

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**PRAGMATİK ve BİLİŞSEL OLMAYAN METAFOR
TANIMLARININ KARŞILAŞTIRMALI
İNCELEMESİ**

Tuncay TURNA

2502170072

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Özgüç GÜVEN

İSTANBUL – 2022

ÖZ

PRAGMATİK ve BİLİŞSEL OLMAYAN METAFOR TANIMLARININ KARŞILAŞTIRMALI İNCELEMESİ TUNCAY TURNA

Metafor yirminci yüzyılın ikinci yarısıyla beraber dil felsefesinde bağımsız bir konu haline gelmiş ve birçok metafor kuramı ortaya çıkmıştır. Bu kuramlar çoğunlukla geleneksel metafor kuramları olarak bilinir. Bu çalışmada geleneksel kuramlar, semantik, pragmatik ve bilişsel olmayan kuramlar diye sınıflandırıldı. Kuramları incelemeye geçmeden önce, metaforun benzetme, eğretileme, düzdeğişme vb. gibi edebi sanatlarla ilişkisine bakıldı. Bu kapsamda Türkçe edebiyat, dilbilim, felsefe kaynakları ve İngilizce iki edebi terimler sözlüğü incelendi. Semantik kuram olarak gösterilen *Richards*, *Black*, *Beardsley* ve *Fogelin*'in kuramları, betimleyici bir şekilde ve kuramcılarının dil görüşleriyle ilişkilerine değinmeden gösterildi. Sonrasında Pragmatik kuram olarak *Searle*'ün kuramının incelenmesi yapıldı. *Searle*'ün kuramına geçmeden önce onun dil görüşü ve anlam kuramı betimleyici bir şekilde ele alındı. Metafor kuramı, dil ve anlam görüşleriyle birlikte ve eleştirileri göz önüne alarak gösterildi. Ardından bilişsel olmayan metafor kuramı olarak *Davidson*'ın yaklaşımı gösterildi. *Searle*'de olduğu gibi *Davidson*'ın da öncelikle dil görüşü ve anlam kuramı betimleyici bir tarzla verildi. Metafor görüşü de kendi anlam kuramı ve metafor kuramına gelen eleştiriler göz önüne alınarak incelendi. Son bölümde ise *Searle* ve *Davidson*'ın metafor kuramları karşılaştırmalı olarak incelendi. Ayrıca, ele alınan kuramlardan elde edilen sonuçlardan hareketle, metafor hakkında bir kuram önerisi ileri sürüldü. Metafor dil olarak adlandırılan bu öneride, *Fogelin*, *Searle* ve *Davidson* kuramlarından etkiler görmek mümkündür. Buna göre metaforlar ayrı bir dil gibi ve tek anlamlı olarak düşünülebilir. Bu yaklaşım *Fogelin* gibi düz anlamdan ayrı bir mecaz alan varsayar, *Searle* gibi metafordaki ilgilerin benzetmeden fazlası olduğunu savunur ve *Davidson* gibi tek anlamlı bir yaklaşım sunar. Bu bölümde metafor dil savları, metaforla ilgili önemli sorulara cevaplar ve metafor dilin sorunlarına yer verildi.

Anahtar Kelimeler: Metafor, Metafor Anlam, Düz Anlam, Searle, Davidson.

ABSTRACT

THE COMPARATIVE INQUIRY of THE PRAGMATIC AND NON- COGNITIVE DEFINITIONS of METAPHOR

TUNCAY TURNA

Metaphor had never been a serious topic in the philosophy from Aristotle to the early twentieth century philosophers. However by the second half of the last century, philosophers from many different traditions have started to write about metaphor. Max Black is the author of one of the first well-built theory about metaphor in the analytic tradition. He follows the claims of the interaction theory of Ivor A. Richards however he improves it by various aspects. The theories about metaphor at twentieth century are mostly known as the traditional theories of metaphor. These theories are mostly shown in three groups as semantic, pragmatic and non-cognitive theories of metaphor. There is a fourth group named comparativist theories but I placed them to the group of semantic theories as well. The aim of this study is to examine the theories and to reach some conclusions about the nature of metaphor and finally to offer an account which has theoretical aspects influenced by the theories of metaphor which have been shown in this study.

To reach to the aim, firstly I have studied on the figures of language as simile, irony, metonymy, synecdoche etc. I have searched the sources of the literature, linguistics and philosophy in Turkish. I have also checked two dictionaries of figures in English to see the similarities and differences between Western and Eastern Rhetorics. On this part, it turns out that it's important to make a distinction between metaphor as figure of rhetoric and metaphor as more general notion as a phenomenon of the language. Especially the difference between '*eğretileme*' and '*mecaz*' in Turkish which are given as a translation of metaphor by various sources, makes the point more dramatic. Also it helps to understand metaphor, to make another distinction between the force metaphors and the expression metaphors. Force ones like open ended poetic metaphors are mostly appeared by aesthetic causes as a purpose of metaphor itself. Expression ones like ordinary language metaphors are mostly appeared as instrument to explain something more better. To

put these distinctions and to remark the way is highly important for a study about metaphor. These are the things that I have pointed in first chapter.

At second chapter I examine the semantic theories such as Richards, Black, Beardsley and Fogelin by a descriptive way. The idea here was more like the idea in the first chapter. The first chapter functions as a basement to talk about metaphor in Turkish among the other figures of language. Second chapter aims to build another basement which shows the main problems and concepts of the topic of metaphor in philosophy. By the respect of this aim I have pointed from Aristotle to Fogelin by showing the historical background of metaphor as well.

Third chapter is related with pragmatic theories but specifically the theory of Searle. I have firstly explained the ideas of Searle about language and his theory of meaning in a descriptive way. So I point the ground of language in his ontology and give a detailed explanations of speech acts theory. The idea here is to examine his theory of metaphor by the virtue of his own theory of meaning. So at second part I have studied on the pragmatic theory of Searle on metaphor by showing relations between his own theory of meaning/language and by showing the critics of the pragmatic theory of metaphor of Searle.

On the fourth chapter, the topic is non-cognitive theory of metaphor by Davidson. Here as well, like the third chapter, firstly I have explained the language view of Davidson and his theory of meaning in a descriptive way. I have tried to show how Davidson sees the language. Then I give the definition of truth and explain the central role of truth in his truth theoretical meaning theory. In the second part of this chapter I examine the theory of metaphor of Davidson – as I did in the chapter of Searle – by showing the relations with his own theory of meaning and the critics about his theory of metaphor.

On the fifth and last chapter firstly I compare the theories of Searle and Davidson. Finally they have never referred to each other in the topic of metaphor. So I try more to show possible critics and replies. This part of the chapter points out the differences and similarities of these two theories of metaphor.

At the second part of the chapter, I claim a theoretical offer about metaphor which I believe that avoids many problems of the theories which I examined in this study. I call it as metaphor language. I think that the metaphor language explains the

nature of metaphor more better than the theories showed in this study. By the way this claim has roots from the theories of Fogelin, Searle and Davidson. I try to give some arguments about this claim to enforce it. And also I answer some main and important questions about metaphor and to show the attitude of the claim about some main problems of metaphor.

Keywords: Metaphor, Metaphorical Meaning, Literal Meaning, Searle, Davidson.

ÖNSÖZ

Felsefe çalışmaya başlamadan önce öykü ve şiir ile ilgiliydim. Doğrusu felsefenin daha iyi öykü ve şiir yazmayı sağlayacağını düşünüyordum. Ancak dil ile ilgili soruların cazibesi, edebiyattan beni uzaklaştırdı. Dahası dil felsefesi geleneğinin çözümleyici ve mantıksal tavrı, edebi üstü kapallılık ve sezgisel keyfi de gözden çıkarmama yol açtı. Doğrusu bir yanıyla bunu bir kayıp gibi görsem de geleneğin akılcı çözüm önerilerinin daha cazip olduğunu söylemeliyim.

Bu açıdan her zaman karanlık bir yönü olduğunu düşündürten metafor konusunu, geleneğin çözümleyici ve açıklayıcı yolu ile incelemek, zorluklarına rağmen keyifli yanlara da sahip. Böyle bir çalışmanın ortaya çıkması, felsefe hayatımı şekillendiren İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü ve Mantık Anabilim Dalı hocaları, öğrencileri ve etkinliklerinden bağımsız düşünülemez. Danışmanım Doç. Dr. Özgüç Güven, hem dil felsefesine hem bu çalışmaya yol açan ilgi ve birikiminde büyük etkiye sahiptir. Onun dil felsefesi dersleri olmasaydı, bu çalışma ortaya çıkmazdı. Bu açıdan tüm öğrencilik hayatımda ve danışmanlık sürecinde gösterdiği ilgi, verdiği emekler ve dostça tavsiyeler için kendisine teşekkür ederim.

Ayrıca tez komitesinde bulunan, Dr. Öğr. Üyesi Egemen S. Kuşcu ve Dr. Öğr. Üyesi Alper Yavuz'a yardımları için teşekkürlerimi sunarım. Doktora tez süreci birçok zorluklara gebe. Bu süreçte deneyimlerini paylaşarak bana destek olan çalışma arkadaşım Dr. Süleyman Yelocağı'na; benzer dönemlerde tez hazırladığımız çalışma arkadaşım Öznur Yılmaz Altun'a; ihtiyacım olduğunda her zaman ulaşabildiğim çalışma arkadaşım Dr. Öğr. Üyesi Celal Sabancı'ya ve Artvin Çoruh Üniversitesinde sorunsuz bir çalışma ortamı sağlamaya çalışan herkese teşekkür ederim.

Dahası eğitim hayatımda her zaman yardımcı olan ailemin kadınları; annem ve ablalarım Ayşe ve Cennet'i anmam gerekir. Tez sürecinde desteğini hiç esirgemeyen ve hep yanımda olan eşim Magdalena Miklasz'a da özel teşekkürlerimi belirtmeliyim. Ayrıca tezin ortaya çıkmasındaki katkılarından dolayı doğanın bazı nimetlerini sevgiyle anarım.

TUNCAY TURNA

İSTANBUL-2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİL LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM İNCELEME ZEMİNİ

1.1. Metaforla İlişkili Kavramların Sınıflandırması.....	5
1.1.1. Araç Özelliği Belirgin Betiler.....	6
1.1.1.1. Benzetme.....	6
1.1.1.2. Karşıtlık ve Abartma.....	8
1.1.1.3. İroni.....	9
1.1.2. Mecaz Özelliği Belirgin Betiler.....	10
1.1.2.1. Eğretileme.....	11
1.1.2.2. Düzdeğişmece ve Kapsamlayış.....	15
1.1.3. Kinaye.....	16
1.1.4. İlişkili Olabilecek Diğer Betiler.....	18
1.2. Metafor ve Betiler Üzerine Değerlendirme.....	19

İKİNCİ BÖLÜM SEMANTİK METAFOR KURAMLARI

2.1. Semantik Kuramlar.....	28
2.2. Benzetme Temelli Yaklaşımlar.....	29
2.3. Etkileşim Temelli Yaklaşımlar.....	32
2.3.1. Richards ve Etkileşim Kuramı.....	32
2.3.2. Black ve Geliştirilmiş Etkileşim Kuramı.....	34

2.4. Beardsley ve Sözel Karşıtlık Kuramı.....	38
2.5. Karşılaştırma Temelli Yaklaşımlar.....	41
2.5.1. Fogelin ve Mecazi Karşılaştırma Kuramı.....	42
2.5. Bölüm Sonucu.....	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PRAGMATİK METAFOR KURAMI: SEARLE

3.1. Söz Edimleri Kuramının Temelleri.....	50
3.2. Söz Edimleri Kuramı.....	55
3.2.1. Austinci Söz Edimleri.....	56
3.2.2. Searle'ün Yaklaşımı.....	57
3.3. Metafor Kuramı.....	64
3.3.1. Searle'e Göre Metafor Sorunu.....	65
3.3.2. Searle'ün Eleştirileri.....	66
3.3.3. Kuram.....	68
3.3.4. Değerlendirme.....	72
3.3.4.1. Kuramın Yetersizlikleri.....	73
3.3.4.2. Searle'ün Kavramlarıyla Metaforu Düşünmek.....	76

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİLİŞSEL OLMAYAN METAFOR KURAMI: DAVIDSON

4.1. Davidson'ın Dil Anlayışı.....	78
4.1.1. Doğruluk Kuramcı Anlam Yaklaşımı.....	82
4.1.2. Kökten Yorumlama.....	86
4.2. Metafor Görüşü.....	91
4.2.1. Davidson'ın Eleştirileri.....	92
4.2.1.1. Bilişsel İçerik ve Metafor Anlam Eleştirileri.....	92
4.2.1.2. Benzerlik-Benzetme Eleştirileri.....	94
4.2.2. Kuram.....	98
4.2.3. Davidson'a Yöneltilen Eleştiriler.....	100
4.2.4. Davidson'ın Kuramına Katkılar.....	103
4.2.5. Değerlendirme.....	105

SONUÇ

KURAMLARIN KARŞILAŞTIRMASI VE BİR ÖNERİ

5.1. Kuramların Karşılaştırması.....	106
5.1.1. Searle'ün Davidson'a Eleştirileri.....	109

5.1.2. Davidson'ın Searle'e Eleştirileri.....	112
5.1.3. Değerlendirme.....	114
5.2. Bir Kuram Önerisi.....	115
5.2.1. Çalışmanın Sonuçları.....	116
5.2.2. Metafor Dil.....	119
5.2.2.1. Metafor Dil Savları.....	120
5.2.2.2. Metafor Dil Sorunları.....	129
5.3. Sonuç.....	131
KAYNAKÇA.....	133
ÖZGEÇMİŞ.....	143

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1 : Metafor Kuramlarının Sınıflandırması	28
Tablo 2.2 : Semantik Metafor Kuramlarının Özellikleri	49

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1 : Betisözler	23
------------------------------	----

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz.	: Bakınız
A.e.	: Aynı Eser
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör/Editörler
s.	: Sayfa/Sayfalar
WMM	: What Metaphors Mean
NDE	: A Nice Derangement of Epitaphs
DA	: Düz Anlam
MA	: Metafor Anlam
A_vA	: Ancak ve Ancak

GİRİŞ

Metafor edebi dilde olduğu kadar gündelik dilde de sıklıkla karşılaştığımız bir görüngüdür. Dahası felsefi bir olguyu veya bilimsel bir gerçekliği açıklamak, öğretimde etkili olmak için de metaforlara başvurulur. Ancak doğal dillerde yaygın olan metaforlar, dil ile ilgili başka sorunlara göre başa çıkılması daha karmaşık görünür. Metafor hakkında düşünmeye başladığımızda, onun sınırları, özellikleri, düz anlam ve metafor anlam¹ gibi kavramlar, benzetme ve mecaz gibi diğer anlam sanatlarıyla ilişkisi gibi bir dizi sorun ortaya çıkar. Bunlar, bir metafor kuramının hakkından gelmesi gereken sorunlardır. Aynı zamanda bir kuramı ele alırken kullanılabilecek kılavuz sorunlar olarak tanımlanabilir. Bunlar üç sorun öbeğinde toplanabilir.

Kılavuz sorun öbeklerinden ilki metaforun kapsamı ve ayırt edici özellikleriyle ilgilidir. Metafor nedir? Metafor ifade nedir? Sınırı ve diğer edebi sanatlardan farkı nedir? İkinci öbek, metaforun işlemesiyle ilgilidir. Metaforlar nasıl çalışır? Hangi koşullar bir ifadeyi metafor yapar? Muhatap hangi yolla düz anlamı değil de metafor anlamı yakalar? Üçüncü sorun öbeği anlam, doğruluk ve yorumlama meselesi çerçevesinde ortaya çıkar. Metafor anlam var mıdır? Varsa nasıl bir doğaya sahiptir? Metafor cümleye koştur olarak, metafor önerme ve metafor doğruluk diye bir şey mümkün müdür? Metafor anlam, kuralları belirlenebilecek bir yorumlama yöntemiyle düz anlama dönüştürülebilir mi? Metaforla ilgili bir kuram geliştirmek veya bir kuramı incelemek istediğimizde, bu kılavuz soruları cevaplamakla işe başlayabiliriz.

Metafor konusu Aristoteles'ten yirminci yüzyıl başlarına kadar, çoğunlukla, dilin olağandışı bir kullanımı ve retorik/estetik bir sorun olarak görülmüştür. Edebi dil için değeri teslim edilir fakat, bilgi aktarımında kullanışsız hatta yanlış bir araç olarak düşünülür. Felsefe geleneği içinde, geçtiğimiz yüzyılda ortaya çıkan dile dönük ilgi, metaforu da bir dil sorunu olarak görmeyi mümkün kılar. Bundan sonra metafor konusu, felsefenin farklı gelenekleriyle, dil ve zihin gibi alt dallarına kadar göz ardı edilemeyen bir başlık haline gelir ve çeşitli yaklaşımlar ortaya çıkar. Bu yeni dönemde metaforu sadece retorik bir öge olarak görmekten vaz geçilir. Düşünürler artık onu, dilin bir ögesi olarak ele alır ve zamanla dil felsefesi içinde ayrı bir başlık haline gelir.

¹ 'Metafor anlam', İngilizce '*metaphorical meaning*' karşılığı olarak ve 'metaforik anlam' yerine kullanılmaktadır. Buna benzer olarak, metafor cümle, metafor önerme, metafor doğruluk vb. gibi ifadeler tercih edilecektir.

Metaforla ilgili görüşleri ele aldığımızda, onları genel olarak iki gruba ayırabiliriz. Bunlardan ilki metaforu diğer öğelerin yanında, bir dil görüngüsü olarak görür. Bu grup, açıklamayı düz anlamı temele alarak yapar. Metaforu düz anlamdan ayrılış olarak düşünürler. Ancak bu ayrılış çözümlenerek, kapsamı ve karakteri belirlenebilir. Bu gruptaki yaklaşımların bir diğer özelliği (*Davidson* gibi bazı isimler reddetse de) düz anlama koşut bir metafor anlam olduğu iddiasıdır. Bu iddia yaygın olduğu için, herhangi bir metafor çalışmasının onunla hesaplaşması gerekir. Ayrıca ilk gruptaki yaklaşımlar, metafor anlamın yorumlanması sorunuyla ilgilidir. Metafor anlamı kabul eden çoğu kuram, onun düz anlamını verecek bir yol da arar.

Dilin kendisini metaforik olarak gören ikinci grup yaklaşımlara göre ise, metafor, dil ve düşüncenin asli unsurudur. *Lakoff* ve *Johnson* tarafından ileri sürülen kavramsal metafor kuramı, bu gruptaki yetkin bir örnektir. Bu kurama göre bütün metaforlar, çözümleme yoluyla ulaşılabilecek ilksel bir kavram metaforuna bağlanarak, düşüncüyü ve dili kaçınılmaz bir şekilde yönlendirirler. Kavramlar arasındaki ilişki ve bağlar yoluyla kavram ağları belirlemeye imkan veren bu yaklaşım, farklı disiplinlerce kullanılmaktadır. Ancak bu çalışma birinci grup yaklaşımlara odaklanacağı için, ikinci grup tamamen değerlendirme dışı tutulacaktır.

Bu çalışma, ilk gruptaki metafor kuramlarının sınıflandırması için, iki isimden yararlanacak. Bunlardan ilki *David Hills*, yirminci yüzyıl ortalarında “*metafor tanımları*[nın] ... *dört temel türe bölündü*”² günü ifade eder. Bunları a) semantik büküm (*semantic twist*) b) pragmatik büküm (*pragmatic twist*) c) karşılaştırmacı (*comparativist*) d) kaba kuvvet (*brute force*) tanımları olarak sıralar. İkinci isim olan *William G. Lycan* ise yine dörtlü bir sınıflandırma verir. Onun sınıflandırması a) naif benzetme (*naive simile*) b) pragmatik c) mecazi benzetme (*figurative simile*) d) duygucu (*emotive*) kuramlar şeklinde gösterilir.³ Bu iki sınıflandırma, ayrıma konu kaynak ve isimler açısından gösterildiği sırayla birbiriyle örtüşmektedir. Ancak, a) ve c) yaklaşımlarının, semantik bir temelde bulunmak ve metaforu açıklarken benzetmeye başvurmak açısından ortaklıkları vardır. Dahası bunlar düz anlama koşut bir metafor anlamı, dolaysız olarak kabul etmek açısından da birbirlerine yakındırlar.

² David Hills, “Metaphor,” *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta, 2017, s. 11. (Çevrimiçi) <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2017/entries/metaphor/>>

³ William G. Lycan, *Philosophy of Language: A Contemporary Introduction*, 2. Ed., New York Routledge, 2008, s. 210-217.

Bu sebeple, bu çalışmada a) ve c) yaklaşımları semantik kuramlar olarak birlikte incelenecek ve üçlü bir sınıflandırma kabul edilecektir.

Kuramların sınıflandırmasında geçen semantik ve pragmatik kavramları, iki farklı dil felsefesi anlayışını ifade eder. Semantik, bir dil ögesinin anlam, doğruluk ve gönderim durumlarını araştırır. Burada ifadeden, onu dile getiren soyutlanır, ifade metinden koparılmış bir parça gibi incelenir. Diğer bir deyişle sözlük anlamı üzerinden bağlamdan bağımsız olarak çalışan bir yöntemdir. Pragmatik ise incelemeye, ifadeyi dile getireni ve ifadenin dile getirildiği koşulları da katar. Anlam konuşan ve muhatap arasındaki ilişki ile birlikte ve bağlama bağımlı olarak açıklanır.

Bu çalışmada temele alınacak sınıflandırmanın ilk sınıfını oluşturan semantik metafor kuramları, düz anlama koşut ikinci bir anlam olarak metafor anlamı savunurlar. Bu ikinci anlam, metafor ifadenin düz anlamıyla bazı benzerlikler veya karşılaştırmalar yoluyla ortaya çıkar. Aslında semantik kuramlar metafor yaklaşımlarının büyük bir çoğunluğunu oluşturur. Bu nedenle metafor anlamı doğuran ilişkiyi farklı şekillerde açıklayan birçok görüş vardır. İkili anlam durumundan dolayı düz anlamı verecek bir yorumlama yöntemi üzerinde de dururlar.

Pragmatik metafor kuramları ise, anlamda daha farklı bir ayrım verirler. Bunların dikkat çekici bir örneğini sunan *John R. Searle*, metafor sorununu, konuşanın A diyerek B'yi kastetmesi ve muhatabın A'yı değil, B'yi anlaması olarak gösterir. Metaforun anlaşılmasının açıklamasını da konuşanın kastettiği anlam – cümle anlamı ayrımıyla yapar. Buna göre bir metaforu anlamak, konuşanın muhatabına neyi iletme istediğini anlamak demektir. Pragmatik görüş, metafor kullanmayı ve onu anlamayı, bazı benzerlikler, ortaklıklar, karşıtlıklar vb. ölçütlerle açıklar.

Üçüncü grup yaklaşımlar, yukarıda belirtilen kaynaklarda kaba kuvvet veya duygucu metafor kuramları olarak geçer. Bu yaklaşımın, ayırt edici özelliği, düz anlamdan başka; ikinci bir anlamı reddetmesidir. Bunun dikkat çekici bir örneğini *Donald Davidson* ileri sürer. Ona göre metaforun özel bir anlamı ve bilişsel içeriği yoktur. Semantik ve pragmatik yaklaşımlar, metaforun anlaşılmasında benzerlik aramak, karşılaştırma yapmak, konuşanın kastettiği anlam gibi bazı düşünsel önerilere dayanır. Bu açıdan metaforun, diğer dil görüngüleri gibi bilişle ilgili olduğunu kabul ederler. Davidson ise, metaforu özel bir anlamdan ve belirli bir bilişsel içerikten yoksun olarak, sadece duygusal yollarla etki ortaya çıkaran bir kullanım türü olarak

düşünür. Buna göre metaforlar, anlam özelliklerine sahip olmadığından bilişsel değildir ve sadece kullanıma dayalı olarak etki uyandırmaya yarar. Burada ortaya çıkan metaforun bilişsel olmadığına dönük belirleyici iddiadan dolayı bu çalışmada, son grup yaklaşımlar, bilişsel olmayan metafor kuramı olarak ifade edilecektir.

Bu çalışmanın ilk amacı, pragmatik ve bilişsel olmayan metafor yaklaşımlarını karşılaştırma yaparak detaylıca incelemektir. Ancak metafor, doğal diller açısından karmaşık bir konu olduğundan bu tür bir inceleme için bir zemine ihtiyaç vardır. Bunun için, birinci bölümde, Türkçede metaforla ilişkili kavramlar verilecek ve metaforla neyin anlaşıldığı açık edilecektir. Böylece mecaz, benzetme, eğretileme gibi kavramlar açıklanıp metaforla benzerlik ve farkları gösterilecektir. İkinci bölümde semantik kuramlardan *Richards*, *Black*, *Beardsley* ve *Fogelin*'in görüşleri incelenerek, metafor konusundaki belli başlı tartışmalar görülecektir. Bu yolla sonraki bölümlerde yapılacak tartışmaya zemin hazırlanmış olur. Ayrıca bu bölümdeki incelemelerden, sonrasında kullanmak üzere bazı sonuçlar elde etmek amaçlanmaktadır.

Üçüncü ve dördüncü bölüm çalışmanın ele alacağı asıl isimlere dönüktür. Bu çalışmada pragmatik kuramlardan *Searle*; bilişsel olmayan kuramlardan *Davidson*'ın yaklaşımları incelenecektir. Bu kapsamda üçüncü bölümde *Searle*'ün dil ve anlam görüşleri betimlenecek, metafor kuramı bu görüşlerle ilişkilendirilerek gösterilecektir. Ayrıca kuramla ilgili eleştirilere yer verilecektir. Benzer şekilde dördüncü bölümde, ilkin *Davidson*'ın dil ve anlam yaklaşımı betimlenecek ve metafor kuramı bu görüşlerle ilişkili olarak gösterilecektir. Sonrasında ise eleştiri ve katkılar verilecektir. Sonuç bölümünün birinci kısmında ise çalışmanın ilk amacı olan *Searle* ve *Davidson* kuramlarının karşılaştırması yapılacaktır.

Çalışmanın ikinci amacı ise, incelenen kuramların sorunlu yanlarından kaçınarak ve elde edilen sonuçlara dayanarak metaforların işleyişi hakkında bir öneri vermektir. Bu amaç doğrultusunda sonuç bölümünün ikinci kısmında göstereceğimiz ve metafor dil olarak adlandırdığımız bir öneri ortaya koyuyoruz. Buna göre metaforları, düz dilden ayrı bir dilin öğeleri olarak görmenin ve onları düz anlam ve metafor anlam ikiliğine başvurmadan açıklamanın mümkün olduğunu ileri sürüyoruz. Bu önerinin kaynaklarının metafor ve dil felsefesi tartışmalarında bulunabildiğini ve bu yolla metaforların daha iyi anlaşıldığını savunuyoruz. Ayrıca incelenen kuramlarda görülen, metafor anlamı düz anlama çevirme, doğruluk, benzerlikle ilişki gibi sorunlardan kaçınma fırsatı elde edildiğini ileri sürüyoruz.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNCELEME ZEMİNİ

1.1. METAFORLA İLİŞKİLİ KAVRAMLARIN SINIFLANDIRMASI

Metafor yaklaşımlarına bakmadan önce, bir zemin oluşturmak ve Türkçede metaforun yerini anlamak için onunla ilişkili kavramları incelemek yerinde olur. Bu bölümde benzetme, eğretilme, mecaz vb. kavramlar incelenecektir. Bunlar, söz sanatları/edebi sanatlar (betiler)¹ olarak bilindiğinden öncelikle edebiyat bilgisine bakmak gerekir. Ayrıca, dilbilimle karşılaştırma yapmak ve kavramların İngilizce karşılıklarını bulmak daha sağlam bir zemin sağlar. Betilerin incelenmesinden sonra, metaforun bunlarla ilişkisi ve Türkçe karşılığı hakkında bir değerlendirme yaparak, bu çalışmada, metaforla ne kastedildiği gösterilecektir. Metaforun kapsamı, bu çalışmanın tartışma konularından birisi olduğu için, bu bölümün değerlendirme kısmına kadar, çoğunlukla, metafor ifadesini kullanmaktan sakınılacak, ilişkili kavramlar olan mecaz ve eğretilme ile açıklama yapılacaktır.

Burada ele alınacak kavramlarla ilgilenen üç disiplin, edebiyat, dilbilim ve felsefedir. Ancak bu kavramların detaylı sınıflandırmasını edebiyat yapar. Halk edebiyatı dışında kalan Türk Edebiyatı, Cumhuriyet öncesi dönemde Arap ve Fars edebiyatlarından etkilenmiş/faydalanmış ve onlardan birçok unsur almıştır. Bu nedenle betilerle ilgili yapılan incelemeler, geleneği Arap ve Fars edebiyatlarıyla başlatmaktadır. Bunlara göre beti, sözün amaca uygun olarak açık, etkili ve hoş bir şekilde muhabata iletilmesidir. Edebiyat geleneğinde betiler, *belagat* olarak kabul edilir. “*Ulaşma, tamamlanma, bir işin eksiksiz yapılması*”² gibi sözlük anlamlarına sahip olan belagat, bu sanatları, inceleyen disiplinin de adıdır. Batı düşüncesindeki karşılığı, *rhetoric* olarak verilebilir.

Betiler, taranılan kaynaklarda farklı şekillerde sınıflandırılmıştır.³ Bu çalışmada da çalışmanın bağlamına ve taranılan kaynaklara uyacak şekilde, anlam ve ses sanatları şeklinde bir ayırım yapacağız. Ses sanatları ile, kafiye, cinas vb. gibi tamamen sese dayalı olanlar ve akrostiş, tarih düşürme gibi anlamla ilgisi olmakla

¹ Bu çalışmada edebi sanatlar, Türkçede, İngilizce “*figure*” karşılığı olarak kullanılan ‘beti’ terimi ile ifade edilecektir.

² Kaya Bilgegil, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri: Belagat**, 2. bs., İstanbul, Enderun, 1989, s. 21.

³ Klasik dönemden çağdaş kuramcılara belagat unsurları sınıflandırmalarının bir dökümü için bkz.: Coşkun, **Sözün Büyüsü: Edebi Sanatlar**.

birlikte, anlamda çokluk oluşturmada söyleyiş çeşitliliği sağlayan betiler kastedilir. Bunlar çalışmamızın bağlamına girmediği için tamamen kapsam dışı tutulacaktır.

Anlam sanatlarıyla ilgili ayırım yapmak için ise, bir yöntem belirlemek gerekiyor. Çalışmanın amacına uygun olacağı düşünüldüğünden, ayırım ‘araç’ ve ‘yön’ terimleri ile yapılacaktır. Araçla, benzetmede olduğu gibi belli bir biçimi verilebilen sanatların özelliği kastedilir. Yön ise, betinin gayesini dikkate alan anlam durumunu gösterir. Bazı betilerin araç; bazılarının yön özelliği belirgindir. Bunu anlamak için, betilerin bazen birbiri içine geçmiş olarak bulunduğunu görmek gerekir. Örneğin esmer tenli birisi hakkında dile getirilen,

(1) ‘ay gibi parlak yüzlü’

ifadesinde benzetme ve ironi birlikte kullanılır. Ayrımına göre (1) benzetme aracında; ironi yönünde bir ifadedir. Biçim olarak benzetmeyi kullanır ancak betinin gayesi ironi yapmaktır. Buradan anlaşılacağı üzere araç ile biçim; yön ile içerik kastediliyor.

Bu çalışmada yön özelliği için, metafor mecazla ilgili bir konu olduğundan, sadece mecaz durumu ölçüt alınacak. Araç özelliğinin belirgin olması, bir betinin hem mecaz hem düz anlamlı örneklerinin mümkün olmasına göre değerlendirilecek. Diğer bir deyişle, bir betinin düz anlamlı ve mecazi örnekleri varsa, araç beti olarak kabul edilecek. Buna göre, araç yönüne göre betileri, benzetme (*teşbih*), karşıtlık (*tezat*), abartma (*mübalağa*) ve ironi şeklinde göstereceğiz. Çünkü bunlar, düz anlamlı ve mecazi olarak dile gelebilirler. Mecaz sanatlar ise, eğretilme (*istiare*), düzdeğişmece (*mecaz-ı mürsel*), kapsamlayıştır (*mecaz-ı mürsel*). Bunun dışında araç ve mecaz yönü birlikte işleyen beti olarak kinaye ele alınacaktır.

1.1.1. Araç Özelliği Belirgin Betiler

1.1.1.1. Benzetme

Benzetme, “*bir kavramın herhangi bir özellik bakımından kendisinden daha üstün veya daha meşhur bir kavrama benzetilmesi*”⁴ diye tanımlanır. Kocakaplan’a göre, benzetmelerin belirgin özelliği düz anlamla üretilmelerine rağmen “*meydana*

⁴ Menderes Coşkun, *Sözün Büyüsü: Edebi Sanatlar*, 4. bs., İstanbul, Dergah Yayınları, 2014, s. 43.

getirdikleri anlam bütünlüğü[nün] mecazî" olmasıdır.⁵ Bu yönü, onun, mecaz anlama dayalı bir sanat olan eğretileninin ilk adımı olarak görülmesine sebep olur.⁶ Ancak çalışmanın sonraki bölümlerinde görüleceği üzere, benzetmeler, düz ve mecaz anlamlı olarak dile getirilebildiğinden bu görüş tartışmaya açıktır. Öte yandan benzetme, bir araç beti olarak mecazla birlikte çalışabilir.

Benzetme, Batı retoriğinde, İngilizcesi '*simile*' olan betinin karşılığıdır. İngilizce tanımda benzetme ile beraber karşılaştırmanın da kullanılması dikkat çeker.⁷ Ayrıca Türkçe kaynakların eğretilenle ilişkilendirmesi gibi, İngilizce kaynaklar da benzetmeyi metafora komşu olarak görür. Örneğin *Cuddon*'ın edebi terimler sözlüğünde, "*karşılaştırmanın örtük olduğu metaforun tersi*"⁸ ifadesi geçer. Bu tür ilişkiler, metaforla ilgili felsefe tartışmalarının da gündemindedir. Bunları çalışmanın ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı göreceğiz.

Benzetme dört öğeden oluşur. Bunlar 1) benzeyen, 2) benzetilen, 3) benzetme yönü ve 4) benzetme ilgecidir. Benzeyen ve benzetilen, aralarında benzerlik ilişkisi kurulan terimlerdir. Benzetme yönü, aradaki ilgi veya bağlantıdır. Benzetme ilgeci ise kavramları birbirine bağlamaya yarar ve çoklukla 'gibi' ilgeci kullanılır.

(2) 'Durmuş saat gibi geçmeyen zaman'

İfadesinde, 'durmuş saat' ve 'zaman' benzeyen ve benzetilen terimler, 'gibi' benzetme ilgeci ve 'geç(me)mek' benzetme yönüdür.

Belagat benzetmeleri, farklı özelliklere göre sınıflandırır. Burada çalışmaya faydalı olabilecek iki tanesine kısaca değinelim. İlki, yetkin benzetme, öğelerin sayısına göre yapılan ayrımla tanımlanır ve "*sadece benzeyen ve kendisine benzetilen öğeler*"in bulunduğu benzetmelere denir.⁹

(3) 'Som gümüşten sular' ve (4) 'gül dudak'

⁵ İsa Kocakaplan, *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1992, s. 161.

⁶ Doğan Aksan, *Anlambilim: Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Ankara, Engin Yayın Evi, 2009, s. 61.

⁷ M. Howard Abrams, *A Glossary of Literary Terms*, 7. bs., Boston, Heinle & Heinle, 1999, s. 97.

⁸ J. Anthony Cuddon, *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*, 5. bs., Oxford, Wiley-Blackwell, 2013, s. 657.

⁹ Kocakaplan, *A.e.*, s. 167.

gibi biçimlerde ortaya çıkar. Bunlardan, belagate en uygun ve güzel örnekler olarak bahsedilir. Bu açıdan eğretilme ile benzetme arasında bir yerde gösterilmektedir.

İkincisi ise temsili benzetme. Benzeyen ve benzetilenin kullanımına göre yapılan ayrımla tanımlanır. “*Bir konunun birden fazla teşbihle anlatılması veya bir teşbihin başka ilgilerle geliştirilmesi*”ne denir.¹⁰ Bu tür benzetmeler, eserdeki bir benzetmenin farklı örneklerle genişletilerek bir temsil haline gelmesiyle ortaya çıkar. Coşkun’un örneğiyle “*aşkın mahpushane/içinde ben mahkum/saçların parmaklık/gözlerin gardiyan oldu*” dizelerinde bir temsili benzetme görülmektedir. Temsili benzetme, İngilizce’de ‘*analogy*’ ile ilişkilidir. Cuddon’ın sözlüğüne göre o, “*bir düşüncenin kabul edilebilir bir benzeriyle karşılaştırılması sayesinde örneklendirilmesi*”dir.¹¹ Ancak ‘*simile*’ ve ‘*analogy*’ arasında bir ilişki olduğu açıkça gösterilmez. Yine de açıklamalardan böyle bir bağlantı kurulabilir.

1.1.1.2. Karşıtlık ve Abartma

Karşıtlık aynı bağlam içinde “*ortak yanları bulunan iki zıt kavramı, aynı konu etrafında toplama sanatıdır.*”¹² Bu beti için iyi bir örnek,

(5) ‘ak akçe kara gün içindir.’

atasözüdür; ak ve kara aynı konu bağlamında karşıtlık oluştururlar. Kocakaplan’a göre karşıtlığın bir beti olarak ele alınması için “*kelimelerin birinin gerçek, diğerinin mecâzî*” anlamda kullanılması gerekir.¹³ Bu şartı sağlamayanlar karşıtlık sanatı sayılmazlar. Coşkun ise böyle bir şart ileri sürmez, ona göre “*söze güzellik katması şartıyla*”¹⁴ daha basit kelimelerle bile karşıtlık betisi yapılabilir. Karşıtlığın İngilizce ‘*oxymoron*’ terimiyle ilişkili olduğu kabul edilir. Kelimenin Yunanca “*anamlı şekilde ahmaklık*”¹⁵ anlamına geldiğini gösteren Cuddon, benzer bir tanımlama yapmaktadır.

¹⁰ Kocakaplan, A.e., s. 49.

¹¹ Cuddon, A.e., s. 34.

¹² Çiğdem Usta, **Mizah Dilinin Gizemi**, 2. bs., Ankara, Akçağ, 2009, s. 104.

¹³ Kocakaplan, A.e., s. 185.

¹⁴ Coşkun, A.e., s. 147.

¹⁵ Cuddon, A.e., s. 504.

Abrams ise terimi ‘*paradox*’ maddesi altında gösterir ve ‘*oxymoron*’un paradoksal ifadelerle ilişkisini vermeyi dener.¹⁶ Karşıtlık düz ve mecaz anlamı olarak dile gelebilir.

Anlatımı güçlendirmek için “*herhangi bir şeyi olduğundan fazla veya az göstermeye*” ise abartma denir.¹⁷ Abartma, benzetmeli veya eğretilmeli¹⁸ bir biçimde ortaya çıkabilir. Sıcaklığa vurgu yapmak için dile getirilen,

(6) ‘bu oda fırın gibi yanıyor.’

İfadesinde iki beti birlikte kullanılmıştır. ‘Fırın gibi’ benzetme; ‘yanıyor’ eğretilme yoluyla yapılan bir abartmadır. Hengirmen, abartmanın İngilizce karşılığı olarak ‘*hyperbole*’ü gösterir.¹⁹ *Cuddon* abartmayı ayrı bir beti olarak gösterirken²⁰ *Abrams* abartma ve eksik göstermeyi (*understatement*) birlikte verir ve beti veya mecaz diye bahseder.²¹ Abartma da mecazla çalışabilir.

1.1.1.3. İroni

İroni Türk belagatinde açıkça tanımlanmış bir beti değildir. Bazı kaynaklar yergi ile ilişkili olarak gösterir. Ancak ironi yergiye göre çok geniş bir kavramdır. Yergi gibi, başka birçok beti ile birlikte ironi kullanılabilir. İki anlama atıf yapmak açısından kinaye ile benzer özellikleri vardır ancak başka açılardan birçok farklılıkları bulunur.

İroninin farklılığı davranış yanının da olmasıyla ilgilidir. İroni en geniş anlamıyla ikiyüzlülük yapma, gerçeği gizleme genellikle de bunu cahil veya saf görünerek yapmadır. *Abrams*, terimin, Yunan komedisindeki, kendini saf gösteren ikiyüzlü (*dissembler*) *eiron* karakterine dayandığını, *Northrop Frye*’ye atıfla aktarır.²² *Cuddon* ise ilkin Platon’un Devlet’inde aynı anlamla kaydedildiğini, Diyaloglarda ise Sokrates’in bir *eiron* olarak cahil rolü yaptığını ifade eder.²³ Dolayısıyla kavram gerçeği gizleme, farklı amaçlarla ikiyüzlülük yapma, rol yapma gibi bir davranış temeline dayanır. Bu sebeple sadece retorikte değil düşüncede de kullanışlı bir

¹⁶ *Abrams*, A.e., s. 201.

¹⁷ *Coşkun*, A.e., s. 160.

¹⁸ A.e.

¹⁹ Mehmet Hengirmen, *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara, Engin Yayınevi, 1999, s. 5.

²⁰ *Cuddon*, A.e., s. 346.

²¹ *Abrams*, A.e., s. 120.

²² A.e., s. 134.

²³ *Cuddon*, A.e., s. 371.

betidir. Geniş kapsamı olan bir kavram olduğu için, sözel ironi, durum ironisi²⁴ ve Sokratik, dramatik, romantik, felsefi²⁵ gibi türlere ayrılır.

Sözel ironinin kabul edilen en belirgin özelliği, “*anlamın kelimelere karşıt*” olması şeklinde verilir.²⁶ Konuşanın dile getirdiği ifadenin anlamı ile kastettiği anlam çok keskin bir şekilde farklılaşır; zıtlaşır.²⁷ Sözel ironi tek bir ifadede de ortaya çıkabilir belli bir uzunluktaki konuşma veya metin içinde de anlaşılabilir. Araç özelliği belirgin olduğundan mecazla çalışabilir.

1.1.2. Mecaz Özelliği Belirgin Betiler

Taranılan kaynaklarda temel anlam olarak da geçen²⁸ düz anlam, sözlük anlamı, birincil anlam²⁹ veya nesnel anlam³⁰ olarak kabul edilir. Buna karşıt olarak mecaz anlam bir sözcüğe “*temel anlamı dışında, çeşitli benzerliklere, çağrışımlara dayanılarak yüklenen ikincil anlam*”dır.³¹ Anlam, felsefe için tartışmalı bir konu olduğundan burada yapılan tanımlamalar, farklı yönlerden eleştirilebilir. Metafor açısından bu tür tartışmaları sonraki bölümlerde göreceğiz.

Mecaz sözcüğün veya ifadenin düz anlamının ötesine geçmek olarak da tanımlanır. “*Bir sözün, gerçek mânâsı dışında kalan bir mânâyâ*” denir.³² Burada gerçek anlamdan (manadan) kasıt düz anlamdır. Mecaz kelimesi, aşma, geçme anlamlarına gelen Arapça ‘cevaz’ın çekimlerinden birisidir ve köken olarak geçecek yer³³, geçit, köprü³⁴ gibi anlamlara gelir. Bu anlamlara uygun olarak, dilbilimciler tarafından, mecazın karşılığı olarak değişmece ve aktarma sözcükleri önerilmiştir. Kaynaklara göre, mecaz anlamda çağrışımlar belirleyici bir konumdadır ve imgeler;

²⁴ Cuddon, A.e., s. 372.

²⁵ Abrams, A.e., s. 136-137.

²⁶ Cuddon, A.e., s. 371.

²⁷ Abrams, A.e., s. 135.

²⁸ Hengirmen, A.e., s. 142.

²⁹ Kamile İmer, Ahmet Kocaman ve Sumru Özsoy, **Dilbilim Sözlüğü**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011, s. 106.

³⁰ Berke Vardar, **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, 2. bs., İstanbul, Multilingual, 2007, s. 85.

³¹ Hengirmen, A.e., s. 411.

³² Bilgegil, A.e., s. 130.

³³ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 29. bs., Ankara, Aydın Kitabevi, 2009, s. 593.

³⁴ Nisanyan Sözlük, “**mecaz**”, erişim: 16 Eylül 2020, <https://www.nisanyansozluk.com/?k=mecaz>

öznel izlenimler, coşkulu bir anlam oluşturur.³⁵ Bir sözcüğün düz anlamı, sağlam bir içerilme ilişkisine sahipken mecaz anlam için bu söz konusu değildir.³⁶ Betilerin önemli bir kısmı, mecaz anlamdan faydalanır.

Taranılan kaynaklar, mecazı İngilizce ‘trope’ kelimesi ile karşılar. Bu çalışmada da birbirinin karşılığı olarak kabul edilecektir. İngilizce kelimenin köken anlamı olarak dönmek³⁷ ve dönüştürmek³⁸ verilmektedir. Bu yönüyle de iki sözcüğün etimolojik kökleri birbiriyle uyumlu görünmektedir. Aynı zamanda iki sözcük de belirli bir beti değil; bazı betilerin ortaya çıkma yolu olarak gösterilir. Bu açıdan mecazı, bütün betilerin birlikte çalışabildiği bir kavram olarak düşünmek uygun olacaktır.

1.1.2.1. Eğretileme

Sınırlandırması ve tanımı güç bir kavram olan eğretileme, bu çalışma için metaforla ilişkisi bakımından önemlidir. Genellikle benzetilen veya benzeyen dışındaki (benzetme yönü ve benzetme ilgeci) öğelerinin kullanılmadığı benzetme diye tarif edilir ve eksiltilmiş veya kısaltılmış benzetme olarak gösterilir. “*Bir sözü, benzerlik ilgisiyle kendi mânâsı dışında kullanmak*”³⁹ olarak tanımı verilen “*istiare ... eksik unsurlu bir teşbihtir.*”⁴⁰ Örneğin,

(7) ‘keçi gibi inatçı çocuk’

ifadesi tüm öğeleri yerinde olan bir benzetmedir. Aynı benzetme,

(8) ‘keçi gibi çocuk’, (9) ‘keçi gibi’ ve (10) ‘keçi çocuk’

şeklinde de dile gelebilir. Bunlardan (10) eğretileme olarak kabul edilir.

Eski Türkçede kullanılan istiare, (eğretilmeye uygun olarak) ödünç almak, eğreti olarak yerine koymak anlamlarına gelir.⁴¹ Bu açıdan bir kelimeye, “*aralarındaki*

³⁵ Vardar, A.e., s. 216.

³⁶ Zeynel Kıran, Ayşe Eziler Kıran, **Dilbilime Giriş**, 3. bs., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2006, s. 264.

³⁷ Cuddon, A.e., s. 741.

³⁸ Abrams, A.e., s. 96.

³⁹ Bilgegil, A.e., s. 154.

⁴⁰ R. Selçuk Uysal, **Belâgat ve Edebî Sanatlar Lügati**, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2010, s. 105.

⁴¹ Devellioğlu, A.e., s. 453.

*benzerliğe dayanarak*⁴² “*karşılaştırma yapılmasını sağlayan*”⁴³ ve “*eşdeğerlik ilişkisi kurulan*”⁴⁴ başka bir anlamı idareten, eğreti; ödünç; geçici olarak yüklemek şeklinde tanımlanır. Tanımdaki açık referans benzerlik, karşılaştırma ve geçiciliktir. Dolayısıyla eğretilen benzetmeye bağlı olarak, “*kısaltılmış bir benzetme*”⁴⁵ olarak tanımlanır.

Edebiyat bilgisine göre eğretilenin bazı şartları vardır. Öncelikle ifadenin mecaz olarak kullanılmış olması gerekir. İkinci şart, benzetme yapma amacı bulunmasıdır. Sonuncusu ise düz anlamında kesinlikle kullanılamayacağının açık olmasıdır. “*Buna ... kelimeyi gerçek anlamında kullanmayı engelleyen ip ucunun bulunması denilir.*”⁴⁶ Engelleyici ipucu, klasik edebiyat bilgisinde eğretilenin üç ana özelliğinden birisi olarak sunulur.

(11) ‘Şu karşıdan doğan güneşe bak!’

ifadesinde bir eğretilen yapıp yapılmadığı belli değildir. Düz anlamıyla güneş kastedilmiş veya yaklaşmakta olan güçlü ve sevilen bir kişi için söylenmiş olabilir. Burada engelleyici ipucu bağlamdadır.

(12) ‘Şu karşıdan gelen güneşe bak!’

ifadesinde ise engelleyici ipucu ifadenin içinde bulunur. Çünkü düz anlamıyla ‘güneş’, yükselmesini ifade etmek için ‘gelmek’ fiiliyle kullanılmaz.

Felsefe tartışmalarında eğretilen-benzetme ilişkisi üzerinde anlaşılmış değildir. Hatta yaklaşımlar, bu konudaki tavırlarına göre birbirinden ayrılırlar. Dolayısıyla belagat ve dilbilimdeki bu kesine yakın açıklamaların irdelenmesi ve geliştirilmesi gerekir. Dahası Türkçede metaforun karşılığı olarak eğretilen önerilmektedir. Ancak bu durumda metaforu, eksiltilmiş bir benzetme olarak sınırlamış oluruz. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde göreceğimiz üzere, birçok metafor yaklaşımı bu konuda eleştirel bir tutuma sahiptir. Dolayısıyla eğretilen, benzetme, metafor ilişkisi tartışmaya açıktır.

⁴² Hengirmen, A.e., s. 116.

⁴³ Vardar, A.e., s. 89.

⁴⁴ İmer, Kocaman ve Özsoy, A.e., s. 112.

⁴⁵ Kıran ve Eziler Kıran, A.e., s.351.

⁴⁶ Kocakaplan, A.e., 63.

Eğretileme için verilen tanımlardan birisi, “*kendi manasında kullanılmayan bir lafız*”⁴⁷ olarak geçer. Burada da düz anlam ve eğretileme anlamı olmak üzere, iki anlam ortaya çıkar. Bu durumun sorunlu tarafları da bu çalışmanın tartışma konularından birisi olduğu için sonraki bölümlerde daha detaylı incelenecektir. Kıran ve Eziler Kıran’a göre ise “*eğretileme niteliklerin aktarımıdır.*”⁴⁸ Sözcük, eğretileme yoluyla işaret ettiği nesnenin özelliklerini, başka bir yere taşımaktadır. Aktarım ve taşıma kavramları, eğretilemenin doğasına uyar, fakat bu yaklaşım da benzerlik temelli bir bakışa dayanır. Çünkü tanıma, benzerlik ilgisiyle aktarım düşüncesi hakimdir. Dilbilim kaynaklarına göre, benzetmeden farkı ise, “*benzetmede sözü edilen öge ile onun gösterdiği imge karşılaştırılır; eğretilemede ise imge nesnenin yerine geçer*”⁴⁹ şeklinde verilir. Bu tanım da felsefe tartışmalarında birçok eleştiriye yol açan yerine geçme ilişkisi bulunmaktadır.

Yukarıda değinildiği üzere eğretileme taranan kaynakların büyük bir kısmında, İngilizce, ‘*metaphor*’ kelimesinin karşılığı olarak gösterilir.⁵⁰ Coşkun da aynı fikirde olmakla beraber metaforun kapsamının eğretilemeyi aştığını ve yetkin benzetmenin de metafor olarak düşünülmesi gerektiğini ileri sürer.⁵¹ Metaforla eğretilemenin birbirini karşılayıp karşılamadığı, çalışmamız açısından bu kavramların nasıl kullanılacağı, bu bölümün değerlendirme kısmında gösterilecektir.

Çeşitli alt türlere ayrılan eğretilemenin en sık rastlanan iki türü, açık ve kapalı eğretilemelerdir. Bunlar belirtik ve örtük eğretilemeler olarak da düşünülebilir. Eğretilemenin eksiltilmiş bir benzetme olduğundan bahsedilmişti. Buna bağlı olarak sadece benzetilen ögenin kullanıldığı benzetmelere açık eğretileme denir.

(13) ‘Halil keçidir.’

ifadesinde, ‘keçi’ sözcüğü benzetilen olarak (7) benzetmesi yerine kullanılmıştır ve bir açık eğretileme örneğidir. Açık eğretilemenin bu tarifi metaforla ilgili erken tartışmaları hatırlatır. Bazı erken dönem metafor kuramlarına göre, bir benzetme olan

(14) ‘Juliet güneş gibidir.’

⁴⁷ Uysal, A.e., s. 105.

⁴⁸ Kıran ve Eziler Kıran, A.e., s.351.

⁴⁹ A.e.

⁵⁰ Vardar, İmer, Kocaman ve Özsoy, Hengirmen, Kıran ve Eziler Kıran, Aksan, Bilgegil bunlara örnektir.

⁵¹ Coşkun, A.e., s. 65.

ifadesi, eksiltilerek metafora dönüştürülebilir. Buna göre

(15) '*Juliet güneştir.*'

metaforu, sadece (14)ün eksiltilmesidir. Bu ilişkiye de bölüm sonundaki değerlendirmede yer verilecek.

Sadece benzeyenin bulunduğu eğretilmeler ise kapalı eğretilme olarak gösterilir. Ancak kapalı olanda "*benzeyenle birlikte kendisine benzetilene ait bir unsur veya özellik*"⁵² de kullanılmaktadır. Kocakaplan, Yahya Kemal'in,

(16) "*belli, kabrinde o, bir nûra sarılmış yatıyor.*"

dizesi ile kapalı eğretilmeyi örneklendirir. Bu örnekte 'nur', 'örtü gibi sarılan nur' benzetmesinin kısaltılmış halidir. Bu sonuca da dizede geçen 'sarılmış' ifadesinden ulaşılmaktadır.⁵³ Ayrıca Coşkun, kapalı eğretilmenin, fiil ya da fiil soylu kelimelerle daha yaygın yapıldığını ifade eder ve şu örneği verir:

(17) "*kalbim [kırılabilir bir şeymiş gibi] kırıldı.*"⁵⁴

Fiillerle yapılan eğretilmelerde kendisine benzetilene ait bir özelliğin zikredilmesine gerek kalmaz.

Son olarak temsili eğretilme ise eğretilenin farklı örneklerle genişletilip eserin tamamında veya bir parçasında bir temsil halini alması ve bu halin bir anlatım tarzına dönüşmesi demektir. Ancak bir eserde çok fazla sayıda eğretilme olması, eseri temsili eğretilme örneği yapmaz. Bir anlatım, "*kahramanların ve diğer varlıkların adlarının yanı sıra, hikâyedeki olayın*"⁵⁵ da eğretilme olarak sunulması ile temsili eğretilme olur. Coşkun bu eğretilme türünü, Batı Edebiyatında '*allegory*' ile karşılar.⁵⁶ Cuddon, bu sözcüğün, Yunanca "*başka türlü konuşmak*"⁵⁷ anlamında olduğunu aktarır.⁵⁸ Ünlü temsili eğretilmelerden birisi Platon'un '*mağara alegoris*' dir.

⁵² Coşkun, A.e., s. 68.

⁵³ Kocakaplan, A.e., 68.

⁵⁴ Coşkun, A.e., s. 68-69.

⁵⁵ A.e., s. 80.

⁵⁶ A.e., s. 78.

⁵⁷ Cuddon, A.e., s. 21.

⁵⁸ Temsili eğretilme, taranılan İngilizce kaynaklarda genişçe yer tutar ve çeşitli ayrımlarla sınıflandırmsı verilir. En yaygın türleri olarak hayvanlara, insan özellikleri yüklenerek geliştirilen '*fabl*' ve Türkçede mesel veya kıssa olarak geçen '*parable*' gösterilir. Temsili eğretilme, kaynak kitaplarda

1.1.2.2. Düzdeğişmece ve Kapsamlayış

Eğretileme, benzetme ilgisiyle yapılan bir mecaz olarak tarif edilmişti. Düzdeğişmece ise benzerlik dışında, neden-sonuç; nesne-malzeme; parça-bütün gibi ilgilerle ortaya çıkan bir mecazdır. ‘Kasket’ ifadesinin, köylüye atıfla kullanılması örnek olarak verilebilir. Eğretilmeden benzerlik ilgisini hiçbir şekilde kullanmamasıyla ayrılır. Bazı dilbilimciler, eğretilme için deyim aktarması; düzdeğişmece için ise ad aktarması isimlerini önermişlerdir. Düzdeğişmece İngilizce ‘*metonymy*’ ile karşılanır.⁵⁹ ‘*Metonymy*’ kelimesinin Yunanca, “*ad değişimi*” anlamına geldiğini aktaran Abrams, onu, bir şeyin adının “*ortak deneyimde tekrarlanan bir ilişki nedeniyle*” bir araya getirilebilen başka bir şey yerine kullanılması şeklinde tanımlar.⁶⁰

Düzdeğişmece doğrudan bir ilişkiye dayanır ancak “*kelime ile onun temsil ettiği varlık arasında tabî ve daimî bir ... ilişki yoktur.*”⁶¹

(18) ‘Bir kadeh içmek’

ifadesi, düzdeğişmece örneğidir. Aslında içmeye konu olan kadehteki içkidir. Burada kadeh, içecek anlamında kullanılır. Ancak kadeh ve içecek arasında doğal ve sürekli bir ilişki yoktur. İçecek, şişeden de içilebilir. Dolayısıyla düzdeğişmece olumsal bir ilgiye dayanır.

Bu beti, eğretilmeye göre daha kolay sınırlandırılabilir. Ancak ilgilerinin sayısı oldukça fazladır ve sınıflandırması karmaşıktır.⁶² Düzdeğişmecenin ilgileri çok da

verilen örnekler değerlendirildiğinde Batı Edebiyatında çoğunlukla düz yazıda görülürken; Türk Edebiyatında şiir türünde ortaya çıkar.

⁵⁹ Mürsel mecaz ‘*metonymy*’ ve ‘*synechdoche*’ betilerinin ikisini de karşılar. Ancak modern edebiyat bilgisi ve dilbilim mürsel mecazı, düzdeğişmece ve kapsamlayış olarak ayırmıştır.

⁶⁰ Abrams, A.e., s. 98.

⁶¹ Coşkun, A.e., s. 84.

⁶² Bu ilgilere bazıları şu şekilde verilebilir: **a)** Nesne/Kullanıcı (‘*cesur kalem*’ ifadesinde yazar yerine kalem), **b)** Nesne/Üreticisi (‘*harika bir Rembrandt*’ ifadesinde resim yerine ressam) **c)** Nesne/Marka: (‘*çantadaki selpak*’ ifadesinde ürünün adı yerine marka) **d)** Nesne/Yer (‘*yüz gram Bitlis*’ ifadesinde tütünün yerine üretildiği şehir) **e)** Nesne/Malzemesi (‘*pazenleri ser*’ ifadesinde nevresim yerine üretilen malzeme) **f)** İçeren/İçerilen (‘*kent ayakta*’ ifadesinde kentte yaşayanlar yerine yaşadıkları yer) **g)** Neden yerine sonuç ve sonuç yerine neden (‘*rahmet yağıyor*’ ifadesinde yağmur yağmasının sonucu rahmetlidir gibi bir ilgiyle neden yerine sonuç) **h)** Somut/Soyut ilişkisi (‘*beyinsizin teki*’ ifadesinde soyut kavram yerine somut kavram) **ı)** Parça/Bütün İlgisi (‘*meraklı gözler*’ ifadesinde insan yerine parçası olan göz) **i)** Zaman İlgisi (‘*2020 hepimizi bitirdi*’ ifadesinde yıl içinde yaşananlar yerine yılın ismi) **j)** Sembol İlgisi (‘*kara kartal*’ ifadesinde Beşiktaş yerine sembolü) **k)** Bütünlük ilgisi (‘*Türkiye kazandı*’ ifadesinde temsil eden sporcu yerine ülkesi).

olsa, sayısız olduğu düşünülmez. Eğretileme, düzdeğişmece ve kapsamlayış birbirine karıştırılması mümkün betilerdir. Taranılan kaynaklarda verilen örneklerin birbiriyle çeliştiği, özellikle kapsamlayış ve düzdeğişmece örneklerinin farklı kaynaklarda birbiri yerine kullanıldığı görülmüştür. Bunda kapsamlayış ile düzdeğişmecenin klasik edebiyat bilgisinde *mürsel mecaz* olarak tek bir başlık altında sınıflandırılması etkilidir.

Kapsamlayış “*bir sözcüğü, kapsamını genişleterek ya da daraltarak, bütün-parça, cins-tür, tekil-çoğul ilişkisi içinde bulunduğu başka bir sözcük yerine kullanma*”⁶³ olarak tanımlanır. Kapsamlayış ile düzdeğişmece, bazı ortak ilgileri kullanır. Burada ayırıcı ilke, betiyi doğuran ilginin özelliğidir. Yukarıda düzdeğişmece için ilginin doğal ve sürekli olmadığı belirtilmişti; kapsamlayışta ise “*söylenen kelime ile onun temsil ettiği kavram arasında tabî ve daimî bir ilişki vardır.*”⁶⁴ Örneğin,

(19) ‘yelkenler suya indi.’

ifadesinde yelkenle hareket eden tekne yerine, sadece ‘yelken’ kullanılmıştır. (19) benzer ilgilerle ilişkili olduğundan düzdeğişmece olarak da düşünülebilir. Ancak burada yelken ve tekne arasında olumsal değil; doğal ve sürekli bir ilişki olduğu için, bu bir kapsamlayış örneğidir.

Kapsamlayışın İngilizce karşılığı olarak ‘*synecdoche*’ verilir. Kelimenin Yunanca “*birlikte tutmak*” anlamına geldiğini aktaran *Abrams*⁶⁵ ve *Cuddon*,⁶⁶ ‘*synecdoche*’u parça yerine bütünü veya bütün yerine parçanın kullanılması diye tanımlarlar. Düzdeğişmeceye göre kurulduğu ilgilerin⁶⁷ sayısı daha azdır.

1.1.3. Kinaye

Kinaye çoğunlukla dolaylı anlatım; üstü kapalı söz veya bir sözün hem düz hem mecaz anlama gönderme yapması olarak tarif edilir. Arapça ‘*dolaylı anlatmak*’

⁶³ Vardar, A.e., s. 128.

⁶⁴ Coşkun, A.e., s. 85.

⁶⁵ Abrams, A.e., s. 98.

⁶⁶ Cuddon, A.e., s. 704.

⁶⁷ Kapsamlayış ilgileri şu şekilde verilebilir. **a)** Özelleştirici (‘vizonum nerede’ ifadesinde giysi yerine kürkü kullanılan hayvanın ismi) **b)** Genelleştirici (‘insan’ yerine ‘ölümlü’ ifadesini kullanmak gibi) **c)** Tekil Çoğul İlişkisi (‘çay içmeye gitmek’ ifadesinde alkolsüz sıcak içeceklerin bütünü yerine tek bir sıcak içecek ismi) **d)** Birey Kapsamlayışı (‘Türk altına koşuyor’ ifadesinde sporcu yerine milliyeti) **e)** Soyutlama (‘polis bu işe ne der’ ifadesinde güvenlik teşkilatı yerine tek bir polis).

anlamına gelen bir fiilden türetilir. Anlamı ise “açıklıktan kaçmak, gizlemek”⁶⁸ şeklinde verilir. Kinayeli söz hem düz hem de mecaz anlamda alınabilir ancak “asıl kastedilen mecâzî anlam”dır.⁶⁹ Benzetme amacı yoktur, ancak kinayeli sözde düz anlamla “kinayeli anlam arasında tesadüfî olmayan, mecburî bir ilişki” olduğu kabul edilir.⁷⁰ Gündelik dilde yaygın kullanımı olan

(20) ‘ağız açık kalmak’ ve

(21) ‘yüzü kızarmak’

ifadeleri kinaye örnekleridir. Çoğunlukla, şaşkınlık, ağzın açılmasıyla; utanma yüzün kızarmasıyla birlikte ortaya çıkar. Dolayısıyla bu ifadeler hem düz hem mecaz anlamıyla doğru olabilir. Ancak asıl kastedilen mecazi olarak verilen şaşırma ve utanma durumlarıdır. Bu sebeple kinaye, çalışmada kullandığımız ayırım ölçütüne uymaz. Araç yönü ağır olan betiler gibi hem mecazi hem düz anlamlı olarak ortaya çıkar ama bunu aynı anda yapar.

(21)de, yüzü kızarmayı utanmanın bir sonucu olarak düşünüp bunu neden-sonuç düzdeğişmecesini ile ilişkilendirmek mümkündür. Ancak bu doğru olmaz çünkü kinaye ile düzdeğişmece arasında kesin bir ayırım vardır ki kinayede söz düz anlamıyla da doğru olabilirken düzdeğişmecede düz anlamın kullanılması söz konusu değildir.⁷¹ Eğretilenle farkını ise Coşkun şöyle gösterir. “”Kömür”e “kara elmas” denirse istiare, “taş yakıt” denirse kinaye ortaya çıkar.”⁷² Kinaye düz anlamla mecazi olan arasındaki doğrudan bir ilişkiye bağlıdır, eğretilenle bunu aramaz.

Batı retoriğinde kinayenin karşılığı belirlemek güçtür. Bunun sebebi kinayenin farklı Batı betileriyle benzerliğidir. Diğer taraftan Coşkun’un da ifade ettiği üzere dilbilim, kinayeyi doğrudan açıklamamış veya diğer birçok betide olduğu gibi kinaye için yeni bir kavram önermemiştir.⁷³ Kinaye için farklı sözlük ve kaynaklarda ‘allusion’, ‘innuendo’, ‘periphrasis’ ve ‘antonomasia’ gibi karşılıklar verilmiştir. Ancak bunların hiçbirisi, kinayenin karşılığı olarak kullanılamaz.⁷⁴ İroni ise farklı bir beti

⁶⁸ Bilgegil, A.e., s. 174.

⁶⁹ Uysal, A.e., s. 128.

⁷⁰ Coşkun, A.e., s. 91.

⁷¹ Kocakaplan, A.e., 86.

⁷² Coşkun, A.e., s. 92.

⁷³ A.e., s. 97.

⁷⁴ ‘Allusion’, “edebiyatta veya sanatta başka bir işe, bir insana veya olaya yapılan üstü kapalı gönderim” (Cuddon) olarak tanımlanır. Yazar ve okur arasında benzer bir okuma ve bilme deneyimi

olmasına rağmen kavram olarak kinayeye ortaklıklar taşır. İkisi de gizleme ve rol yapma gibi özelliklere sahiptir. Ancak benzer amaçlara sahip olsa bile ikisi sözel düzeyde farklı betilerdir. Bununla birlikte kinaye, metafor tartışmalarında geçen çifte-doğru (*twice-true*) metaforlarla uyuşmaktadır.

(22) 'Moskova soğuktur.'

örneği, hem düz anlamı hem mecaz anlamıyla doğrudur. Bu tür ifadeler çifte-doğru metafor olarak anılır. (22) kinayenin birçok şartını taşıdığı için, bu çalışmada çifte-doğru metaforlar kinaye olarak kabul edilecektir.

1.1.4. İlişkili Olabilecek Diğer Betiler

Burada açıklananlar dışında, değinmekte fayda olan diğer betilere kısaca bakalım. Bunlardan birisi anlam çokluğuna dayalı bir beti olan kelime oyunu (*tevriye*),⁷⁵ ses benzerliği ile çalışmakla birlikte iki düz anlamdan uzak olanı kastetmektedir.⁷⁶ Burada ilkin yakın anlam söylenir gibi görünür ve yakın anlamıyla da ifade doğru olabilir. Ancak aslında gönderim uzak anlamadır.⁷⁷

(23) 'Allah beni gülmeden de gül-memeden de ayırmasın.'

ifadesi örnek olarak verilebilir. Kelime oyunu mecazla birlikte çalışabilir.

Bir başka beti yergidir (*hiciv/satire*). Yergi "*sanatkârane yapılan eleştiri*" olarak kabul edilir.⁷⁸ Burada, betilerin amaç ve söz düzeylerinde ortaya çıkmalarına göre bir ayırım yapmak yerinde olur. Bazı betiler doğrudan bir amaca dönük olarak ortaya

olması gerekir. Coşkun da '*allusion*'ın karşılık olamayacağını düşünür. '*Innuendo*' ise "*birisi/bir şey hakkında dolaylı olarak genellikle kötü veya kaba bir şeye işaret etmek*" şeklinde verilir (*Oxford Online Dictionary*). Çoğunlukla da cinsellikle ilgili göndermeler için kullanılır. Dolayısıyla kinayeyi karşılamaz. '*Antonomasia*' ise kapsamlı başlığı altında ifade edildiği gibi, özel bir adın cins isim gibi kullanılmasıdır. Kinayeyi karşılayamaz. Önerilen karşılıklardan '*periphrasis*' ise Türkçede dolaylama olarak karşılık bulur ve dilbilim sözlüklerinde "*bir tek sözcükle belirtilebilecek bir kavramı birçok sözcükle anlatma*" olarak ifade edilir (Vardar). Bu tanımlar Cuddon'un tanımıyla da uyumludur. Söz gelimi, isim yerine bir belirli betim kullanmak dolaylamadır. '*Kürk Mantolu Madonna'nın yazarı*'; '*yedinci sanat*'; '*doğunun Paris*'i gibi ifadeler, dolaylama örneğidir. Benzer'in aktardığı üzere, Çınar ve Coşkun'a göre "*kinaye ile dolaylama kısmen örtüşmektedir*" fakat "*dolaylama kapsam itibariyle daha geniştir*" (Benzer). Bunlar kinayeye tam olarak uymaz.

⁷⁵ İngilizce karşılığı '*pun*'dır.

⁷⁶ Kocakaplan, A.e., 181.

⁷⁷ Coşkun, A.e., s. 102.

⁷⁸ A.e., s. 186.

çıkar. Yergi buna bir örnektir. Bazıları ise söz düzeyinde var olurlar. Eğretilene de buna örnek verilebilir. Bu eğretilmeler amaçsızdır demek anlamına gelmez. Ancak amaç düzeyinde var olan bir beti, söz düzeyindeki betiler yoluyla dile gelebilir. Bu betiler kendine has bir dile gelme yoluna sahip değildir. Söz düzeyindeki betilerin birisini veya bir kısmını kullanarak bunu yaparlar. Bu ayrıma uygun olarak amaç düzeyinde bir beti olan yergi, sıklıkla söz düzeyinde bir beti olan kinayeye başvurur. Bu sebeple bazı belagat eserleri yergiyi “*kinayenin bir çeşidi olarak göstermişlerdir*.”⁷⁹ Ancak yergi, eğretilene veya bir başka betiyi de kullanabilir. Bu ayrımın gerekli olduğu betilere bir örnek ‘*sarcasm*’ olarak verilebilir. Türkçede iğneleme veya alay olarak geçen ve ironinin bir türü olarak görülen⁸⁰ bu beti de amaç düzeyinde iş görür. Amaç düzeyi veya araç yönü ağır basan betiler mecazla çalışabilir.

Bir başka kavram ise ölü metafordur.⁸¹ Kullanımının yaygınlaşmasıyla⁸² mecazi gücünü kaybetmiş⁸³ kalıplaşmış ifadeler için kullanılır. ‘Kapı kolu’ ve ‘dere ağzı’ gibi ifadeler örnek olarak verilebilir. Bunların ilkin metafor olarak ortaya çıktığı, sonradan kalıplaştığı ve düz anlamlı bir hale geldiği kabul edilir. Deyimlerde sık rastlanan ve kendi adlandırması da bir ölü metafor haline gelen, ölü metaforlar, doğrudan düz anlamlarıyla anlaşılabilirlikleri için metafor olarak kabul edilmezler. Fakat bunlar metaforik bir söküme uğrayabilirler ve metafor olarak çözümlenebilirler.

1.2. METAFOR ve BETİLER ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

Burada ele aldığımız betilerin hepsi, bir ölçüde mecaz yönüne sahiptir. Ancak bazı betiler yalnız mecazi özellik taşırlar. Bununla ilgili belirlenen araç ve yön kıstaslarına göre ayırım bir bakış açısı sağlar. Araç yönü ağır basan betiler, düz anlamlı veya mecaz olarak ortaya çıkabilir. Yine amaç ve söz düzeyi ayrımı benzer bir işlev görür. Amaç düzeyindeki betiler, düz anlamlı veya mecazi olabilirler. Bu ayrımların, metaforla ilgili çalışmalarda dikkate alınması gerektiğini düşünüyoruz.

⁷⁹ Coşkun, A.e., s. 186.

⁸⁰ Abrams, A.e., s. 136.

⁸¹ Türkçede ölü eğretilene olarak da geçen kavramı, Kıran ve Eziler Kıran kalıplaşmış eğretilene olarak adlandırır.

⁸² Abrams, A.e., s. 98.

⁸³ Cuddon, A.e., s. 186.

Türkçedeki metafor-eğretileme eşleştirmesindeki yaygınlık göz önüne alındığında bu çalışmanın metaforla neyi anladığını göstermek gerekir. Bunun için mecaz-metafor-eğretileme kavramlarına bakalım. Doğrusu mecaz ve metafor arasındaki ilişki, metafor tartışmalarının bir parçasıdır. Bu açıdan nihai bir tanım veya ilkeye varmak pek mümkün değil. Ancak Türkçede bu tartışmaya katılmanın önemi, ilkin daha teknik bir yerde yatar. Türkçe edebiyat ve dilbilim kaynaklarında kavramlarla ilgili bir karmaşa hakimdir. Bu durum birçok betinin açıklaması için geçerlidir. Örneğin klasik belagat eserlerinde, istiare olarak geçen beti için, modern çalışmalarda birçok farklı adlandırma önerisi bulunur. Bunlar arasında seçim yapmak, konuyu tartışmaktan ayrı bir iş olarak ortaya çıkar. Ayrıca taranılan kaynaklarda özellikle edebiyat bilgisi çalışmalarında ‘*gerçek anlam*’ ifadesine sıkça rastlanılır. Ancak anlam hakkında ‘gerçek’lik yoluyla bir ayrıma gidilmesi uygun değildir. Açıkçası bundan kasıt düz anlamdır. Karşıtı olarak da mecazi anlam verilebilir. Doğru kullanımları böyle olmalıdır. Gerçeklikle bu ayrımı yapmaya çalışmak bu betilerin çözümlemesinde yanlışlara yol açabilir. Tartışmaya katılmazdan evvel bu ve benzeri karmaşaların bir ölçüde üstesinden gelmek gerekir.

Bundan sonra metaforun Türkçede nasıl karşılanacağı belirlenmelidir. Yunanca (öte) taşımak/aktarmak anlamına gelen *metapherein* sözcüğünden türeyen metafor,⁸⁴ birçok dilde küçük ses farklılıklarıyla ortak kullanılır. Türkçe kaynaklarda ise metafor karşılığı olarak Hengirmen⁸⁵ ve Aksan⁸⁶ ‘*deyim aktarması*’nı; Vardar,⁸⁷ İmer⁸⁸ vd. ‘*eğretileme*’yi; Bilgegil⁸⁹ ve Coşkun⁹⁰ ‘*istiare*’yi; Usta⁹¹ ve Kıran⁹² vd. ‘*deyim aktarması*’, ‘*eğretileme*’ ve ‘*istiare*’yi birlikte; Şahan⁹³ ve Cebeci⁹⁴ ise ‘*metafor*’ kullanmayı tercih eder.

Bunların dışında metaforun karşılığı olarak ‘*mecaz*’ı kullanan Nişanyan’ın aktardığına göre, ilkin *Meninski*’nin kapsamlı doğu dilleri araştırması eseri olan, 1680

⁸⁴ Oxford Learner’s Dictionaries, “*metaphor*”, erişim: 21 Eylül 2020, <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/metaphor?q=metaphor>

⁸⁵ Hengirmen, A.e., s. 116.

⁸⁶ Aksan, A.e., s. 62.

⁸⁷ Vardar, A.e., s. 89.

⁸⁸ İmer, Kocaman ve Özsoy, A.e., s. 112.

⁸⁹ Bilgegil, A.e., s. 154.

⁹⁰ Coşkun, A.e., s. 65.

⁹¹ Usta, A.e., s. 102.

⁹² Kıran ve Eziler Kıran, A.e., s. 350.

⁹³ Kayhan Şahan, *Şiirde Derin Yapı Metafor: Modern Türk Şiiri Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul, Ebabil, 2020.

⁹⁴ Oğuz Cebeci, *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*, 2. bs., İstanbul, İthaki, 2019.

tarihli *Thesaurus Linguarum Orientalium* içindeki Latince-Türkçe sözlükte, bu eşleştirmeye rastlanılır.⁹⁵ Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlükte de metafor ‘meczaz’ olarak gösterilir.⁹⁶ Yine Kerimoğlu, metaforu ‘meczaz’la karşılar.⁹⁷ Şahan’ın aktardığına göre ise “*Şemseddin Sami’nin Resimli Kamus-ı Fransevi isimli sözlüğünde metafor maddesi “istiare, mecaz” olarak tanımlanmıştır.*”⁹⁸ Yine aynı kaynağa göre, Sami’nin altı yıl sonra basılan Türkçeden Fransızcaya sözlüğünde *istiare*, metafor olarak gösterilmiştir.⁹⁹

Bu çeşitlilik içinde, çalışmamız bağlamında, metafor kelimesinin kullanımı hakkında bir karara varmalıyız. Sorun, metaforu eğretilme veya mecaz olarak karşılamak ya da metafor olarak kullanmak şeklinde verilebilir. Eğretilmeyi benzetmenin eksiltilmiş hali olarak düşünmenin sorunlarından kısaca bahsedilmişti. Bu çalışmanın sorunlarından birisi, bu yaklaşımın tartışılması olduğu için burada uzun bir açıklama verilmeyecek. Ancak benzetmenin sorunlu tarafını biraz açmak gerekebilir. Bunun için (24) ‘yüreksiz’ ve (25) ‘kalpsiz’ ifadelerini düşünelim. Yürek ve kalp, eşanlamlıdır. (24) ve (25) onun eksikliğine gönderme yaparak üretilen eğretilmelerdir. Eşanlamlı olan kelimelerin olumsuzlamalarının ve bu yolla üretilen eğretilmelerin de eşanlamlı olması beklenir. Fakat (24) korkak anlamına gelirken, (25) acımasız anlamı taşır. Bunların eksiltilmiş benzetme olduğunu düşünür ve benzetmeye açarsak (24_b) ‘yüreksiz gibi’ ve (25_b) ‘kalpsiz gibi’ ifadelerine ulaşılır. Fakat (24_b) ve (25_b), soruna hiçbir çözüm getirmiyor. Bu durum metafor ve benzetmeden bağımsız düşünülemeyen eğretilmeyi eşleştirmeyi güçleştirir.

Ayrıca (24) ve (25)i benzerlik ilişkileri ile çözümlediğimizde de bir sonuç elde edemiyoruz. Kalpsiz ve yüreksiz olan şeyleri düşünüp onlarla bu ifadelerin yöneltildiği kişiler arasında benzerlikler aramak bu ifadelerin anlamını vermeye yaramıyor. Bu açıdan benzerlik yerine, *benzetilebilirlik* teriminin kullanılmasını daha uygun buluyoruz. Bu yolla (24) ve (25)nin nesnesine başvurmaksızın, sadece kelimeler üzerinden ilişkileri araştırmak mümkün olabilir. Ayrıca benzetilebilirlik metaforların yeni ilişkiler türetmesini daha iyi açıklar.

⁹⁵ Nişanyan, Sevan, “Meczaz,” *Nisanyan Sözlük: Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*, ” erişim: 25 Eylül 2020, <https://www.nisanyansozluk.com/?k=meczaz>

⁹⁶ TDK Güncel Türkçe Sözlük, “metafor,” erişim: 25 Eylül 2020, <https://www.sozluk.gov.tr>

⁹⁷ Caner Kerimoğlu, *Genel Dilbilime Giriş*, 2. bs., Ankara, Pegem Akademi, 2014, s. 216.

⁹⁸ Şahan, A.e., s. 23.

⁹⁹ A.e.

Çalışmanın ileriki bölümlerinde görüleceği üzere, metaforla ilgili birçok kuram benzerlik ilişkilerini kullanır. Ayrıca yukarıda belirtildiği gibi İngilizce kaynaklarda da benzetme ile metafor arasında bir ilişki olduğuna değinilmektedir. Dolayısıyla metafor-benzetme arasındaki ilişki ile eğretilme-benzetme arasındaki ilişki eş kabul edilebilir. Buradan hareketle, belki, metafor ve eğretilme birbirini karşılayan kavramlar olarak kullanılabilir. Doğrusu “*Batı edebiyat dünyasının yaşadığı metaforun analojik algısı*”¹⁰⁰ Türkçe çalışmalarda etkisini sürdürür. Diğer bir deyişle, eğretilme tartışmaları, metafor tartışmalarını geriden takip etmektedir. Bu durumda eğretilme tekrar incelenmeli ve metaforun son yüzyılda gösterdiği kavramsal tartışma zenginliğini bir şekilde yansıtır hale gelmelidir. Bu haliyle eğretilme kavramı ile son yüzyıldaki birçok metafor kuramını açıklamak güçtür. Eğretilme-metafor ilişkisinde ilk sorun budur.

İkinci sorun ise eğretilme ve metaforun kapsamıdır. Eğretilme mecaz derecesi yüksek bir betidir. Bir dil unsurudur ama öncelikle edebi bir öğedir. Metaforda ise durum farklıdır. Metafor da bir betidir ancak dahası bütün mecazları kapsayan genel bir kavramdır. *Hills* de mecazın metafor olarak anlaşılabilirliğini ifade eder.¹⁰¹ Metafor ve eğretilme arasındaki bu fark, metaforun yapısıyla ilgili olabilir veya metafor tartışmaları onun kapsamını genişletmiş olabilir. Her iki durumda da metafor deyince, iki ayrı şey anlaşılır. Bunlardan birisi beti olarak metafordur; diğeri ise dil görüngüsü olan bir kavramdır. Dolayısıyla eğretilme ile arasında kapsam açısından fark vardır. Belki eğretilmeye de böyle iki farklı kullanımın kazandırılabilirliği düşünülebilir. Ancak burada kullanılabilecek böyle bir ayrım noktası yoktur. Bu açıdan, beti olarak metafor ile eğretilme birbirini karşılamaktadır. Ama kavram olarak metafor, bu ilişkide dengesizliğe sebep oluyor. Belki kavram olarak metaforu eğretilme dili olarak karşılamak mümkün. Önemli olan metafor denilince beti ve kavram olarak iki ayrı şeye işaret edildiğidir. Eğretilme ise sadece bir betidir.

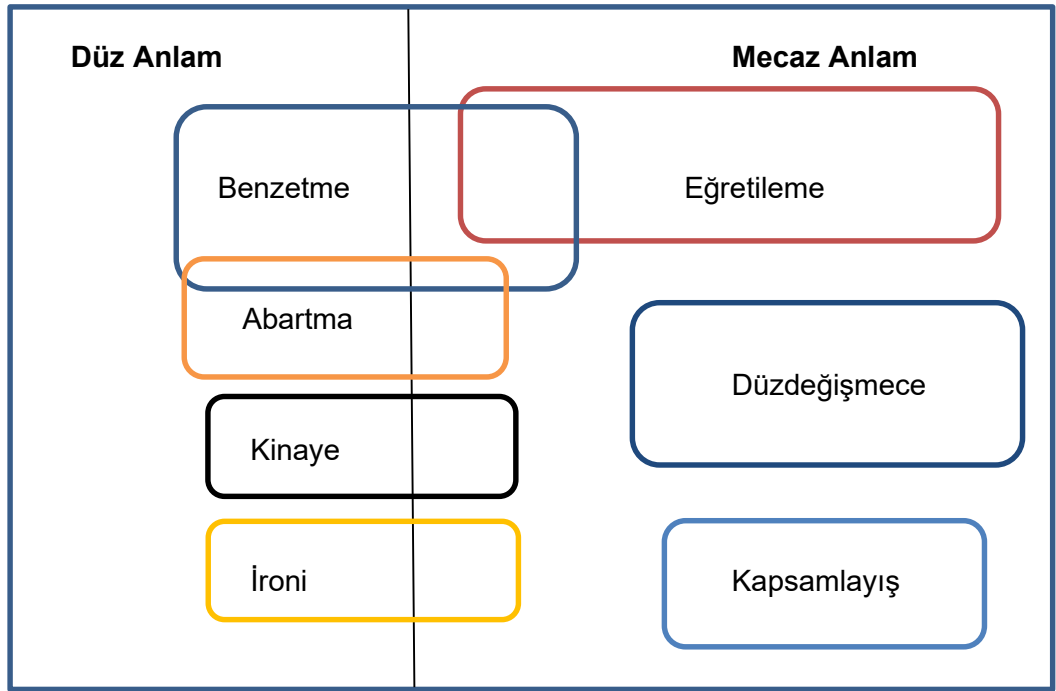
Bu iki problem (I- eğretilmenin benzetmeden ayrı düşünülmemesi ve II- metafor hem beti hem dil görüngüsü olarak kullanılırken eğretilmenin sadece beti olması) bu terimleri birbiriyle eşleştirmeyi güçleştiren sorunlardır. Dolayısıyla bu çalışma, metafor karşılığı olarak eğretilmeyi kullanmaz. Bu çalışmada metafor dendiğinde eğretilme ile ilgili en fazla eğretilmeli dil gibi bir yakıştırma anlaşılabilir.

¹⁰⁰ Şahan, A.e., s. 48.

¹⁰¹ Hills, "Metaphor", s. 15.

Bütün söz sanatlarını, beti olarak ifade ettiğimizi belirtmiştik. Bu açıdan betilerin dile gelişlerini ifade etmek için kullanılacak olan betisözler, bir küme olarak düşünülecek. Bu küme aşağıdaki şekilde gösterilecek.

Şekil 1.1. : Betisözler

Verilen şekilde betisözler kümesinin mecaz alt kümesi eğritileme, düzdeğişmece ve kapsamlayış alt kümelerine sahiptir. Benzetme, abartma, ironi ve kinaye betisöz kümeleri ise mecaz kümesiyle kesişirler. Abartma betisöz kümesi de hem mecaz hem benzetme kümesiyle kesişir. Doğrusu benzetme kümesi ile diğer araç betisöz kümelerinin de kesişmesi mümkündür. Karışıklıkların üstesinden gelmek için bu çalışmada yukarıda verilen kümeye göre hareket edilecektir.

Bu betiler arasındaki farkları kısaca özetleyelim. Eğritileme terimleri eksiltilmiş bir benzetmedir. Bu açıdan eğritileme, kavram olarak metaforu karşılamaz fakat beti olarak metafora karşılık gelir. Benzetme, düz anlamlı ve mecazi olarak karşımıza çıkabilir. Kapsamlayış ve düzdeğişmece dolaylı adlandırma yollarıdır. Bunlar yüklem olarak dile gelmezken eğritileme adlandırma ve fiil olarak kullanılabilir. Kapsamlayış, bir nesnenin her zaman var olan özelliğini veya parçasını ad olarak kullanmaktır.

Düzdeğişmece ise asli bir özellik veya parçayı kullanmaz; olumsal bir ilgi kurulur. Abartma hem düz anlamlı hem mecaz olarak kullanılabildiği gibi benzetme biçiminde de karşımıza çıkar. İroni, cümle anlamının tam zıddının kastedildiği durumları gösterir. Mecaz veya düz anlamlı olarak kullanılabilir. Son olarak kinaye ise hem düz hem mecazi anlamda kullanılmasına rağmen asıl anlamı mecaz olandır.

Bu şemayı verdikten sonra mecaz konusuna devam edelim. Genel bir kavram olarak metafor konusunda, *Hills*, metaforun tüm mecaz betilere hükmeden ana mecaz olarak görüldüğü yaklaşımlara değinir. Bunları – *Goodman*'a atıfla – ay ışığı bakışı olarak adlandırır.¹⁰² Buna göre düz anlamlar, gün ışığında görünür gibi açık ve belirgindir. Ancak mecaz söyleyişler ay ışığında görünen anlamlar doğurur. Sınırları belli olsa da açık ve seçik değildir. Buna göre metafor, ay ışığında görünen mecaz söyleyişlerin genel adıdır. Dolayısıyla metaforla mecaz birbirine daha yakındır. Ancak mecaz genel bir terim olduğundan, metaforun eğretilmeye karşılık gelen betisel yönünü karşılayamayabilir. Bu açıdan, metafor için mecaz karşılığını kullanmaktan da kaçınıyoruz. Yine de bu çalışmada metafor deyince, eğretilmeden çok mecazın kastedildiğini akılda tutmak gerekir.

Öte yandan dil felsefesi metinlerinde, metaforlarla ilgili sık rastlanan bir kabul, bunların bulunduğu ifadelerde kategorik bir hata olduğudur.¹⁰³ Buna göre;

(26) 'Aslan babam'

ifadesi, eğer bir yavru aslan tarafından dile getirilmiyorsa, farklı türleri birbiriyle ilişkilendirdiği için kategori hatası yapmış olur. Kategorik hata, bir makineye metafor betileri öğretme hakkında, bir yol sunabilir. Makine kategorik hata durumunda, kelimelerin metafor anlamlarını taramaya başlayabilir. Fakat,

(27) 'kalpsiz bir virüs'

ifadesinde makine kategorik hata görmeyeceği için metaforu es geçecektir.

Ayrıca metafor tanımları bilişsel olan ve bilişsel olmayan şeklinde ayrılabilir. Bilişsel olmaktan kasıt, metaforun bilişsel olarak işlenebilecek bir içeriğe sahip olmasıdır. Metaforun bilişsel kabul edilmediği kuramlarda, sadece kullanıma dayalı bir

¹⁰² David Hills, "Aptness and Truth in Verbal Metaphor," *Philosophical Topics*, 25/1, 1997, s. 129.

¹⁰³ Ofra Magidor, "Category Mistakes and Figurative Language," *Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition*, 174/1, 2017, s. 66.

etkisi olduğu iddia edilir. Ancak düzdeğişmece ve kapsamlayış için bilişsel olmayan bir yaklaşım bulunmamaktadır.¹⁰⁴ Çünkü bunların tanımları metafora göre, daha belirgindir. Ayrıca düzdeğişmece ve kapsamlayış kategorik hata kıstasında her zaman yakalanabilir. Bu iki özellik mecaz kümesinde metafor ve eğretilmeye yoğunlaşmak gerektiğini daha belirgin hale getirir.

Bununla beraber metafora ayırım yapmayan en eski görüş Aristoteles'te görülür. Aristoteles düzdeğişmece, kapsamlayış ve eğretilme arasında bir ayırma gitmeksizin tüm mecazları metafor olarak görür.¹⁰⁵ Ancak bu yaklaşım *Hills*'e göre olduğu gibi¹⁰⁶ bu çalışma için de doğru kabul edilemez. Bu çalışmada amacımız, şeyleri berraklaştırmaktır; bulanıklaştırmak değil. Belirleyebildiğimiz sınırları korumak ve oradan hareket etmek felsefeye daha uygun bir tutumdur. En azından düzdeğişmece ve kapsamlayış metafordan ayırmış olmak bir yol kat etmek anlamına gelir; bu yolu elde tutmak gerekir.

Mecaz bir beti olarak metaforu, düzdeğişmece ve kapsamlayıştan ayırdığımızda onları mecazi olmayan şeyler olarak görmüş olmuyoruz. Ancak bunun aksini iddia edenler de vardır. *Bredin* düz anlamın ne olduğuyla ilgili iki ayırım noktası koyar. Bunlardan birisi tek anlamlılıktır (*univocacy*).¹⁰⁷ 'Öküz' düz anlamıyla sığır cinsinin erkeğine işaret eder. Bir metin veya konuşmada bu kelime düz anlamıyla farklı yerlerde tek anlamlı olarak kullanılabilir. Aynı isim metafor olarak; kaba, bön, güçlü, kızgın gibi anlamlara gelebilir. Fakat bu anlamlar artık klişe haline gelmiştir ve tek bir metin içinde aynı kelimeyle karşılanabilir. İşte *Bredin*, tıpkı ölü metaforlar gibi düzdeğişmece ve kapsamlayışın da mecazi değil tek anlamlı kullanımlar olduğunu ileri sürer.¹⁰⁸ Doğrusu birçok düzdeğişmece ve kapsamlayış örneği, gündelik dilde klişe haline gelmiş ve tek anlamlı bir hal almıştır. Onlar hakkında, ölü metaforlar gibi kesin yargılara varabilmemizin sebebi budur.

Metaforun mecaz ilişkisi hakkında yukarıda değinilen görüşleri üçe indirebiliriz. Bunlar, 1) metafor bütün mecazi söyleyişlere imkan veren bir ana mecazdır, daha yalın ifadesiyle metafor mecaz demektir; 2) metafor diğer mecazlardan ayrıdır ve

¹⁰⁴ Magidor, A.e., s. 71-72.

¹⁰⁵ E. Jennifer Ashworth, "Metaphor and Logicians from Aristotle to Cajetan," *Vivarium*, 45/2-3, 2007, s. 313.

¹⁰⁶ Hills, "Aptness and Truth in Verbal Metaphor," s. 131.

¹⁰⁷ Hugh Bredin, "The Literal and the Figurative," *Philosophy*, 67/259, 1992, s. 72.

¹⁰⁸ A.e., s. 75-76.

hepsinin işlevi ve tanımı farklı olmalıdır; 3) metafor gerçekten mecaz olan tek mecaz türüdür, mecaz olarak kabul edilen düzdeğişmece ve kapsamlayış ölü mecazlardır, şeklinde verilebilir. Dördüncü ve daha kapsayıcı bir görüş için, *Fogelin*'a atıf yapmak mümkün. Ona göre, dar anlamıyla metafor diğer mecazlar gibi bir betidir. Ancak tür olarak tüm mecazları kapsayacak şekilde de kullanılabilir.¹⁰⁹ Bu yaklaşım daha önceden verilen beti ve dil görüngüsü olarak metafor ayırımına uygundur. Dolayısıyla, bu çalışmada metaforla, *Fogelin*'in verdiği geniş anlamda tür olarak metaforu veya bizim yaptığımız ayırımla dil görüngüsü olarak metaforu anlıyoruz. Dolayısıyla 1) görüşüne yakınız. Ancak düzdeğişmece ve kapsamlayışın kapsamı büyük oranda belirlenebilir olduğu için, 3) görüşünün de metafora odaklanmak açısından çalışmanın amacına uygun olduğu söylenmelidir.

Son olarak – beti ve dil görüngüsü olarak metafor ayırımıyla ilişkili şekilde – metafor sözler arasında bir ayırım yapmak gerektiğini düşünüyoruz. Bu ayırım, I) etki metaforları ve II) anlatım metaforları olarak gösterilecektir. Özellikle şiir gibi edebi eserlerde metaforlar çoğunlukla bir bezeme unsuru olarak ortaya çıkar. Tabi ki bunlar sadece bir süs değildir, anlatıma genişlik katarlar ancak diğerlerine göre daha keyfi olarak dile gelirler ve etki uyandırmayı amaçlarlar. Daha çok edebi dilde karşılaştığımız bu tür metaforları I) etki metaforları olarak kabul ediyoruz. Anlatım metaforu olarak ifade ettiğimiz II) türü metaforlarla ise, gündelik dil, bilim-felsefe ve benzerlerinde dile gelen metaforlar kastediliyor. Bunlar, çoğunlukla anlatımı güçlendirmek ve daha anlaşılır kılmak için dile gelirler. Bir metafor çalışmasında bu iki tür metafor sözlerden hangisinin daha çok dikkate alındığının belirtilmesi beti ve dil görüngüsü olarak metafor ayırımı bağlamında önemlidir. Bu çalışma gündelik dil metaforlarını incelemeyi amaçlar. Çalışmada kullanılacak olan metafor örnekleri de büyük oranda gündelik dil cümlelerinden seçilecektir.

Bu bölümde yapılan ayrımları tekrar etmekte yarar var. İlk araç özelliği belirgin ve mecaz özelliği belirgin betiler ayırımı yaptık. Düz ve metafor anlamlı olarak dile gelebilen benzetme ve ironiyi araç özelliği belirgin, eğretileme, düzdeğişmece ve kapsamlayış ise mecaz özelliği belirgin betiler olarak gösterdik. Ayrıca amaç ve söz düzeyinde ortaya çıkan betiler ayırımı yaptık. Abartma, iğneleme gibi betiler farklı söz düzeyi betileriyle çalışabilmesi açısından amaç düzeyi betileridir. Metafor hakkında

¹⁰⁹ Robert J. Fogelin, “Metaphors, Simile and Similarity,” *Aspects of Metaphor*, ed. Jaakko Hintikka, Dordrecht, Springer Science+Business Media, 1994, s. 30.

ise beti ve dil görüngüsü olarak metafor ayrımı yaptık. Bu açıdan eğretileme beti olarak metaforu; mecaz ise dil görüngüsü olarak metaforu karşılar. Bu ayrıma uygun olarak metaforları etki ve anlatım metaforları olarak ikiye ayırdık. Daha çok bezeme unsuru olarak ve etki uyandırmak için dile gelen metaforları etki metaforları, ifadenin daha iyi anlaşılmasını amaçlayanları ise anlatım metaforları olarak gösterdik. Bunlar gündelik dil ve bilim felsefe dili gibi alanlarda karşılaştığımız metaforlardır. Bu çalışma metaforu bir dil görüngüsü olarak geniş manada ele alır ve gündelik dil metaforlarına odaklanır.

İKİNCİ BÖLÜM

SEMANTİK METAFOR KURAMLARI

2.1. SEMANTİK KURAMLAR

Birinci bölümde, metafor ve ilişkili kavramları, Türkçedeki kullanım biçimlerine göre serimledik ve ayrımları gördük. Bu bölümde ise başlıca metafor kuramları, sınıflandırılarak ve kronolojik olarak ele alınacak. Böylece bu kuramlar üzerinden metafor konusuyla ilgili belli başlı kavramlar ve sorunlar tanınmış olacak ve *Searle* ve *Davidson* karşılaştırması için tarihsel arka planı veren bir zemin sağlanacak.

Girişte, metafor yaklaşımlarının üç başlık altında inceleneceği belirtilmişti. Bu yaklaşımların öncüsü, semantik kuramlardır. Semantik kuramlar altında metaforla ilgili görüşlerin büyük bir bölümü toplanabilir. Bunları üçe ayırmak mümkündür. 1) Benzetme temelli kuramlar, 2) Etkileşim kuramları 3) Karşılaştırma kuramları.

Tablo 2.1. : Metafor Kuramları Sınıflandırması

Geleneksel Metafor Kuramlarının ¹ Sınıflandırılması						
Semantik Kuramlar					Pragmatik Kuramlar	Bilişsel Olmayan Kuramlar
Benzetme Temelli Kuramlar		Etkileşim Kuramları		Mecazi Karşılaştırma		
Yerine Geçme Kuramları	Karşılaştırma	Etkileşim	Sözel Karşıtlık			
Aristoteles		Richards Black	Beardsley	Fogelin	Searle	Davidson

Bu çalışmada inceleyeceğimiz metafor kuramları, tabloda görüldüğü gibi üçe ayrıldı. Bunlar, semantik, pragmatik ve bilişsel olmayan yaklaşımlar olarak gösterildi. İncelenecek semantik kuramları da üçe ayırabiliriz; yerine geçme ve karşılaştırmadan oluşan benzetme temelli kuramlar, etkileşim (*interaction*) kuramları ve mecazi karşılaştırma kuramları. Tablonun en alt satırında da bu çalışmada incelenecek isimler, uygun düştükleri kuramların altında gösterildi. Şimdi bunlara yakından bakalım.

¹ Geleneksel metafor kuramları ifadesiyle yirminci yüzyılın ilk üç çeyreği içinde ortaya çıkmış belli başlı kuramların sınıflandırması kastedilmektedir.

2.2. BENZETME TEMELLİ YAKLAŞIMLAR

Metafor konusundaki bir tartışma, çoğunlukla, Aristoteles'e değinerek başlatılır. Bu göndermenin önemi, metafor hakkında bilinen en eski ve derli toplu fikirlere ulaşılmasıyla ilgilidir. Aristoteles'in bu konudaki görüşleri *Poetika*² ve *Retorik*'te³ karşımıza⁴ çıkar.⁵ Bunlarda metaforun ne olduğu; şiirde ve hitabette ne ölçüde ve nasıl kullanılması gerektiği; metafor türleri vb. konular işlenir. Aristoteles'in metafor görüşleri, benzetme temelli semantik kuramların öncüsüdür.

Öte yandan Platon'un metafor hakkındaki görüşleri sınırlı ve çoğunlukla olumsuzdur. *Johnson* bunu tarihin ironilerinden birisi olarak dile getirir, çünkü, Platon aynı zamanda bir metafor ustasıdır.⁶ Buna rağmen metaforun ne olduğu ve nasıl işlediğiyle ilgili Platon'dan bir fikir kalmamıştır. Şairler ve sofistlerin, dili yanlış kullandıkları için insanları hakikatten uzaklaştırdığından şikayetçi olan Platon, bu konu bağlamında metafora *Phaidros* ve *Devlet*'te değinmiştir.⁷ Bunlarda da metaforun ne olduğundan çok "*felsefe ve şiir arasındaki kadim kavga*"da⁸ şiire ve metafora karşı felsefenin yanında tutum almakla yetinir.

Aristoteles'in metafor görüşlerini ise üç temel yaklaşıma indirgemek mümkün.

I) Metafor anlamla ilgili bir şeydir. Bir addaki anlamın başka bir ada aktarılması demektir.⁹ Bu metaforun kelime anlamıyla da uyumludur. Aristoteles, metafor bahsinde aktarım ve benzetme kavramlarını kullanırken, karşılaştırma kavramına daha seyrek başvurur. II) Metafor türetebilmek "*benzerlikler için keskin bir görüşe sahip olmak demektir.*"¹⁰ Buna koşut olarak benzetmeden, zayıf bir metafor olarak

² Aristoteles, *Poetika*, 1457b ile 1461a arasında.

³ Aristoteles, *Retorik*, 1404b ile 1412a arasında.

⁴ Metaforun karşılığı olarak, Aristoteles'in metafora ilişkin bu iki eserinin çevirisinde yine ikilikle karşılaşırız. *Poetika*'da İsmail Tunalı 'mecaz'ı; *Retorik*'te Mehmet H. Doğan 'eğretileme'yi kullanır. Aristoteles *Poetika*'da metafor çeşitlerini, dört temel tür olarak ele almaktadır. Burada verilen üç tür, eğretilemeden çok, bugün genel kabul gördüğü ve birinci bölümde gösterildiği şekliyle kapsamlı ve düzdeğışmece tanımlarına uygundur. Dördüncü tür olarak benzerlik ile üretilen metaforlar gösterilir. Bu sebeple, Aristoteles'in metaforla eğretilemeyi değil; geniş anlamda mecazı düşündüğünü dikkate almak gerekir.

⁵ John T. Kirby, "Aristotle on Metaphor," *The American Journal of Philology*, 118/4, 1997, s. 531.

⁶ Mark Johnson, "Introduction: Metaphor in the Philosophical Tradition," *Philosophical Perspectives on Metaphor*, ed. by Mark Johnson, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1981, s.4.

⁷ A.e., s.5.

⁸ Platon, *Devlet*, 10, 607/b.

⁹ Aristoteles, *Poetika*, 21, 1457b, 4.

¹⁰ A.e., 22, 1459a, 7.

bahsedilir.¹¹ Ona göre benzetmenin eksiltilmiş hali bize metaforu verir. Aristoteles'in örneğiyle '*aslan gibi atıldı*' benzetme; '*aslan atıldı*' metafordur.¹² Bu yaklaşım, Türkçe kaynaklardaki benzetme ve eğretilme arasındaki ilişkiye benzerdir.

III) Metafor bir deha göstergesidir.¹³ Düzyazıdan ziyade şiir diline hastır ve düzyazıda sınırlı kullanılmalıdır.¹⁴ Bu görüşten hareketle felsefe ve bilim dili için metaforların uygun olmadığı sonucu çıkartılabilir. Ancak bu doğru olmayacaktır. Aristoteles'in vurguladığı nokta, metaforların anlaşılmasındaki güçlkle ilgilidir. Dolayısıyla hem şiir hem düzyazı için metafor kullanımı bir ölçü içinde gerçekleşmelidir. Şiir, düzyazıya göre daha fazla metafor taşıyabilir. Bu düzyazı metafordan arındırılmalı anlamına gelmez.

Aristoteles'in metaforun bir ölçülülük içinde kullanılmasına dönük öğütleri,¹⁵ dördüncü bir yaklaşım olarak verilebilir. Önerilen ölçü, anlaşılır olmakla söz ve söyleyiş güzelliğini arttırmak arasında denge kurmaktır. Metafor türetebilmeyi bir deha işareti olarak görmesi¹⁶ ise, metaforun yaygın kullanımı göz önüne alındığında tartışmalıdır. *Ivory A. Richards* bu noktayı eleştirirken, metaforun retorik tarihi boyunca şair veya yazar için "*ilave bir hüner, bir numara*" gibi görülmesinde Aristoteles'in görüşlerinin etkili olduğunu ileri sürer.¹⁷ Gerçekten etkileyici; hem söze güzellik hem anlama saflık katan metaforlar türetmek, bir yetenek işi olarak görülebilir. Buradan hareketle metafor kullanımını, şairane bir dil hüneri olarak düşünmek mümkündür. Ancak metaforun çözümlenmesi ve anlaşılması açısından yetenek temelli şairanelik vurgusu doğru olmaz.

Giriş bölümünde, bazı kılavuz sorularla iş görmenin yararlı olacağına değinmiştik. Bu soruları tekrar edelim: 1) Metafor ve metafor ifadenin kapsam ve sınırı; 2) nasıl çalıştığı; 3) metafor anlam ve metafor doğruluk; 4) metafor anlamı düz anlama çevirecek yöntemin bulunup bulunmadığı. Etkileşim kuramlarına geçmeden önce, benzetme temelli yaklaşımları kılavuzlarımız aracılığıyla ele alalım.

¹¹ Aristoteles, **Retorik**, iii, 1406b, 20.

¹² **A.e.**, iii, 1406b, 22.

¹³ Kirby, **A.e.**, s. 547.

¹⁴ Aristoteles, **Retorik**, iii, 1406b, 25.

¹⁵ Aristoteles, **Poetika**, 22, 2, 1458a.

¹⁶ **A.e.**, 22, 7, 1459a.

¹⁷ I. A. Richards, **Philosophy of Rhetoric**, New York, Galaxy Book, 1965, s. 90.

Benzetme temelli yaklaşımlar, çoğunlukla yerine geçme, anlam değişimi, benzerlik, karşılaştırma kavramlarıyla iş görürler. *Max Black*, bunları, yerine geçme (*substitution*) ve karşılaştırma¹⁸ (*comparison*) görüşleri olarak ikiye ayırır.¹⁹ Yerine geçme, düz anlamın başka tür bir anlamla yer değiştirmesi olarak düşünülmelidir. Buna göre “*metafor kullanan [birisi] ... bir şey söyleyip başka bir şey kasteder görünmektedir.*”²⁰ Burada metafor anlam, düz bir ifadeye aktarılmıştır.

(1) ‘Aslan babam’

ifadesinde ‘aslan’ ile düz anlamıyla aslandan başka bir şey kastedilir. Bir hayvana değil; cesaret veya güce veya başka bir özelliğe atıf vardır ve bunun yerine ‘aslan’ ifadesi geçmiştir. Bu yaklaşıma göre söz konusu ifade, dolaysız olarak – örneğin – ‘cesur babam’ şeklinde yorumlanabilir. *Black*, yerine geçme yaklaşımını, bu yolla “*bir metaforu anlamak ... bir bilmeceyi çözmek gibidir*”²¹ ifadeleriyle eleştirse de bu yaklaşımın yorumlama için bazı durumlarda kullanışlı olabileceğini ileri sürer.

Karşılaştırmada ise metafor benzetme üzerinden açıklanır. Eğer “*altta yatan bir benzeşim veya benzerlik*”ten bahsediliyorsa *Black* bunları karşılaştırma görüşleri olarak düşünür.²² Buna göre bir mecaz söyleyişte metafor anlamla düz anlam arasında benzetmeye dayalı bir ilişki olduğu varsayılır. Bu açıdan (1) ifadesi,

(2) ‘aslan – gibi – babam’ veya (3) ‘aslan -a benzeyen- babam’

şeklinde yorumlanabilir.²³ Burada benzerlik yerine geçmenin imkanı olarak görülmektedir. Bu yolla metaforun eksiltilmiş bir benzetme olduğu ileri sürülür. Böylesi bir yaklaşıma göre “*bir metafor, yerini tutan benzetmeden eksiltme yoluyla türer.*”²⁴ Karşılaştırmacı bakışta Türkçedeki benzetme-eğretileme ilişkisi görülür. Benzetme

¹⁸ Bu çalışmada semantik kuramlar, benzetme, etkileşim ve karşılaştırma kuramları olarak ayrılmıştır. *Black*’ın yaptığı yerine geçme ve karşılaştırma ayrımı, bu çalışmada benzetme temelli kuramlar için geçerlidir. Bizim yaptığımız üçlü ayrımında iki ayrı karşılaştırmacı bakış vardır ve ikincisi daha yakın tarihli örnekleri üzerinden açıklanacaktır, bunlar arasında bazı temel farklar vardır.

¹⁹ Max Black, *Models and Metaphors: Studies in Language and Philosophy*, Ithaca, New York, 1962, s. 31-35.

²⁰ Max Black, “More about Metaphor”, *Dialectica*, 31-3/4, 1977, s. 434.

²¹ Max Black, “Metaphor”, *Proceedings of The Aristotelian Society*, 55, (1954-55), 280.

²² Black, *Models and Metaphors*, s. 35.

²³ Benzer değişim ‘babam aslandır’ cümlesi için de geçerlidir. Bu cümle ‘babam aslan – gibi-dir’ veya ‘babam aslan-a benzer’ şekline dönüşür. Doğrusu incelenen metinlerde metaforlar cümle olarak düşünülmektedir. Bu açıdan örnek olarak ‘babam aslandır’ ifadesini kullanmak kuramlara daha uygundur. Ancak burada ‘aslan babam’ örneği, Türkçe söyleyişle uyduğu için tercih edildi.

²⁴ Lycan, *Philosophy of Language*, s. 179.

temelli görüşlerde düz ve metafor olmak üzere iki ayrı anlam kabul edilir. Bu anlamlar arasında bir değişim ilişkisi kurulur. Bu ikilik, semantik yaklaşımların belirgin özelliğidir. İncelenen benzetme yaklaşımlarında, metafor doğrulukla ilgili bir görüş bulunmaz. Ayrıca bunlar metafor anlamının açık ve düz bir yorumunu vermeye çalışır. Bu yaklaşımlar çalışmamızın amacına uygun sonuçlar vermez ancak metafor tartışmalarının kaynağını görmek açısından değinmek gerekir.

2.3. ETKİLEŞİM TEMELLİ YAKLAŞIMLAR

2.3.1. Richards ve Etkileşim Kuramı

Semantik etkileşim kuramları, yirminci yüzyıldaki metafor çalışmalarının erken dönemlerinde, benzetmecî metafor yaklaşımlarının eleştirisiyle ortaya çıkmıştır. İlk “tanımlar I.A. Richards (1936), Max Black (1954) ... tarafından” verilir.²⁵ Richards düşünceyi metaforik olarak kabul eder ve bunu bir metafor kuramı geliştirmek için ön koşul olarak ileri sürer.²⁶ Düşünceyi metaforik olarak görmek, gündelik konuşmalarda olduğu gibi bir düşünce aktarımında da metaforlara sıkça başvurmamızla ilgilidir. Richards kendi metninde de düşüncelerini açıklarken birçok metafor kullanır ve bu durumu metaforun düşünce aktarımı için önemli bir araç olduğu iddiasına dayanak olarak gösterir.²⁷ Dolayısıyla düşüncenin metaforik olması, metaforların düşünce aktarımı için uygun bir araç olarak görülmesidir. Bu tavır, metaforu sadece bir beti olarak gören ve felsefenin konusu olarak kabul etmeyen görüşlere karşı bir tutumdur.

Richards’ın metafor konusundaki motivasyonu, okuyucu ve eleştirmenin metne hakim olma kapasitesini arttırmaktır.²⁸ Metaforun ne olduğu ve nasıl çalıştığı bundan dolayı önemlidir. Richards’ın en önemli iki katkısı; 1) metaforun nasıl çalıştığının açıklaması ve 2) özellikle Aristoteles ve 18. yüzyıl düşünürlerine yönelttiği, metaforun şaire lütfedilmiş bir hediye olmadığı itirazı, olarak verilebilir. Ancak Richards’ın odak noktası, 1) sorununun çözümüdür. Çünkü ona göre “metaforun nasıl çalıştığını göremezsek [aslında] metafor çalışmaz.”²⁹ Richards için metaforu

²⁵ Hills, “Metaphor,” s. 13.

²⁶ Richards, A.e., s. 94

²⁷ A.e., s. 91-94.

²⁸ Stuart C. Brown, “I.A. Richards’ New Rhetoric: Multiplicity, Instrument, and Metaphor,” *Rhetoric Review*, 10/2, 1992, s. 229.

²⁹ Richards, A.e., s. 118.

anlamamız, bir çözümleme neticesinde olur. Çözümleme ise onun nasıl çalıştığını bilirsek mümkündür. İleriki bölümlerde göreceğimiz üzere, metaforu anlamayı böyle bir şarta bağlamak sorunludur. Birçok metafor kolaylıkla anlaşılabilir. Ancak, onun, metaforun nasıl çalıştığına dönük merakı, geriye, etkileşim kuramı denilen bir açıklama bırakır. Bu kuram sonrasında, *Black* tarafından ileriye sürülmüştür.

Richards, metaforu anlam “değişim”ini³⁰ yerine geçme veya karşılaştırmayla değil “etkileşim”³¹ kavramıyla açıklar. Değişim, metafor ifadenin iki birimi arasındaki etkileşimden kaynaklanır. Buna göre metafor bir ifade, sadece mecaz söz olarak değil; cümle düzeyinde ikili bir birim olarak düşünülür. Metaforu anlamak için bu ikili bütünlüğü ve birimler arasındaki gerilimi unutmamak gerekir.³² *Richards* bu birimleri, “asıl (tenor)” ve “araç (vehicle)”³³ terimleri olarak adlandırır. Cebeci bunları, Türkçede “benzeyen” (tenor) [asıl] ve “benzetilen” (vehicle) [araç] kavramları³⁴yla da ifade edebileceğimizi belirtir.³⁴ Ancak bu, konuyu, benzetme betisi ile karıştırmaya yol açabilir ve bu karışıklık metafor konusunu anlamayı güçleştirebilir.

Etkileşim, *Richards*’ın genel dil görüşünde de kullandığı bir kavramdır. Ona göre anlam, dil ve deneyim arasındaki etkileşimden ortaya çıkar. Metafor için ise etkileşim, asıl ve araç terimler arasında gerçekleşir ve metafor, anlam değişimi yoluyla bu etkileşimden doğar.³⁵ Asıl ve araç terimler arkalarında etkileşime zemin sağlayan, iki ayrı dinamik düşünceye sahiptirler. (1) örneğini düşünürsek; ‘babam’ asıl; ‘aslan’ araç terim olacaktır. Bu iki kavram, kendileriyle beraber düşünceler, bazı özellikler, kendilerine yüklenen anlamlar, onlarla ilişkili olabilecek düşünceler taşırlar. Taşınan bu kavram yapısı, bir araya geldiğinde bazı ortak vasıflarıyla etkileşime zemin hazırlarlar. *Black*’ın aktarımına göre, “*Richards* [bu kavramlar] hakkındaki “düşünceler”imiz “birlikte etkin”dirler ve bir anlam üretmek için “etkileşir”ler ... der.”³⁶ Ancak kuram, metaforun muhatabına, bu ortak vasıfları belirlemekten burada oluşacak birden çok etkileşim imkanının birisine odaklanmaya kadar, bir dizi bilişsel görev yükler. Oysa metafor, gündelik dilde olduğu gibi kolaylıkla dile gelir ve anlaşılır. *Richards*’ın tanımı, birçok bilişsel etkinliğe bağlı olduğu için eleştiriye açıktır.

³⁰ *Richards*, A.e., s. 92.

³¹ A.e., s. 93.

³² A.e., s. 131-132.

³³ A.e., s. 96.

³⁴ Cebeci, A.e., s. 154.

³⁵ *Brown*, A.e., s. 227.

³⁶ *Black*, “Metaphor”, s. 286.

Giriş bölümünde verilen kılavuz sorularla bir değerlendirme yapacak olursak, *Richards*, metaforu bir beti olarak değil, dilin bir aygıtı olarak görür.³⁷ Bununla birlikte metafor anlam, gönderge ve gerçeklik arasındaki akışla/hareketle ilgili bir şey olarak kabul edilir.³⁸ Gönderge düz anlamıyla gerçeklikle uyuşmadığı için, bir başka anlam (metafor anlam) aramaya başlarız. Dolayısıyla *Richards*'a göre bir metafor ifade önermesi, ilkin doğru değildir. Aksine yanlış olduğu için metafor anlam mümkün olur. *Richards* metafor anlamı düz anlama dönüştürecek bir yöntem önermez. *Richards*'ın kuramından bu çalışmanın amacı için çok az şey derlenebilmiştir. Buna rağmen onun önemi, bu çalışmanın birçok kavram ve tartışmasına değinen ilk isim olmasıdır.

2.3.2. Black ve Geliştirilmiş Etkileşim Kuramı

Black için metaforla ilgili öncelikli sorun, benzetme temelinde iş görmenin yanlış taraflarını göstermektir. Ona göre metafor benzerlikten türer yerine, metafor bazı benzerlikler yaratır demek daha aydınlatıcı olacaktır.³⁹ Bu tutum birinci bölümde gösterdiğimiz, benzetilebilirlik ilkesiyle uyumludur. Sonradan *Black*, bu görüşünü, metaforu bilişsel bir dil aygıtı olarak gördüğü anlamına gelen, “*güçlü* [benzerlik] *yaratıcılık tezi*” olarak sunar.⁴⁰ Metafor iki açıdan bilişsel olarak kabul edilir. Birincisi, düşünce gibi biliş durumlarını ifade edecek özelliklere sahip olmasıdır. İkincisi ise kendine özel anlamı olduğu için semantik olarak değerlendirilebilmesidir.

Yerine geçme ve karşılaştırma yaklaşımlarının sorunlu yanlarını gösteren *Black*'e göre, bu yaklaşımlar, görünüşte farklı olmasına rağmen aslında birbirinin türevidir. İkisi de basit bir yorumlamayla iş görmeyi dener. (1) örneğini, birisi ‘cesur babam’; diğeri ‘aslan -gibi- babam’ şekline dönüştürerek çalışır. *Black*'e göre bu yorumlama şekli, sorunludur.⁴¹ Ayrıca benzetme temelli yaklaşımlar; özellikle yerine geçme tanımı, düz anlam (DA) yerine geçen bir metafor anlam (MA) olduğunu iddia eder. Buna göre MA, DA ile yer değiştirebilecek kadar aynı şeydir.⁴² Bu görüş MA ve DA'yı eş anlamlı hale getirmiş olur. Ancak bu durum aynı metafor ifadenin, farklı bağlamlarda farklı DA'lara işaret ediyor oluşunu açıklayamaz. *Black*'in bu görüşleri,

³⁷ Brown, A.e., s. 228.

³⁸ A.e.

³⁹ Black, *Models and Metaphors*, s. 37.

⁴⁰ Black, “More about metaphor,” s. 454.

⁴¹ Black, *Models and Metaphors*, s. 36.

⁴² Black, A.e., s. 31.

yerine geçme ve karşılaştırma yaklaşımlarının çalışmamızın amacı için iyi sonuçlar veremeyeceğini bir kez daha gösterir.

Richards gibi, metaforu cümle düzeyinde ve iki birimli olarak düşünen *Black*'in eserlerinde bu ikilik, farklı kavramlarla ifade edilir. Cebeci'nin aktarımına göre, "*Black bir cümlelerin içinde metaforik anlamda kullanılan sözü, "odak", cümlelerin diğer sözlerini ise "çerçeve" olarak*"⁴³ ele alır.⁴⁴ Buna göre, çerçeve odağın ortaya çıkmasına "*sebepler olur ve [onu] kontrol eder.*"⁴⁵ Dolayısıyla çerçevenin belirgin olması, odağın yorumlanmasına doğrudan katkı sağlar. "*Düz anlam ... odak ve onun düz anlamlı çerçevesi arasında "gerilim"e [(tension)] neden olur.*"⁴⁶ Metafor anlam odak ve çerçevenin "*düz anlamlar[ı] arasındaki ... [bu] gerilimden kaynaklanır.*"⁴⁷ Çerçevenin belirgin olması ise gerilimi ortadan kaldırmayı ve metafor anlamı yakalamayı sağlar.

Örneğin (1) ifadesinde 'babam' çerçeve; 'aslan' odak terimlerdir. Burada *Black*, bu terimlerin ikisinin de bir "şey"den çok bir "dizge"⁴⁸ (system) olarak anlaşılmasını ister. Bu dizge, mecaz söyleyişin bağlamına da dayanan, örneğin, 'aslan'la ilgili mevcut ortak inanışlardan oluşur. Böylece 'baba' ve 'aslan' kelimeleri, ortak inanış kümeleri olarak düşünülür. (1) ifadesini dile getiren kişi, çerçeve olan 'babam'dan hareketle, odak terim 'aslan'ın inanışlar kümesinden bir seçim yapmayı önerir. Muhatap ise 'aslan'ın inanışlar kümesinden 'baba' üzerine bir yansıtma yapar. Bu etkileşim 'baba'ya uyabilecek inanışları seçmekle devam eder ve 'aslan'da bir anlam değişimi oluşturarak sonuçlanır.

'Aslan'la ilgili ortak inanışlar dizgesinin elemanları, 'yırtıcı, yeleli, temiz, cesur, güçlü, büyük patili' şeklinde verilebilir. (1) ifadesi için, bu dizgeden "yırtıcı, yeleli, büyük patili" elemanlarını elemek kolaydır. Bunları 'babam' ile ilişkilendiremem. Ancak "cesur, güçlü, temiz" elemanlarından hangisinin seçileceğini nasıl belirleriz? Mecaz söyleyişin düz anlamlı çerçevesi – bir anlamda, bağlamın eskizini veren kısım – odak terim 'aslan'da daha detaylı bir eleme yapma imkanı sunar. Bu yolla, (1) ifadesi için,

⁴³ Cebeci, A.e., s. 149.

⁴⁴ Doğrusu *Black*, 'odak' ve 'çerçeve' terimlerini semantik metafor yaklaşımlarının genel bir incelemesini yaparken kullanır. Kendi kuramını "*asıl*" (principal) ve "*destekçi*" (subsidiary) kavramlarıyla verir. Ancak odak ve çerçeve terimleri diğerlerine göre daha anlaşılır olduğundan, bu çalışmada da Cebeci'nin aktardığı terimler kullanılacaktır.

⁴⁵ Hills, "Metaphor," s. 12.

⁴⁶ Black, "More about metaphor," s. 435.

⁴⁷ Hills, "Metaphor," s. 12.

⁴⁸ Black, "More about metaphor," s. 441.

örneğin ‘temiz’ elemanını da elemek mümkün olabilir. Bu eleme, çerçevenin özelliklerine göre devam ettirilir. Etkileşim, bu haliyle, oldukça karmaşık görünmektedir. Bu karmaşanın üstesinden gelmek, bir terime yüklenebilecek inanışları taşıyan dizgeyle mümkündür. Bu dizge, ortaklıklar, arka plan bilgileri, ansiklopedik bilgiler, yazar/konuşan tarafından verilen veya bağlamdan anlaşılan başka detayları kapsar. Bu dizge, aynı zamanda pragmatik bir bakışı da ortaya koyar. *Black*’in sonraki çalışmalarında bu pragmatik vurgu daha belirgindir.⁴⁹

Black’e göre kendi etkileşim kuramının, benzetme temelli kuramlardan ve *Richards*’ın etkileşim kuramından farklarını gösteren şöyle bir özet yapılabilir. I) Metafor ifadede çerçeve ve odak terim olmak üzere iki ayrı birim vardır. Bu yaklaşım *Richards*’ta da görülür. *Black* bu konuda terimlerin adını değiştirse de *Richards*’ı takip eder. II) Metaforu oluşturan bu iki birim, şeylerden çok; şey dizgeleri olarak düşünülmelidir.⁵⁰ *Richards*, bu terimleri birlikte etkin olan şeyler olarak vermişti. III) Metafor çerçeveye, odak terimin inanışlar dizgesinin uygulanmasıyla işler. Bu inanışlar, çoğunlukla, odak terimin basmakalıp imalarından oluşur. IV) Metafor, çerçevenin özelliklerinden odak terime uygulanabilecek anlatımları seçer. Bu aynı dizgeye bağlı kelimelerin anlamlarında bir değişime neden olur. V) Bu anlam değişimi genellikle zorunlu değildir, bu sebeple bazen metaforlar anlaşılabilir.⁵¹

Bununla birlikte benzetme temelli yaklaşımlar, metaforun açıklamasının (*paraphrase*) mümkün olduğunu iddia ederler. Ancak *Black*, buna karşı çıkar ve metaforu bu şekilde düz anlama çevirecek açıklamaları kabul etmez.⁵² *Turetzky* etkileşim kuramının bu itirazda üç önemli özelliğinin ortaya çıktığını ve bu sayede etkili olabildiğini dile getirir.⁵³ Buna göre, benzetmeci ve karşılaştırmacı görüşler, metaforu, düz anlamlı bir ifadenin mecaz anlama dönüştürülmüş hali gibi düşünüyorlardı. Böylece onu, geri düz anlama çevirmek mümkündür. Ancak *Black* metaforun işleyişini böyle görmez. Ona göre metafor, düz anlamdan hareket etmez. İlişkili anlamlar dizgesinin, metaforun terimleri arasında karşılıklı yansıtılmasıyla çalışır. Benzetme ise ilk bölümde görüldüğü gibi mecaz veya düz anlamlı olarak ortaya çıkabilir. Ayrıca –

⁴⁹ Black, “More about metaphor,” s. 440.

⁵⁰ Black, *Models and Metaphors*, s. 44.

⁵¹ A.e., s. 44-45.

⁵² Ina Loewenberg, “Truth and Consequences of Metaphors,” *Philosophy & Rhetoric*, 6/1, 1973, s. 40.

⁵³ Philip Turetzky, “Metaphor and Paraphrase,” *Philosophy and Rhetoric*, 21/3, 1988, s. 210.

yine ilk bölümde görüldüğü üzere – metafor ifadelerin benzetmeye dönüştürülmesi soruna bir çözüm getirmez. Bu birinci özelliktir.

İkincisi metaforun içeriği ile ilgilidir.

(4) ‘Aslan kalem’

ifadesinde, ayrı ayrı kullanageldiğimiz iki kelime, metaforik bir bütünlükte yeni bir anlam ortaya çıkarır. Etkileşimciler metaforla hep kullanılan terimlerde yeni içerikler keşfettiğimizi düşünür.⁵⁴ Bu içerikler daha önceden dilde bulunmak zorunda değildir. Çünkü metafor kullanmak, dilde bulunmayan bazı içerikleri ortaya çıkarabilir. Bu yaklaşım birinci bölümde değindiğimiz, metafor benzerlikle değil benzetilebilirlikle çalışır anlayışına uygundur. Ancak etkileşimcilerin iddia ettiği gibi bu yeni içeriklerin keşfetme yoluyla değil atfetme yoluyla ortaya çıktığını düşünüyoruz.

Üçüncüsü ise, metaforun gerçek zamanlı olmasıyla ilgilidir. Düz anlamlı bir cümle, farklı zamanlarda aynı dil kuralları uygulanarak anlaşılabilir. Ancak metafor için bunu iddia etmek mümkün değil. “*Eğer bir dilde [t₁] zamanında cümlelerin [metafor] anlamlarını belirleyen semantik kurallar varsa*” bunları t₂ zamanda kullanarak doğru sonuca ulaşmanın garantisi yoktur.⁵⁵ Metaforu her zaman açımlayarak anlamaya çalışmak bu açıdan sorunludur çünkü her açımlama denemesi, durağan bir yöntem sunar.

Black ve etkileşim kuramı hakkında bir değerlendirme yapalım. Onunla birlikte metaforun cümle düzeyinde anlaşılması, geleneğe yerleşmiştir. Metaforun ayırt edici özelliği, düz anlamında ortaya çıkan uyumsuzluktur. Bunu *Richards*’ta da görmüştük. Metaforun çalışması, *etkileşim* ile açıklanır. Ancak *Richards*’tan farklı olarak, odak ve çerçeve birer dizge gibi düşünülür. Böylece metafor ifadede, bağlam ve inanışlar yoluyla, iki dizgenin etkileşime uygun elemanları arasında bir ilişki kurulur. *Black*’te de metafor ve düz olmak üzere iki anlamla karşılaşırız. Metafor ifadeyi düz anlama açımlamak, *Black*’e göre doğru bir yol değilken metafor anlamı daha iyi kavramak için bir yorumlama yapılabilir. Ancak yorumlamanın etkileşim dışında bir yöntemi verilmez.

Richards, metaforu, bir dil görüngüsü ve beti olarak ele almıştı. *Black* ise metaforu sadece dil görüngüsü olarak inceler. Beti yönüyle ilgili bir yaklaşım

⁵⁴ Turetzky, “Metaphor and Paraphrase,” s. 210.

⁵⁵ A.e., s. 211.

geliştirmez. Metafor doğruluk konusunda ise açık bir görüşe rastlanmaz.⁵⁶ Yine de metaforun bilgi aktarabileceğini düşündüğünden, en azından kısmi olarak metafor doğruluğu mümkün gördüğünü söyleyebiliriz. Bununla birlikte *Black*'in kuramında karşılaşılan nadir pragmatik özelliklerin sonradan arttığı gözlenmiştir. Çalışmanın amacına uygun ilk sonuç bu gözlemdir. Buna göre metafor ifadelerin de düz ifadeler gibi çalıştığını gösterebilirsek, metafor dil önerisine dayanak sağlanabilir. Pragmatik öğelerin *Black*'in kuramında kullanılabilmesi, metaforun düz ifadeler gibi çalıştığı savıyla uygundur. İkinci olarak ise *Black*'in metaforların benzerlikler yarattığı düşüncesi, birinci bölümde verdiğimiz, metaforların benzetilebilirlik ilkesiyle çalıştığı savını destekler niteliktedir.

2.4. BEARDSLEY ve SÖZEL KARŞITLIK KURAMI

Monroe Beardsley, *Black* gibi erken dönemlerde metafor konusunda birden çok yayın yapmış isimlerden birisidir. O da *Richards* ve *Black* gibi, benzetme temelli yaklaşımları eleştirir. Ancak *Beardsley*, etkileşim kuramını da uygun bulmaz. Etkileşim kuramı, ona göre, metaforun nasıl çalıştığını gösterir fakat metaforun nasıl tanındığını açıklamaz.⁵⁷ Böylelikle önceleri anlaşmazlık (*controversion*)⁵⁸ sonradan sözel karşıtlık (*verbal opposition*)⁵⁹ dediği bir yaklaşım geliştirir.

Bu kuram, öncelikli olarak metafor bir ifadeyi nasıl tanıdığımızı ve neden düz anlamı değil de metafor anlamı tercih ettiğimizi açıklamayı hedefler. Bunu göstermek için bir karşıtlık ilişkisi olduğu savını ileri sürer. Örneğin (1)'de 'aslan' ve 'babam' arasında uyumsuzluktan doğan bir karşıtlık olduğu kabul edilir. Ancak bu açıklamada, (1)'in öğelerinin semantik içeriklerin karşılaştırması öngörülür. *Beardsley*'in "*nesne-karşılaştırma kuramı*"⁶⁰ (*object comparison*) şeklinde ifade ettiği karşılaştırma yaklaşımları ise metafor söyleyişe konu nesneler arasında, bu nesnelerle ilgili bir dizi özellik üzerinden ilişki kurmaya çalışırlar. Oysa *Beardsley*'e göre karşılaştırmayı nesneler veya nesnelere işaret eden sözler üzerinden yapmak sorunludur. Bu görüş,

⁵⁶ Loewenberg, A.e., s. 40.

⁵⁷ Monroe C. *Beardsley*, *Aesthetics: Problems in the Philosophy of Criticism*, Harcourt, Brace & World, 1958, s. 161.

⁵⁸ A.e.

⁵⁹ Monroe C. *Beardsley*, "The Metaphorical Twist," *Philosophy and Phenomenological Research*, 22/3, 1962, s. 294.

⁶⁰ *Beardsley*, "The Metaphorical Twist," s. 293.

birinci bölümde ifade ettiğimiz, metaforların nesneler arası benzerlik üzerinden açıklanmasının doğru olmadığı savıyla uyumludur.

Öte yandan *Beardsley* dilde bir genelleme yapar. Buna göre bütün dil ifadeleri, iki özellik kümesince kontrol edilir. *Beardsley* bir kelimenin “*içleminde iki [ayrı] özellikler kümesi [(sets of properties)]*”⁶¹ bulunduğunu düşünür. Bunların ilki zorunlu özellikleri kapsayan merkezi anlamlar kümesidir. İkincisi ise *Beardsley*’in aykırı (*marginal*) anlam⁶² dediği ve terimin çağrışım anlamlarını kapsayan kümedir. Çağrışım anlamlar, terimin aykırı özellikleriyle ilişkilidir. Metafor anlam da bu ikinci tipteki kümeden doğar veya bu ikinci tipteki küme metafor anlamı kapsar. Diğer bir deyişle, aykırı anlamlar, metaforlara imkan sağlayan kümedir.

Metafor dile getirmedeki mecazi ifade, düz anlamıyla diğer terimlere karşı bir “*mantıksal karşıtlık*” (*logical opposition*) veya “*saçmalık*” (*absurdity*)⁶³ veya “*gerilim*” (*tension*)⁶⁴ oluşturur ve bu karşıtlığı aşmak için “*merkeziden aykırı anlama doğru [bir] değişim meydana gelir.*”⁶⁵ Mantıksal karşıtlık, metaforun ayırdına varmak için önemli bir göreve sahiptir. Örneğin,

(5) ‘Gönül limanına gemiler yanaşır.’

ifadesinde, ‘gönül’ ve ‘liman’, merkezi anlamlarıyla bir uyumsuzluk doğurur. Burada, mecazi olarak kullanılan ‘liman’ın merkezi anlamı, gemilerin durağı iken; sığınak, ziyaretçi, yabancıyla karşılaşma vb. gibi aykırı anlamları çağrıştıracaktır. Mantıksal uyumsuzluk, bizi merkezi anlamdan çağrışım kümesinde tarama yapmaya sevk eder. Bununla birlikte, bu kümelerle ilgili, şuna dikkat edilmesi gerekir. İlk küme, yani düz anlamlar kümesi, neredeyse tamamlanmıştır. Artık buna yeni elemanlar eklemek kolay değildir. Zaten düz anlamın tanımı, değişmezliği içerir. İkinci küme ise, mümkün çağrışımların sınırını belirlemek imkanı olmadığından, tamamlanamaz.

Küme yaklaşımı, aynı zamanda, metaforun düz anlamı açıklamasının mümkün olmadığı sonucunu çıkartır. “*Mümkün çağrışımların aykırı anlamla edimselleşmesi[nden] ... metaforun biçimi sorumludur.*”⁶⁶ Bu biçim aykırı anlamı

⁶¹ Beardsley, “The Metaphorical Twist,” s. 299.

⁶² A.e.

⁶³ A.e.

⁶⁴ A.e., s. 294.

⁶⁵ A.e., s. 299.

⁶⁶ A.e.

doğuran yoldur. Bu yol olmaksızın mecaz anlama ulaşamaz. Bu yol, düz anlamdan metafor anlama değil; çağrışım kümesinden metafor anlama doğru olduğu için, geriye yüründüğünde düz anlama varılmaz. *Beardsley* bu nedenle metaforu benzetmeci görüşler gibi düz anlama açıklamayı reddeder. Metaforla ilgili yapabileceğimiz tek şey onu yorumlamaktır (*interpretation*). Ancak *Beardsley* metafora özel bir yorumlama yolu önermez.⁶⁷ Metaforun nasıl işlediğini bilmek onu yorumlamanın da yolu olarak düşünülmüştür.

Beardsley, sonraki çalışmalarında metafor yaklaşımına iki yeni kavram ekler. 1) metaforik dizim; (*sequence*) ‘aslan+babam’ 2) metaforik dilim; (*segment*) ‘aslan.’⁶⁸ *Beardsley*’in ilk çalışmalarında görülmeyen bu ayrım, *Black* ve *Richards*’ın gösterdiği ikili terim yaklaşımına benzer. *Beardsley*’e göre de metafor, mecaz ve düz anlamlı dilimlerin birbiriyle ilişkisinden ortaya çıkar. Metaforik bir dizimden bahsedebiliyor olmak, aynı zamanda, metaforun bilişsel olduğunu destekleyen bir yorumdur. Çünkü metafor sadece kullanımla ilgili bir işleve sahip olsa ve dilsel veya bilişsel bir içeriğe sahip olmasaydı dil bilgisi dizimine ihtiyaç duymazdı.

Beardsley’e göre, metafor cümleyi doğruluk değeri atayabileceğimiz bir önerme olarak düşünmek, mümkündür.⁶⁹ Eğer öznenin gönderimleri, yüklemde metafor anlamda sağlanıyorsa bu metafor ifadeyi doğru kabul edebiliriz.⁷⁰ Çoğu durumda metafor, düz anlamlı cümlelerde olduğu gibi özellikler kümesinin hepsini kaplamaz ancak önemli olan yeter sayıdaki özelliğin karşılanması, metafor bir ifadeyi doğru olarak kabul etmeyi sağlar.

(6) ‘Benim babam aslandır.’

cümlesini düşündüğümüzde, dilbilgisine uygun bir dizimde olduğunu görürüz. Bu dizimin mecazi ögesi olan ‘aslan’ ifadesi, güçlü, cesur, kudretli vb. gibi anlamlara gelebilir. Bu mümkün anlamlar kümesi ile metafor ifadenin öznesinin merkezi anlamı büyük oranda birbirine uyumlu ise, (6) doğru bir önerme olabilir.

Beardsley’in yaklaşımı hakkında bir değerlendirme yapalım. Etkileşim kuramları gibi onun kuramı da benzetmeci ve karşılaştırmacı görüşlerin eleştirisiyle

⁶⁷ Turetzky, A.e., s. 209.

⁶⁸ Monroe Beardsley, “Metaphorical Senses,” *Nous*, 12/1, 1978, s. 3.

⁶⁹ Loewenberg, A.e., s. 40.

⁷⁰ Beardsley, “Metaphorical Senses,” s. 15.

şekillenir. Aynı zamanda geliştirdiği kuram, genel hatlarıyla etkileşim kuramıyla örtüşür. I) Metafor cümle düzeyinde düşünülür. II) Bu kuramda da iki birimden söz edilebilir. III) Metaforu benzetmeye açıklama yönteminden uzaklaşılır. IV) Her üç isimde de metafor örnekleri metinlerden, özellikle şiirlerden seçilir. *Beardsley* metaforu bir dil görüngüsü olarak açıklamayı dener fakat onun betisel tarafını da hesaba katar. Bununla birlikte *Beardsley*, konuya mantıksal karşıtlık kavramını ekleyerek, düz anlam – metafor anlam ayrımını derinleştirir. Bu ayrım, *Black*'te de olmasına rağmen metaforun tanınması/ayırt edilmesi için kullanılmamıştı. Ayrıca *Beardsley*'in bakışının en temel özelliği, dil ve metafor ilişkisinin bütüncül düşünülmesi konusundaki kararlılığıdır. Bu nedenle dilin geneline özellikler kümesi kuramını uygular. *Black*'te bu bakışa rastlanmakla birlikte daha zayıf olduğu görülmektedir.

Kılavuz sorulara cevap arayacak olursak, sözel karşıtlık kuramında, metaforun sınırı cümle, ayırt edici özelliği mantıksal karşıtlık veya saçmalıktır. Düz ve metafor anlam arasında anlam aktarımı vardır. Metaforun işlemesi, mantıksal karşıtlık ve özellikler kümesi arasındaki anlam aktarımıyla olur. Metafor anlam yorumlanarak daha iyi anlaşılabilir ama onu tamamen düz anlama çevirmek kabul edilmez. Metafor doğruluk mümkündür, metafor ifade, metafor anlamlı olarak doğru veya yanlış olabilir. Dolayısıyla metafor anlamı karşılayan bir metafor önermeden bahsedilebilir. *Beardsley*'in dil ve metafor ilişkisini bütüncül düşünmesi, daha önceden belirttiğimiz bir dil kuramı ile onun metafor kuramının uyumlu olması beklenir görüşünü destekler. Ayrıca metaforda dizim kurallarının olduğunu belirtmesi de metaforun dil ögesi olduğuna dair bir kanıttır.

2.5. KARŞILAŞTIRMA TEMELLİ YAKLAŞIMLAR

Karşılaştırmacı metafor yaklaşımının, yerine geçme görüşünün bir türü olduğuna değinilmişti. Her ne kadar *Black* ve *Beardsley*, karşılaştırmacı tanımları eleştirmiş olsa da sonraları, bu kuramın yenileri ortaya çıkar. “Özellikle *Robert Fogelin* (1998)^[71] tarafından ... detaylandırılmış bir versiyon” iyi bir örnek oluşturur.⁷² Böylece

⁷¹ Alıntı yapılan metinde verilen bu tarih hatalıdır çünkü *Fogelin* – karşılaştırmacı görüşlerini aktardığı eseri – ‘*Figuratively Speaking*’ kitabını 1988 yılında yayınlamıştır.

⁷² Hills, “Metaphor,” s. 32.

yirminci yüzyılın erken dönemlerinde terk edilen karşılaştırmacı kuramlar, *Fogelin* ile birlikte tekrar gündeme gelir. Şimdi onun kuramını daha yakından görelim.

2.5.1. Fogelin ve Mecazi Karşılaştırma Kuramı

Fogelin, Antik ve Helenistik dönem felsefeleriyle ilgidir. Metafor konusunda da Aristoteles ve onu takip edenlerin ileri sürdüğü yaklaşımların geliştirilmek kaydıyla yeterli olduğunu savunur.⁷³ Özellikle *Quintilian*'ın görüşlerini destekleyen *Fogelin*,⁷⁴ *Black*'in Aristoteles'i yanlış yorumladığını, ondan sonra gelenlerin de bu hataya devam ettiğini düşünür.⁷⁵ Ayrıca metafor konusunda, az rastlanan bir ayrım yapar. Hatırlanacağı gibi birinci bölümde, metaforu 1) dar anlamıyla bir beti (eğretileme) ve 2) geniş anlamıyla mecaz olarak düşünmenin mümkün olduğu belirtilmişti. *Fogelin*, metaforu dar anlamıyla aldığını ifade eder.⁷⁶ Ayrıca metaforu geniş anlamıyla aldığımızda karşılaştırmacı bir kuramın işe yaramayacağını da vurgular.⁷⁷ *Black* ve *Beardsley*'de açıkça karşılaşmadığımız bu ayrım yerindedir.

Öte yandan *Fogelin*, karşılaştırmacı kuramlara temel bir eleştiri yapar. Bu eski tanımlar, metaforun “*bir benzetmeyi ifade etmek için alternatif bir yol sağla*”dığı⁷⁸ fikrine dayanır. *Fogelin* da bu görüşe katılır.⁷⁹ Aristoteles gibi benzetmeyle metaforu eş görür ve metaforların benzetme biçimine getirilmiş⁸⁰ karşılaştırmayla anlaşılabilirliğini kabul eder. Doğrusu beti olarak metaforu böyle açıklamak yanlış olmaz. Ancak *Fogelin*, karşılaştırmayı düz anlamla yapan kuramlara karşı çıkar. Ona göre “*hem metaforlar hem benzetmeler mecazi karşılaştırmalar*”dır⁸¹ (*figurative comparison*).⁸² Doğrusu metafor ifadeyi benzetme biçimine açıklamak, sanki mecaz,

⁷³ Michiel Leezenberg, *Contexts of Metaphor*, Oxford, Elsevier, 2001, s. 71.

⁷⁴ David Hills, “The What and The How of Metaphorical Imagining, Part One,” *Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition*, 174/1, 2017, s. 14.

⁷⁵ Fogelin, “Metaphors, Similes and Similarity,” s. 24.

⁷⁶ A.e., s. 29.

⁷⁷ A.e., s. 32.

⁷⁸ Robert J. Fogelin, *Figuratively Speaking*, Oxford, Oxford University Press, 2011, s. 29.

⁷⁹ Lynne Tirrel, “Reductive and Nonreductive Simile Theories of Metaphor,” *The Journal of Philosophy*, 88/7, 1991, s. 349.

⁸⁰ David Hills, “The What and The How of Metaphorical Imagining, Part One,” s. 26.

⁸¹ Bu çalışmada “*figure*” kelimesinin karşılığı olarak ‘beti’ ifadesini kullandık. “*Figurative*” için de beti ile ilişkili bir kavram kullanmak uygun olurdu. Ancak “*figure*” ikincil olarak ‘mecaz’ anlamına da sahiptir. Ayrıca İmer, Kocaman ve Özsoy’un *Dilbilim Sözlüğü*’nde “*figurative*” ifadesi ‘değişmeceli (mecazi)’ ile karşılanır. *Fogelin*’in vurgusu da mecazla ilgilidir. Bu açıdan ‘mecazi’ ifadesinin kullanılması uygun bulunmuştur.

⁸² Fogelin, *Figuratively Speaking*, s. 28.

düz anlama dönüştürülmüş gibi bir yanılgıya sebep olur. Oysa (1) ifadesi düz anlamıyla yanlış olduğu gibi ‘aslan gibi babam’ ifadesi de düz anlamıyla yanlıştır. Bu yanlışlığı; diğer bir deyişle “*bağlamla düz anlamın uyuşmazlığı*”⁸³ gördükten sonra, düz anlamı terk etmek ve metafor anlam için mecazi bir karşılaştırma yapmak gerekir.

Fogelin, ayrıca, metafor ifadelerin düz olanlar gibi incelenmesi gerektiğini düşünür. Bu incelemeyi *Grice*’ın yaklaşımı ve özellikle de *işbirliği ilkesi* aracılığıyla yapmayı önerir.⁸⁴ Çünkü *Fogelin*’a göre “*mecazi konuşmak yanlışlığını kabul etmek üzere konuşmaktır*”⁸⁵ ve muhatabından doğrulama bekler durumdadır. Mecazi konuşmaların muhatabının doğrulama yapabilmesini açıklamak için, *Grice*’ın ilkeleri kullanılabilir. Dolayısıyla onun kuramı, anlamın yakalanması için bağlamı ve sezdirileri hesaba kattığından pragmatik bir yöne sahiptir.⁸⁶ Bu yaklaşım – metaforların diğer dil görüngüleri gibi çalıştığını göstermesi açısından – çalışmamızın amacı ile uyumludur.

Doğrusu *Grice*’ın görüşleri, sadece *Fogelin* tarafından değil; *Searle* tarafından da metafor kuramında kullanılır. Bir sonraki bölümde, *Grice*’a tekrar değinmek üzere burada onun yaklaşımına kısaca bakalım. *Grice*, metaforu, özel bir tür yorumlama olmaksızın anlaşılamayacak bir şey olarak görür, fakat onunla ilgili detaylı bir tanım ya da yöntem sunmaz. Ancak anlamın ne olduğu ve nasıl yakalandığı konusundaki yaklaşımı ve bu yaklaşımda kullandığı *yönelim*⁸⁷ (*intention*) ve *sezdiri*⁸⁸ (*implicature*) gibi kavramlar, metafor yaklaşımları için işe yarayabilir.

Grice, bir konuşmada, anlatılmak istenenin, sıklıkla, söylenenden daha fazla olduğunu gözlemler. Örneğin Türkçede, (7) ‘ne yapıyorsun?’ sorusu, bazen (8) ‘nasılsın?’ anlamında da sorulur. Burada, sözün düz anlamı/cümle anlamı dışında, konuşanın yönelimiyle ve bağlamla alakalı, anlamın yakalanmasında etkili olan bazı sezdiriler vardır. *Grice*, bunları, “*özünde söylemin belirli genel özellikleriyle ilgili olarak KONUŞMA sezdirileri*”⁸⁹ (*conversational implicature*) şeklinde adlandırır. Fakat *konuşma sezdirileri* kendi başlarına iş görmezler. Sezdirilerin anlamın aktarılmasına katkı sağlayabilmesi için konuşan ve muhatap arasında ortak bir çalışma öngörülür. Konuşmaya katkı yapmak olarak görülen bu ortaklık, “*konuşma değişiminin kabul*

⁸³ Fogelin, *Figuratively Speaking*, s. 28.

⁸⁴ Fogelin, “Metaphors, Similes and Similarity,” s. 37.

⁸⁵ Hills, “Metaphor,” s. 32.

⁸⁶ Leezenberg, *A.e.*, s. 150.

⁸⁷ Paul Grice, *Studies in the Way of Words*, 4. Bs., Cambridge, Harvard University Press, 1995, s. 91.

⁸⁸ *A.e.*, s. 24.

⁸⁹ Grice, *A.e.*, s. 26.

edilen amaç ve doğrultusu yoluyla” tarafların anlam aktarma işine gerekli katılımı göstermesi olarak açıklanır ve “*işbirliği ilkesi*” (*cooperative principle*) diye bilinir.⁹⁰ Doğrusu (1) ifadesi Grice’in bakışına göre, “*tipik [bir] kategorik hata içerir.*”⁹¹ Böyle bir durumda, muhtemelen bahsi geçen şeyle ilgili bazı benzetmeler yapmaya yönelinmiştir.⁹² Bir anlamıyla dinleyene bir çözümleme görevi verilmiştir. Dolayısıyla yorumlama yapmak için işbirliği ilkesinin devreye girmesi beklenir.

Fogelin’in kurama eklediği bir başka görüş, Tversky’den devralınmıştır ve benzerliklerin nasıl oluştuğunu açıklar. Fogelin’in eleştirdiği üzere birçok karşılaştırmacı kuram, benzetme anlamı düz anlam gibi düşünme yanılıgına düşer. Ancak “*düz anlam benzerliği simetriktir: Eğer A düz anlamlı olarak B’ye benziyorsa, zorunlu olarak B de düz anlamlı olarak A’ya benzer.*”⁹³ Fogelin, bu simetrikliği ortadan kaldırmanın yolunu, ilkin karşılaştırmayı mecaza taşımakta bulur. Ancak mecaz anlamda da olsa karşılaştırmının sonucu, benzerlik ilişkisine dayandığından simetri sorunu daha iyi açıklanmalıdır.

Fogelin’in bu sorun için başvurduğu Tversky, benzerlik kuramlarında geometrik bir bakışın hakim olduğunu; benzerliği anlamak için bu hakim bakışın dışına çıkmak gerektiğini ileri sürer.⁹⁴ Geometrik bakıştan kasıt, benzerliği tek boyutlu bir uzayda geometrik ilişkilerle düşündürmektir. Buna göre birbirine benzeyen şeyler, benzerlik uzayında birbirlerine yakın olarak dururlar. Benzemezlik ise şeylerin arasındaki uzaklıkla tanımlanır.⁹⁵ Burada nesneler, bir noktayla temsil edilir ve benzerlik ilişkisi koordinat yakınlığı ile açıklanır. Tversky’nin önerisi ise nesneleri böyle noktalar olarak değil; özellikler derlemesi⁹⁶ (*collection of features*) olarak düşündürmektir. Böylece “*benzerlik, özellik eşleşmesi*” olarak açıklanabilir.⁹⁷ Ona göre bir dil nesnesi, belli özelliklere sahip bir kümedir. Birbirine benzeyen şeylerin özellik kümeleri, birbiriyle kesişir veya bazı özellikler birbiriyle eşleşir. Benzerlik kesişim kümesi veya özellik eşleşmesi ile açıklanır. Bir dil nesnesini özellikler kümesi olarak düşündürmek,

⁹⁰ Grice, A.e., s. 26.

⁹¹ A.e., s. 34.

⁹² A.e.

⁹³ Lycan, *Philosophy of Language*, s. 180.

⁹⁴ Amos Tversky, “Features of Similarity,” *Psychological Review*, 84/4, 1977, s. 327.

⁹⁵ A.e., s. 328.

⁹⁶ A.e., s. 332.

⁹⁷ Eva Feder Kittay, “The Creation of Similarity: A Discussion of Metaphor in Light of Tversky’s Theory of Similarity,” *Proceedings of Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association*, 1982, s. 395.

Black ve *Beardsley*'de gördüğümüz dizge ve küme olarak dil nesnesi yaklaşımıyla uyumludur. Metaforun semantik kuramlarındaki bu görüş ayırt edici bir nokta olarak düşünülebilir.

Fogelin'a göre, (9) 'A, B'dir' gibi bir metafor ifadenin anlaşılması için benzetmeye açıklama yapmak gerekliydi. Dolayısıyla (9) ifadesi, (10) 'A, B gibidir' haline gelir. Ancak bu durumda, benzerliğin simetrikliğinden dolayı, zorunlu bir sonuç olarak (11) 'B, A gibidir' de demiş oluruz. Oysa *Tversky*'nin özellik kümeleri anlayışı göstermiştir ki bazı benzerlikler simetrik olmayabilir.⁹⁸ Düz anlamlı benzetme simetrikken bir metafor olan "*benzetmeler ... tersine çevrilebilirlik hatası gösterirler*."⁹⁹ Çünkü metaforlar benzerliği veren kesişim kümesinden özel yollarla seçim yaparlar.

Ancak bu özel yollarla seçim yapma durumu daha iyi açıklanmalıdır. Çünkü bir kesişim (benzerlik) kümesi, birçok elemana sahip olabilir ve başka benzerlikler keşfedildikçe yeni elemanlar eklenebilir. Bu kümeden hangi eleman(lar)la karşılaştırma yapılacağına belirli olması gerekir. Bu simetri sorununun çözümüne de katkı sağlar. (12) 'A ile B birbirine benziyor' ifadesinde, benzerlik karşılıklıdır. Benzerliğe konu taraflardan birisine odaklanma yoktur. Bir benzetmede (aslan gibi babam)¹⁰⁰ ise, dikkat özneye (babam) neyin yüklendiğindedir.¹⁰¹ Özneye odaklanma durumu hem ayırt edici hem ortak bazı özelliklerin ağırlık kazanmasına sebep olur.¹⁰² Ağırlık kazanan özellikler, belirgin¹⁰³ (*salient*) özellikler haline gelir. Böylece *Fogelin*, *Tversky*'den hareketle (13) 'A, B'ye benzer' ifadesi için şöyle bir tanım önerir: "*A, B'nin yeterince çok sayıda belirgin özelliğine sahiptir*."¹⁰⁴ Böylece aslanı ve babayı özellikler kümesi olarak düşündüğümüzde ve belirgin özellikleri mecazi karşılaştırma ile elde ettiğimizde simetri sorunu ortadan kalkar.

Karşılaştırmanın yukarıda verilen tanımına göre (1) ifadesini 'babam, aslanın yeterli sayıda belirgin özelliğine sahiptir' şeklinde yorumlayabiliriz. Burada belirgin özellikler mecazi karşılaştırma yoluyla ortaya çıktığı için, aslanla ilgili düz anlamlı özellikler hesaba katılamaz. Bunlarla ilgili simetri sorunundan da bahsedilemez. Ancak yorumlamanın doğru sonuca çıkması için, bağlamın şartlarına ve konuşanla

⁹⁸ Josef Stern, *Metaphor in Context*, Cambridge, The MIT Press, 2000, s. 148.

⁹⁹ Hills, "Metaphor," s. 36.

¹⁰⁰ Cümle formuyla 'babam aslandır.'

¹⁰¹ Kittay, A.e., s. 396.

¹⁰² Stern, A.e., s. 149.

¹⁰³ Tversky, A.e., s. 333.

¹⁰⁴ Fogelin, *Figuratively Speaking*, s. 76.

muhatap arasında işbirliğine ihtiyaç olacaktır. Burada konuşan ve muhatap arasında mecaz bir yorumlama vardır.¹⁰⁵ ‘Aslan’ın hangi belirgin özelliklerinin ‘babam’a yüklenebileceğini, bağlam aracılığıyla belirleriz.

Leezenberg’e göre, *Fogelin* özellikleri şeylerle değil; onların kavramlarıyla ilgili olarak kabul etmesi, onu kavramsal metafor kuramına yaklaştırır.¹⁰⁶ Kavramsal yaklaşım, dili metaforik olarak gördüğü için bu çalışma kapsamına alınmamıştı. Bu kurama göre metaforlar ayrı bir kavram dizgesi gibi düşünülüyordu. *Fogelin*’ın da mecazi karşılaştırmayla, mecazı düz anlam gibi ayrı bir dizge olarak düşündüğü söylenebilir. Ancak *Fogelin*’ın kuramının dili metaforik olarak görmemek ve sadece beti olarak metafora odaklanmak açısından kavramsal yaklaşımdan ayrıştığını söylemek gerekir. Öte yandan *Fogelin*, yorumlama yönteminin daha sistemli bir açıklamasını vermenin mümkün olduğunu düşünür.¹⁰⁷ Ancak böyle bir yöntemle açıkça rastlanmaz. Ayrıca *Fogelin* metafor doğruluğun imkanını da araştırır. *Stern*, onu, metafor konusunda bu güç işe girişen sayılı düşünürlerden birisi olarak görür.¹⁰⁸ Ancak metafor doğruluk, sadece tek bir bağlamda mümkündür, aynı metaforun doğruluk değeri, başka bir bağlamda farklı olabilir.

Şimdi *Fogelin*’ın kuramının değerlendirmesini yapalım. Kuramın en belirgin özelliği – açıkça – metaforu, dar anlamda, eğretileme olarak düşünmesidir. Bu ayrımı yapmak önemlidir. Ancak *Fogelin*’ın bu konuda kendisini Aristoteles’e dayandırmasında bir hata olduğu söylenebilir. Hatırlanacağı gibi Aristoteles benzetme ve metaforu aynı şey gibi düşünüyordu. Ancak Aristoteles’in sınıflandırmasında, bazı metafor türlerinin düzdeğişmece ve kapsamlayışa daha uygun olduğuna ve metaforla daha çok mecazı kastettiğine değinilmişti. Nitekim *Anderson Jr.*, Aristoteles’in metaforu diğer mecazları kapsayacak şekilde geniş anlamda kullandığını belirtir.¹⁰⁹ Bununla birlikte *Ashworth – Meyer*’e dayanarak – Aristoteles’te verilen bazı metafor türlerinin “*Quintilian tarafından kapsamlayış olarak sınıflandırıldı*”ğını dile getirir.¹¹⁰ Dolayısıyla Aristoteles metaforu, *Fogelin*’ın aksine geniş anlamıyla düşünmüştür.

¹⁰⁵ Tirrel, A.e., s. 350.

¹⁰⁶ Leezenberg, A.e., s. 77.

¹⁰⁷ Tirrel, A.e., s. 350.

¹⁰⁸ Stern, A.e., s. 219.

¹⁰⁹ R. Dean Anderson Jr., *Glossary of Greek Rhetorical Terms Connected to Methods and Argumentation, Figures And Tropes From Anaximenes to Quintilian*, Leuven, Peeters, 2000, s. 73.

¹¹⁰ Ashworth, A.e., s. 313.

Ayrıca *Black*'te ortaya çıkmaya başlayan, 'benzerlik metaforları değil; metafor benzerlikleri oluşturur' görüşü *Fogelin*'da daha güçlü vurgulanır.¹¹¹ Ona göre "metaforlar bir mecaz ailesi oluşturur."¹¹² Bu görüş de benzetilebilirlik ilkesiyle uyumludur. Metaforlar var olan benzetmeleri kullanıyor olabilir ancak metafor aynı zamanda yeni benzerlikler de ortaya çıkarır. Bu açıdan benzerlik yerine, benzetilebilirlik ilkesiyle hareket etmek daha kapsayıcı olacaktır. Ayrıca metaforları – *Fogelin*'in yaptığı gibi – bir aile grubu olarak görmek, bir kavram dizgesinden bahsetmek anlamına gelir. Bu açıdan *Fogelin*'in mecaz anlamı, düz anlama koşut bir dizge olarak düşündüğü söylenebilir. Bu yaklaşım farklı kavram şemaları doğurmak açısından eleştiriye açıktır. Öte yandan *Fogelin*'in bu tutumu çalışmanın birleşik bir yaklaşım önerisi yapma amacı için oldukça kullanışlıdır. Bu tutum beşinci bölümde verilecek olan öneride bir dayanak olarak kullanılacaktır.

Fogelin kuramına pragmatik öğeleri dahil ettiği için, metafor örneklerinde bu bölümde incelenen diğer üç ismin aksine gündelik dile ağırlık vermiştir. *Richards*'tan itibaren takip ettiğimiz; metaforu cümle düzeyinde ele almayı, mecazi karşılaştırma kuramında da görürüz ancak onu ikili bir birim olarak düşünmekten vazgeçilir. Metafor anlama etkileşim ve sözel karşıtlık kuramlarında olduğu gibi bir yorumlama ile ulaşılır. Metafor doğruluk ise mümkündür.

2.6. BÖLÜM SONUCU

Metafor kuramlarının tarihsel arka planını veren bir betimleme ortaya koymaya çalıştığımız bu bölümde, elde edilen sonuçlar şu şekilde verilebilir.

1) Herhangi bir metafor kuramı önerisi veya incelemesinde, metafordan ne anlaşıldığının belirlenmesi yerinde olacaktır. İki ayrım noktası verilebilir. I) Geniş anlamda mecaz veya dar anlamda eğretilime olarak düşünmek. II) Beti veya dil görüngüsü olarak düşünmek. Bu çalışmada ele alınan isimlerden Aristoteles geniş anlamıyla mecaz; *Richards* ve *Black* dil görüngüsü; *Beardsley* daha çok beti ve *Fogelin* dar anlamıyla – benzetmeyi kapsayacak şekilde – eğretilime olarak düşünür.

¹¹¹ Kittay, A.e., s. 403.

¹¹² Fogelin, "Metaphors, Similes and Similarity," s. 36.

2) Metafor anlam ve düz anlam arasındaki sınırları belirlemek yerinde olacaktır. Bu açıdan metaforun yorumlanması veya açıklanması hakkında kuramın yaklaşımını göstermek gerekir. Aristoteles açıklamayı; *Richards*, *Black* ve *Beardsley* yorumlamayı; *Fogelin* açıklama ve yorumlamayı birlikte düşünür.

3) Semantik metafor yaklaşımlarında, özellikle yetmişli yıllarla birlikte, pragmatik etkiler görülür. *Black*'in ilk çalışmalarındaki vurgu, yakın tarihli eserlerde artmıştır. *Fogelin* ise *Grice*'la doğrudan pragmatik bir eklenti yapar.

4) Metaforu cümle düzeyinde almak metaforun yapısına daha uygundur. Mecaz anlamda kullanılan ifadenin mecaz değerini, tek başına belirlemek mümkün değildir. Cümle düzeyine geçince, metafor anlam ve metafor doğruluk da mümkün hale gelir. Eğretilme bu açıdan farklıdır. Türkçede metafor incelemelerinde bu noktanın kaçırıldığı söylenebilir.

5) Metafor anlam, düz anlam gibi davranmaktadır. Demektir ki düz anlamla yapılması mümkün olan bir iş, metafor anlamla da yapılabilir. *Richards*'ta bu konu tamamen kapsam dışı iken; *Black* ve *Beardsley* metafor anlamın yerini kesinleştirmeyi öncelemişlerdir. *Fogelin* ise mecaz bir alan oluşturarak metaforu oraya yerleştirir.

6) Bir metafor kuramının bir dil kuramına işaret ettiği veya bir metafor kuramının bir dil kuramına dayandığı söylenebilir. Bu açıdan bir düşünürün dil kuramıyla metafor kuramının birbiriyle uyumlu olması beklenir. *Black* ve *Beardsley*'in bazı noktalarda metafor ifadelerle ilgili savları, düz anlamla ilgili savlara dayandırdıkları görülmektedir. *Fogelin*, düz anlamlı dil ve konuşmayla ilgili pragmatik bir kuramı metafor görüşüne eklemiştir. Bir dil kuramı oluşturan *Grice*'in görüşleri bir metafor kuramında da çalışmıştır. Buradan hareketle metaforun öncelikle bir dil görüngüsü olarak görülmesi gerektiği söylenebilir.

7) Semantik bir metafor kuramında, metafor ifadelerin terimlerini şeylerden ziyade dizge veya özellik kümesi olarak düşünme eğilimi hakimdir. *Black* terimleri birbiriyle ilişkiye giren dizgeler olarak gördüğünü açıkça belirtir. *Beardsley* ve *Fogelin* onları kümelerle açıklamayı dener.

8) Metaforların açıklamasında benzerlik değil benzetilebilirlik ilişkisini kullanmak daha kapsayıcı ve doğru bir tutumdur.

9) Son olarak, kılavuz kavram ve sorularımızla bu bölümde incelenen kuramların ilişkileri aşağıdaki tabloda verildiği şekilde gösterilebilir.

Tablo 2.2. : Semantik Kuramların Özellikleri

Kılavuz Kavramlar	Kuramlar	<i>Richards</i>	<i>Black</i>	<i>Beardsley</i>	<i>Fogelin</i>
Metafor		Bilişsel	Bilişsel	Bilişsel	Bilişsel
Anlam aktarımı		Var	Var	Var	Var
Çalışma		Etkileşim	Etkileşim	Mantıksal Karşıtlık	Mecazi Karşılaştırma
Düz anlam metafor anlam ayrımı		Var	Var	Var	Var
Metafor doğruluk			Kısmen Mümkün	Mümkün	Mümkün
Açıklama		Yok	Yok	Yok	Var
Yorumlama		Mümkün	Mümkün	Mümkün	Mümkün

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PRAGMATİK METAFOR KURAMI: SEARLE

Bu bölüme başlarken, elimizde betilerin sınıflandırması, metaforun bu betiler içindeki yeri ve semantik metafor tanımlarının belli başlılarının değerlendirmesi var. Önceki bölümde kuramcıların dil görüşlerine değinmeden, metafor kuramlarını betimleyici bir yolla verdik. Ancak metaforu bir dil görüngüsü olarak düşündüğümüz ölçüde, kuramcıların dil görüşleriyle ilişkisini incelemek tartışmanın derinleştirilebilmesi için önemlidir. Aynı sebeple, bir dil felsefesi düşünürünün dil kuramı ile metafor kuramının tutarlı olması beklenir. Bu açıdan *Searle* ve *Davidson*'ın metafor yaklaşımlarının inceleneceği bu ve sonraki bölümde, bu isimlerin dil görüşlerine de yer verilecek. Metafor kuramları da dil görüşlerinin bir parçası olduğu düşünülerek ele alınacaktır.

3.1. SÖZ EDİMLERİ KURAMININ TEMELLERİ

John R. Searle genel olarak dil, zihin ve toplumsal gerçeklik üzerine çalışmıştır. Bu çalışma alanları birbirinden bağımsız değil, ortak varsayım ve savları paylaşan, iç içe geçmiş kuramlardan oluşur. Burada, dil kuramını açıklamaya yardımcı olacak ölçüde bu alanlarla ilgili temel kavramları ve savları göstereceğiz. Sonrasında *Austin*'in yaklaşımını geliştirerek ulaştığı söz edimleri kuramının, metafor konusunun anlaşılmasında yardımcı olacak ölçüde, genel hatlarını vereceğiz. Öncelikle bu kuramın dayandığı zemini görelim.

Searle dış gerçeklikteki görüngüleri – zihinden bağımsız olarak var olan – “*kaba olgular*” (*brute facts*) ve – zihne ve onun tasarımlarına (*representation*) bağlı olan – “*kurumsal olgular*” (*institutional facts*) şeklinde ayırır.¹ Buna göre, Genya dağının 2085 metre yükseklikte olması kaba bir olgudur. Bu olgu zihin ve onun tasarımlarından bağımsız bir gerçekliği betimler. Kurumsal olgular ise ancak dille ortaya çıkabilen ve kurumlar içinde var olabilen olgulardır.² Herhangi bir para birimi,

¹ John R. Searle, *Toplumsal Gerçekliğin İnşası*, Çev. Muhittin Macit-Ferruh Özpilavcı, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2005, s. 46.

² Barry Smith, “John Searle: From Speech Acts to Social Reality”, *John Searle*, Ed. Barry Smith, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s. 8.

alım satım yapma, yasalar, vatandaşlık, evlilik vb. olguların hepsi kurumsaldır. Kaba olguların kurumsal olgulara mantıksal önceliği vardır.

Kurumsal olgular temelde bir dil olgusu olan kurallar aracılığıyla kurulurlar. Ancak Searle'e göre kurumsal olguları yaratan kurucu (*constitutive*) kurallar – “düzenleyici” (*regulative*) kurallar olarak geçen – diğerlerinden farklı özelliktedir. Düzenleyici kurallar, onlardan “*önce ya da onlardan bağımsız olarak var olan davranış biçimlerini*” düzenlerler.³ Görgü, ahlak kuralları, trafik kuralları, alışveriş yaparken izlediğimiz yordamlar örnek verilebilir. Bunlar olumsaldır ve farklı zaman ve yerlerde, aynı davranışla ilgili farklı kurallar söz konusu olabilir.

Kurucu kurallar ise “*yeni davranış biçimleri*” yaratma veya tanımlamayı sağlar.⁴ Örneğin, satrancın kuralları, oyunu düzenlemekten öte onun var eder. Satranç oynamak, bir yönüyle, onun kurucu kurallarına uygun davranışta bulunmaktır. Dolayısıyla kurucu kurallar “*var olması mantıksal bakımdan kuralların var olmasına bağlı olan bir etkinliği oluşturur*”lar.⁵ Bundan dolayı kurucu kurallar zorunludur ve örneğin satrancın satranç olarak kalması için, bu kuralların değişmemesi gerekir. Kurucu kuralların genel bir biçimi “*B bağlamında X Y sayılır*” şeklinde verilir.⁶ Örneğin ‘futbol oyunu bağlamında topun kale çizgisini geçmesi gol sayılır’ gibi. Searle'e göre, bir dili konuşmak “*kurallara uygun davranışlarda bulunmak*”⁷ olduğundan dil de kurumsal bir özelliktedir ve dili doğuran kuralların yapısı ve biçimi, kurumsal olguları doğuran kuralların yapısı ve biçimiyle aynıdır.

Kurucu kuralların yukarıda verilen genel biçimi, işlev yükleme olarak ifade edilir. Ancak bunu açıklamadan önce **yönelimlilik**⁸ (*intentionality*) kavramını vermek uygun olacak. **Yönelimlilik** zihin ve dilin dünyayla ilişkisini açıklamak için kullanılır. Zihinsel durumlar ve onların ifadeleri, dünyadaki bir şey hakkında ve o şeye yönelmiş olarak bulunurlar. Örneğin yağmur yağdığına dönük bir inanç, yağmur yağmasına veya yağmur yağması gibi bir olgunun var olmasına yönelik olarak gelişir. İşte “*birçok zihinsel durumun, şeylerin dünyadaki bağıntı durumlarına yönelmiş, ya da onlar*

³ John R. Searle, **Söz Edimleri**, çev. R. Levent Aysever, Ankara, 2000, Ayraç Yayınları, s. 104.

⁴ Joshua Rust, **John Searle**, London-New York, Continuum, 2009, s. 122.

⁵ Searle, **Söz Edimleri**, s. 105.

⁶ A.e., s. 107.

⁷ A.e., s. 91.

⁸ Searle'ün vurgusundan dolayı, **yönelimliliği** sıradan anlamıyla yönelim durumlarından ayırmak için koyu karakterle gösteriyoruz.

hakkında olmalarını sağlayan özelliğine” **yönelimlilik** adı verilir.⁹ Bununla birlikte zihinsel durumların dil ifadeleri de o durumların hakkında olduğu şeylerin tasarımı olmalıdır. Dolayısıyla **yönelimlilik**, tasarımıyla yakından ilgilidir. Böylelikle **yönelimlilik**, dil ve anlam ile ilişkili olduğu için mantıksal bir yapıya sahiptir. Bu ilişkiden dolayı *Searle*, dil kuramında **yönelimliliğe** özel bir önem yükler. Çünkü ona göre yönelimli durumlar ve söz edimleri şeyleri ve şey durumlarını aynı bakımdan tasarlarlar.¹⁰ Buna göre dil, içkin olarak yönelimli olmayan şeylere **yönelimlilik** yükler.¹¹ Bu konuya söz edimleri kuramını gördükten sonra tekrar döneceğiz.

Searle’de **yönelimliliğin** dili ve toplumsal kurumları ortaya çıkaran formu, ortak (*collective*) yönelimliliktir. Ancak **yönelimliliğin** ortak hali, tek tek yönelimliliklerin toplamı veya onların birleşmesinden kaynaklanan bir şey değildir. Çünkü ortak yönelimlilik yalnız işbirlikçi tutumu değil “*inançlar, istekler, niyetler gibi*” yönelimli durumları paylaşmayı kapsar.¹² Bir futbol maçında, hücum oyuncusunun savunmaya katılması ortak yönelimlilik örneğidir. Bu oyuncu takımın kazanma yönelimini veya kazanacaklarına dönük inancı paylaşır ve onun sahadaki etkinliği kendi yöneliminden çok ortak olandan kaynaklanır.

Searle’e göre dili de içine alacak şekilde, toplumsal gerçekliğimizi dört ögeyle açıklayabiliriz. Bunlardan kurucu kurallar ve ortak yönelimliliği gördük. Diğerleri ise *Searle*’de **yönelimliliğin** bir biçimi olarak verilen, şeylere işlevler (*function*) yükleme ve art alan (*background*) yetisidir. İşlev yükleme, kurucu kuralların bir özelliğidir ve **yönelimlilikle** ilişkisinden dolayı zorunlu bir beceridir. İnsanlar hem doğal varlıklara hem de zaten bazı işlevleri yerine getirmesi için üretilen nesnelere, üretimine uygun veya farklı işlevler yükleyebilir.

(1) ‘Bu taş kapının açık kalması için kullanıyorum.’

ifadesi işlev yükleme örneğidir. İşlev yükleme, aslında, kurucu kural biçimini kullanarak gerçekleştirilir. Örneğin (1) ifadesi ‘kapının açık kalmasını sağlama bağlamında, bu taş, bir kapı tutucudur’ gibi verilebilir.

⁹ John R. Searle, **Bilinç ve Dil**, Çev. Muhittin Macit-Ferruh Özpilavcı, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2005, s. 24.

¹⁰ A.e., s. 4.

¹¹ Smith, A.e., s. 12.

¹² A.e., s.42.

İşlevlerin bazıları keşfedilir; bazıları ise etkin özneler (*agent*) tarafından atanır. Atanmış işlevler “*etkin özneli işlevler*” olarak kabul edilir.¹³ Etkin özneli işlevlerin kurumsal gerçekliği sağlayan türü ise *konum (status) işlevleridir*.¹⁴ Konum işlevi yüklemek, doğrudan kurumsal bir yapı veya onun elemanlarını yaratmanın yoludur. Bunun da simgelemek/tasarlamak/anlamına gelmek gibi özel bir alt türü vardır.¹⁵ Buna tasarlama (simgeleştirme (*symbolisation*)) işlevi yükleme diyebiliriz.¹⁶ Bir ofis planı çizerken masaları dörtgen, koltukları daire olarak gösterirsek, dörtgenleri masa; daireleri koltuk olarak tasarlama işlevi yüklemiş oluruz. Bu yüklemeler, dörtgenlere ve dairelere içkin değildir ve aynı zamanda kullanımsaldır. Örneğin daireleri sayarak, ofisteki koltuk sayısını bulabiliriz. İşaret ve seslere, bu özel etkin özneli işlev kategorisinden işlevler yüklemekle de onlara kullanımlar sağlarız.

Dili açıklayan dördüncü öge olan art alan, – bir eksikliği gidermek için – sonradan kurama dahil edilir. Çünkü **yönelimlilik** “*kendinden yorumlayıcı ve kendinden uygulayıcı değildir*.”¹⁷ Oyunu kazanma isteği, oyuncuyu iyi hamleler yapmaya iter. Ancak iyi hamleler yapmak için yönelimliliğe sahip olmak yetersizdir. Çünkü yönelimlilikler sadece iş görebilecekleri yetilerle olgusallaşır.¹⁸ Bu nedenle **yönelimlilik**, Searle’ün “*art alan*” veya “*art alan yetileri*” olarak adlandırdığı kavramla birlikte anlaşılabilir.¹⁹ Art alan yetileri insanların dik yürümesi, toplumsal ilişkiler kurarak yaşaması vb. gibi dil öncesi durumları ifade eder. Searle açıkça dile getirmese de ‘art alan’ fikrinin *Felsefi Soruşturmalar*’dan esinlendiği söylenebilir.²⁰ Wittgenstein’a göre art alan, bir şey kastetmeyi ve anlamayı sağlayan ortamdır ve art alanda tümceler ve işaretlerin yapısının kuralları gizlenmiştir.²¹ Searle de ise bu kavram, sadece anlama veya dille ilgili değil; yönelimliliklerin ihtiyaç duyduğu ‘yetiler kümesi’ni

¹³ Searle, *Toplumsal Gerçekliğin İnşası*, s. 38.

¹⁴ A.e., s. 157.

¹⁵ A.e., s. 41.

¹⁶ Bu özel kategori, dilde tasarlama/anlamına gelme işlevi yüklerken kurumsal gerçeklikte bazı konumlar yükler. ‘X C’de Y olarak sayılır’ biçimine göre bazı kağıtlara para, bazı binalara üniversite, bazı kişilere profesör, bazı cümlelere emir veya ilan işlevi yüklenebilir.

¹⁷ Searle, *Bilinç ve Dil*, s. 235.

¹⁸ Oyunu kazanma isteği – *Söz Edimleri*’nde – ortak yönelimlilikle ilişkiliydi. Kazanma yönelimi, oyunu ortaya çıkaran ortak yönelimlilikte zaten vardı. Ancak sonradan, bu art alan kavramıyla açıklanır.

¹⁹ Searle, *Bilinç ve Dil*, s. 235.

²⁰ Atakan Altınörs, “Toplumsal Gerçekliğin İnşasında Söz Edimleri”, *Söz Edimleri Seçilmiş Yazılar*, Ed. Atakan Altınörs, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2019, s. 162.

²¹ Ludwig Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, Çev. Haluk Barışcan, 2. Bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2010, s. 65.

belirtmek için kullanılır. Bu art alan yeterlikleri, **yönelimli** değil, dil öncesi bir olgudur.²² Dolayısıyla insana içkindir.

Dil için asıl önemli art alan yetisi, evrensel özellikte olan “*simgeleştirme*”dir²³. İnsanlar, bazı nesneleri başka nesne ve olguların yerine koyarak onların tasarımına dönüştürebilir.²⁴ Art alan yetilerinin uygulamalarının farklılıklarını gözleyerek bu konu daha iyi anlaşılabilir. Düz anlamıyla kullanılan bir ifade, farklı art alan uygulamalarından dolayı farklı doğruluk koşullarına tabi olur.²⁵ ‘Açmak’ fiilini düşündüğümüzde ‘gözlerini açmak,’ ‘kapıyı açmak’ ve ‘kitabı açmak’ gibi düz anlamlı ifadelerde bu fiil, birbirinden farklı uygulamalara sahiptir. Bu üç ifadedeki ‘açmak’ fiili eşseslilik özelliği taşımazlar. Burada fiil ve onun yöneldiği nesnelerle ilgi art alan uygulamalarımızdaki farktan dolayı bir yorumlama farkı ortaya çıkar.

Bu kavram ve koşullar altında dili şöyle açıklayabiliriz. Dış gerçekliğe yönelmiş zihnin bir işlevi olarak **yönelimlilik** ile yönelimli zihin durumları ortaya çıkar. Aslında yönelimli durumlar demek, şeylerle ve şey durumlarıyla ilişkili yönelimli durumlardır.²⁶ Aynı zamanda bir yönelimli duruma sahip olmak onun başarı koşullarının da farkında olmaktır. Yağmur yağdığına dönük inancı, yağmur yağdığı zamanlarda geliştirmenin, yanlış bir inanca sahip olmamak için gerekli olduğunu biliriz. Bu olgu, bir yönelimli durumun, kendi başarı koşullarını tasarladığını gösterir.²⁷ Yönelimli durumlarla dilin şeyleri ve durumlarını tasarlaması aynı bakımdan olduğu için dilin kaynağı burasıdır. Bununla birlikte, art alan yetisi olan simgeleştirme, seslere ve işaretlere anlamlar atfetmeyi sağlar. Burada art alan yetileri, yönelimlilik ve konum işlevleri yükleme birlikte çalışırlar: Bu çalışmanın amacı için uygun bulduğumuz bu üç kavramı *Searle* metafor kuramında kullanmaz. Ancak bunların metafor dil önerisi için kullanışlı olduğunu düşünüyoruz. Bu bölümün değerlendirme kısmında, art alan, yönelimlilik ve işlev yükleme kavramlarının bir metafor kuramı için kullanılış şeklini göstereceğiz.

²² John Searle, *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind*, Cambridge, Cambridge University Press, 1983, s. 143.

²³ Daha önceden simgeleme/tasarlama işlevi yüklemeyi bir **yönelimlilik** biçimi olarak ele almıştık. Burada ise simgeleştirme yoluyla tasarlama, derin art alan yetisi ve **yönelimlilik** öncesi bir görüngü olarak kabul ediliyor. Karışıklığı önlemek için simgeleştirmenin iki ayrı anlamda kullanıldığını dikkat etmek gerekir. I) **yönelimlilik** biçimi; **yönelimliliğin** kendisi veya **yönelimliliğin** tasarlama yönü. II) **yönelimliliğe** olgusallaşma imkanı veren, tasarlama yönünü açığa çıkaran art alan yetisi.

²⁴ Searle, *Bilinç ve Dil*, s. 236.

²⁵ A.e., s. 235.

²⁶ Searle, *Intentionality*, s. 177.

²⁷ A.e., s. 178.

Öte yandan dil kurumsal olguların var olmasının koşuludur. Bütün öteki kurumlar var olmak için dil betimlerine ihtiyaç duyar. Peki bir kurum olan dil, diğer kurumlar gibi kendisini kuracak bir dile ihtiyaç duymaz mı? Hayır, çünkü; dilde konum işlevi, **yönelimlilik** ve art alan yetileriyle yüklenirken; diğer kurumlarda konum işlevi dille yüklenir. Öteki kurumlar gibi dile konum işlevi yüklenecek olsa, Türkçede X anlamına gelen 'A' ifadesini, "A" ifadesi, Türkçe dilinde X anlamına gelen bir ifadedir' şeklinde işlev yükleme fonksiyonuna dönüştürebilirdim. Ancak bu gereksiz ve anlamsız olurdu. Dilin kendisi işlev yüklenmiş olduğu için başka bir betim/işlev yüklemeyi gerektirmez, tümceler zaten yüklenmiş işlevlerin belgeleridir.

3.2. SÖZ EDİMLERİ KURAMI

Dil felsefesinde anlam sorunu için çeşitli çözümler vardır. Göndermeci anlayışa göre, anlamlı ifade, göndermede bulunduğu şeyi (nesne, olgu, durum) tasarlar. Buna göre anlam, gönderimin sunuluş kipidir. Zihinci bakışa göre, anlamlı ifade, bir zihin içeriğinin (düşünce, kavram vb.) yerine geçer. Buna göre anlam, yerine geçtiği zihin içeriğidir. Pragmatik bir yaklaşım olan söz edimleri (*speech acts*) görüşü ise dili, kurallara dayalı bir davranış olarak ve toplumsal bir zeminde düşünür. Anlamı da **yönelimliliğin** işlev yüklenmiş tasarımı olarak konuşan ve muhatap arasında gösterir. Dilin kullanım yönüyle ilgili olduğundan *Wittgenstein*'dan esinlendiği kabul edilir.

Searle, anlamı yönelimlilikle açıklayan iki tür kuram olduğunu ifade eder. 1) Öznelci görüş; konuşanın demek istediği anlama (*speaker meaning*) odaklanarak bireysel yönelimlilikle açıklama yapan *Grice*'i görüştür. 2) Nesnelci görüş ise *Wittgenstein*'a benzer şekilde toplumsallığa ve toplumsal uyaşımlara vurgu yapan ve anlamı ortak yönelimlilikle açıklayan *Austin*'i söz edimleridir.²⁸ *Searle*'ün söz edimleri de bu ikinci görüş üzerinden şekillenir.²⁹ Altınörs'e göre ise *Searle* bu iki yaklaşımı birleştirmeyi dener.³⁰ Doğrusu *Searle*, *Grice*'in bazı görüşlerini kullanır. Örneğin ikinci bölümde gösterdiğimiz konuşma sezdirileri yaklaşımını metafor kuramına eklemiştir.

²⁸ Searle, *Bilinç ve Dil*, s. 219.

²⁹ A.e., s. 220.

³⁰ Altınörs, A.e., s. 162.

3.2.1. Austinci Söz Edimleri

Austin'in söz edimleri³¹ kuramına göre dil, doğru-yanlış olarak değerlendirilecek önermeler ile olgu ve olgu durumları temsillerinden ibaret değildir. Evlilik töreninde – A'yı eşliğe kabul ediyorum anlamına gelen – ‘evet’ sözcelemesi, miras bırakma, bahse girme, söz verme vb. gibi icraların dile getirme örnekleri, dilin bir şey bildirmeyen ve olgu durumlarıyla karşılaştırılarak doğruluğu ölçülemeyen yönlerini gösterir.³² Ona göre bu tip ifadeler 1) betimleme veya saptama yapmazlar dolayısıyla doğru veya yanlış olamazlar ve 2) bu tip ifadeleri sözcelemek bir eylemde bulunmaktır (veya eylemin parçasıdır). Dolayısıyla bu sadece bir şey söylemek olarak kabul edilemez.³³ Buradan hareketle, *Austin*, bir şey söylemenin bir şey yapmak olduğu bu tür ifadeleri “*edimseller*” (*performatives*) olarak kabul eder. Bunlar doğru veya yanlış değil; “*isabetli*” (*happy*) veya “*isabetsiz*” (*unhappy*) (diğer bir deyişle, yerinde olan (*felicitous*) ya da yerinde olmayan (*unfelicitous*)) ifadeler olabilir.³⁴

Austin edimselleri bildirim cümlelerinden ayırmak için yaptığı bir dizi araştırmadan istediği sonuçları alamaz. Sonrasında bildirim cümlelerinin de bir şey yaptığını; bildirim yaptığını fark eder.³⁵ Böylece edimsel ve bildirimsel cümleler ayrımını kaldırır. Doğrusu dildeki cümlelerin hepsi edimseldir ve bildirim cümleleri edimsellerin bir türüdür.³⁶ Bunu temellendirebilmek için edimleri tanımlamak ve ayırmak gerekir. *Austin*'e göre bir dile getirme ile düzsöz edimi (*locutionary act*), edimsöz edimi (*illocutionary act*) ve etkisöz edimi (*perlocutionary act*) olmak üzere üç farklı edim yerine getirilebilir.

Austin, cümlelerin anlamı ile onunla bir şey yapmayı ayırır.

(2) ‘Odanın ışığı yanıyor’

³¹ Aysever'in aktardığına göre, ‘söz edimleri’ ifadesi daha önceden *Bloomfield* ve başka dil bilimciler tarafından kullanılmış ancak bugünkü anlamına *Austin*'le birlikte kavuşmuştur.

³² John L. Austin, *Söylemek ve Yapmak*, Çev. R. Levent Aysever, İstanbul, Metis Yayınları, 2009, s. 49.

³³ Lycan, *Philosophy of Language*, s. 149.

³⁴ A.e., s. 150.

³⁵ A.e., s. 152.

³⁶ R. Levent Aysever, “Sunuş: Dil Felsefesi, Söz Edimleri Kuramı ve John R. Searle”, *Söz Edimleri* içinde, Ankara, Ayraç Yayınevi, 2000, s. 18.

ifadesini “*az çok belli bir işlem ve göndermeyle kullanma*”ya düzsöz edimi denir.³⁷ Bu (2)nin anlamlandırmasıdır. Ancak burada başka bir edim daha vardır. Bu bağlama göre, bildirim veya (‘ışığı kapat’ gibi) bir uyarı edimi olabilir. Dolayısıyla düzsöz ediminde bulunan kişi, bununla yaptığı veya yapmak istediği şeyin ediminde de bulunur. *Austin*’e göre ikincisine edimsöz edimi denir. Düzsöz edimi düzeyinde sorun anlam ve gönderme iken edimsöz edimi düzeyinde, güç sorunu ortaya çıkar. Doğrusu edimsöz edimler, ifadelerin “*edimsöz gücü*”nü (*illocutionary force*) doğrudan açığa vurur.³⁸ Cümlelerin bir şey yapması da edimsöz gücüyle mümkündür. Çünkü edimsöz edimi³⁹, edimsöz gücü olmadan yerine getirilmiş olmaz.

Bununla birlikte, konuşan kişi, muhatap(lar)ın veya kendisinin “*duyguları, düşünceleri, eylemleri üzerinde [isteyerek veya istemeyerek] bir takım sonuçlar*”⁴⁰ yaratabilir. Bu sonuçlara etkisöz edimi denir. Etkisöz edimleri diğer iki söz ediminden farklıdır. Edimsöz edimi, düzsöz edimine paralel olarak kendiliğinden ortaya çıkarken ve uyuşmsal bir güce sahipken; etkisöz edimi dile getirmenin muhtemel bir sonucu gibidir. (2)yi, bir annenin çocuğuna, uyarı ediminde bulunmak için dile getirdiği bir durumu düşünelim. Bu durumda çocuk, ışığı kapatabilir. Ancak uyarıyı umursamaması durumunda anne ışığı kapatmaya yönelebilir. Uyarı ediminin sonucunda, çocuğun veya annenin ışığı kapatmaya yönelmesini, *Austin*, etkisöz edimi olarak gösterir.

3.2.2. Searle’ün Yaklaşımı

Söz edimleri kuramı, her ne kadar *Austin*’e dayansa da *Searle* onu değiştirmiş ve güçlendirmiştir. Aysever’e göre *Searle*, *Austin*’in “*kuramını üç temel noktada yeniden ele alır: (1) düzsöz-edimsöz ayrımı, (2) edimsöz edimlerinin başarı koşulları, (3) edimsöz edimi türleri.*”⁴¹ Bu üç başlığa bakmadan önce, *Searle*’ün yaklaşımını anlamak açısından önemli olan dil ilkelerini görelim.

³⁷ Austin, A.e., s. 118.

³⁸ Austin, A.e., s. 121.

³⁹ Austin’e göre edimsöz edimi türleri, 1) karar belirticiler (tahmin, takdir, karar vb. cümleleri), 2) yaptırımlar (atama, emretme, uyarma vb. cümleleri), 3) yükleyiciler (söz verme, birisini destekleme vb. cümleleri), 4) davranış belirticiler (özür dileme, kutlama, beddua etme vb. cümleleri), 5) serimleyiciler (yanıtlama, açıklama, savunma vb. cümleleri) olarak verilir.

⁴⁰ Aysever, A.e., s. 23.

⁴¹ Aysever, A.e., s. 27.

İlki anlatılmak istenen her şeyin söze dökülebileceğini kabul eden dile getirilebilirlik ilkesidir. Searle, bu ilkeyi söz edimleri kuramının temellerinden birisi olarak görür. Anlatılmak istenen bir anlamı (X) ve onun sözcesini (S) diye belirlersek; ilkece (X)i tam olarak verecek bir (S) bulmak her zaman olanaklıdır.⁴² Searle'e göre bu ilkenin söz edimleri kuramı için en önemli sonucu "*söz edimlerini yerine getirmenin kurallarını, belirli dilsel öğeleri sözcelemenin kurallarıyla özdeşleştirme olanağı vermesidir.*"⁴³ Söz ediminde bulunmak sözcelemeye bağlıdır. Ancak bazı yönelimliliklerin sözcelenemediği ve bu sebeple söz ediminin yerine getirilemediği durumlar olduğu ileri sürülebilir. Bu da kuramın dilin tamamına uygulanamaz olduğuna kanıt olabilir. Dile getirilebilirlik ilkesi bu savları geçersiz kılar. Böylece olası her söz ediminin belirli bir cümleye karşılık gelmesi mümkün olur.

İkinci ilke bir tümcenin anlamını belirleyen, onun anlamlı tüm öğeleridir, şeklinde verilir. Searle, burada anlamlı öğelerle sadece sözcükleri ve onların sözdizimini kastetmez. Aynı zamanda "*tümcenin derin yapısı, vurgusu, tonlaması*" da anlamı belirleyen öğeler arasında kabul edilir.⁴⁴ Son ilke ise edimsöz edimlerini sınıflandırırken farklı ilkelere başvurmak gerektiğidir. Bir ifadedeki edimsöz gücü bazı durumlarda belirsiz olabilir. Dahası ifadenin edimsöz gücü, konuşan kişi için de açık olmayabilir. Böyle durumlarda farklı sınıflandırma ilkelerine ihtiyaç duyarız.

Searle'ün eleştirilerine dönersek, Austin, düzsöz edimini, herhangi bir edimsöz gücü taşımayacak şekilde edimsöz ediminden ayırmıştı. Ancak Searle bu konuda haklı şüphelere sahiptir. Anlamlandırma ve edim gücü arasında yapılan bu ayırım,

(3) 'Oraya gelirim'

ifadesi düşünüldüğünde yerinde görülebilir. (3) bağlama göre, söz verme, tehdit etme, uyarma gibi farklı edimsöz edimleri yerine getirebileceğinden ifadenin edimsöz gücünü yakalamak, anlamını yakalamak kadar kolay değildir. Dolayısıyla Austin'in ayırımı yerinde gibidir. Ancak Searle'e göre, bu yukardaki ilkelerden 1) ve 2)yi gözden kaçırmamanın bir sonucudur. Vurgu, tonlama, cümlelerin derin yapısı tümcenin anlamlı bileşenleridir ve anlamlandırma ve edim gücünü vermeye katkıları vardır. Aynı zamanda bir K kişisi, bir edimsöz edimde bulunma yöneliminde ise dile getirilebilirlik ilkesine göre, yöneldiği edime uygun bir dil ifadesine her zaman ulaşabilir. Ayrıca

⁴² Searle, *Söz Edimleri*, s. 88.

⁴³ A.e.

⁴⁴ Aysever, A.e., s. 30.

edimsöz gücünün ilave bir şey olarak düşünülmesi, söz edimlerinin kurallarını dil kurallarıyla özdeşleştirmeyi imkansız hale getirir. Oysa ilke 1)de elde edilen en önemli sonuç bu özdeşleştirmeyi sağlamaktı. Dolayısıyla *Searle*'e göre anlamlandırma ediminden bağımsız bir edimsöz edimi *vice versa* mümkün değildir.

Austin'in yaptığı bu ayırım, önerme içeriği ile edimsöz gücü arasındaki farkla ilgili olsaydı yerinde olurdu.

(4) 'Genya dağı 2085 metre yüksekliktedir.'

ifadesi bir saptama ediminde bulunur. Aynı zamanda (4)te olgusal gerçekliğe karşılık gelen bir önerme içeriği vardır. (4)ün yöneltildiği bir M kişisi, saptama edimini yakalayamayabilir. Ayrıca tek bir önerme içeriğine sahip (3) ifadesi – tehdit etme, söz verme vb. gibi – farklı edimsöz güçlerini taşıyabilirdi. Ancak her koşulda anlamlandırma gerçekleşeceği için önerme içeriğini edimsöz ediminden ayrı düşünmek yanlış olmazdı. Bundan dolayı *Searle*'e göre, *Austin*'in bu ayırımı, önerme edimi ile edimsöz edimi olarak gerekli bir ayırımdır. Dolayısıyla *Searle*, düzsözedimi – edimsöz ayırımı, önerme edimi (*propositional act*) – edimsöz edimi ayırımına dönüştürür.⁴⁵

Searle, edimsöz edimlerini – Ö, önerme içeriği ve G, edimsöz gücü olmak üzere – G(Ö) şeklinde gösterir.⁴⁶ Edimsöz edimlerinin dil bilgisel biçimi, cümle olduğu için, G(Ö) aynı zamanda bir cümlenin de biçimidir. *Searle*, farklı söz edimleri ve onların deşillemeleri için detaylı biçimlendirmeler gösterir.⁴⁷ Örneğin,

(5) 'Odadan çıkmanı emrediyorum'

gibi bir cümle ile emir verme ediminin yerine getirildiği durumda; 'emretme' edimsöz gücü; 'odadan çıkacaksın' ise önerme içeriğidir. Bu emir *Searle*'ün verdiği biçime göre 'G(Ö) ! (odadan çıkarsın)' şeklinde gösterilebilir.

Etkisöz edimi ise *Searle*'e göre dilsel değildir. *Searle* edimsöz edimlerinin, bir etkisöz edimi doğurabileceğini kabul eder. Ancak bunun dil gibi uylasımsal bir yanı yoktur.⁴⁸ Edimsöz edimleri gibi dilin kurallarıyla özdeşleştirilemediği için etkisöz edimi

⁴⁵ Searle, *Söz Edimleri*, s. 93.

⁴⁶ Aysever, A.e., s. 34.

⁴⁷ Searle, *Söz Edimleri*, s. 101-104.

⁴⁸ Rust, A.e., s. 91.

bir dil incelemesinde yer almamalıdır.⁴⁹ Çünkü birisinin düşüncelerini değiştirmek gibi bir etkisöz edimi, bazen istemeden de gerçekleşebilir. Dahası bazen istendiği halde gerçekleşmez. Bu sebeple edimsöz ediminin etkisöz edimine yol açması, edimsöz edimiyle aynı koşullara sahip değildir.

İkinci eleştiri edimsöz edimlerinin başarı koşullarıyla ilgilidir. *Austin*'e göre edimseller doğru veya yanlış olamazlardı. Onlar, yerinde olmaklık olarak ifade ettiği başarı koşuluna bağlıydı. *Searle* ise, edim sözlerin başarı koşullarının önermelerden farklı olduğunu kabul eder fakat böyle ikili bir koşulu yeterli bulmaz.

(6) 'Genya dağının yüksekliği 2300 metredir.'

gibi bir ifade, uygun bağlam ve niyetlilik durumlarına göre başarılı bir saptama edimsöz edimi gerçekleştirebilir. Ancak olgusal gerçekliğe uymayan önerme içeriğinden dolayı, bu kusurlu bir başarıdır. Bunun tersi de mümkün.

(7) 'Söz, yarın borcumu ödeyeceğim.'

ifadesi, güvenilir bir kişi tarafından dile getirildiği için söz verme ediminde başarısız olabilir. Ancak söz verenin niyeti, gerçekten sözüne uygunsa ve söz, bu sözü yerine getirme koşullarını taşıyorsa bu kusursuz ama başarısız bir edim olur. *Searle*, dolayısıyla, önerme içeriğinin ve edimsöz gücünün yerindelik koşullarının ayrı ayrı ele alınması gerektiğini düşünür. Önerme içeriği kusurlu veya kusursuz; edimsöz edimi başarılı veya başarısız olabilir.⁵⁰ Bir söz edimleri kuramı için önemli olan ise kusursuz başarılı söz edimlerinin koşullarını belirleyebilmektir.⁵¹

Üçüncü ve son eleştiri edimsöz edimlerinin sınıflandırmasıyla ilgilidir. *Austin*, edimsöz edimlerinin sınıflandırmasında, edimsöz fiillerini gruplara ayırarak sınıflandırma yapmıştı. Ancak *Searle*'e göre bu yöntem kusurlu olduğu için uygun değildir.⁵² En önemli kusur, edimsöz edimleri ile edimsöz fiillerini birbiriyle

⁴⁹ Searle, *Intentionality*, s. 178.

⁵⁰ Mitchell Green, "Speech Acts," *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta, 2020, s. 18. (Çevrimiçi) <<https://plato.stanford.edu/archives/win2020/entries/speech-acts/>>

⁵¹ *Searle*, bu koşulları dörde ayırır. Buna göre, G(Ö) edimsöz ediminin başarılı ve kusursuz olması için; 1) 'önerme içeriği koşulu'nu sağlaması yani edimsöz ediminde bir Ö önermesi olması ve bu Ö'nün içeriğinin G ile uyumlu olması gerekir. 2) 'Hazırlayıcı koşullar'ı taşıması yani G(Ö)'nün ve Ö'nün varsayımlarının geçerli olması gerekir. 3) 'Temel koşul'u sağlaması yani G edimsöz gücünün, Ö'ye bağlı bir edimsöz amacına ve G'ye uygun bir amaç şiddetine sahip olması gerekir. 4) 'İçtenlik koşulu'nu sağlaması yani konuşan kişide G(Ö)'ye uygun bir zihinsel durumun olması ve bu zihin durumunun G'ye özgü şiddet derecesiyle dışa vurulması gerekir.

⁵² Green, *A.e.*, s. 16.

kariştırmaktan kaynaklanır. Edimsöz fiillerini sınıflandırarak edimsöz edimlerini sınıflandırmak mümkün değildir, çünkü aynı fiil farklı edimsöz edimlerinde kullanılabilir.⁵³ Ayrıca her edimsöz edimi için dilde ona karşılık gelecek bir fiil olmak zorunda değildir.⁵⁴ Bundan dolayı Searle, sınıflandırmada 3) ilkesinin önemini vurgular.

Buna göre Searle, edimsöz edimlerinin sınıflandırması için şu üç ölçütü dikkate alır. I) *Edimin amacındaki (purpose) farklılıklar*. Edimsözler, emretme, bir şey yaptırma; betimleme gibi farklı amaçlara sahiptir. Edimsöz amacı, bir edimsöz gücünün en önemli bileşenlerinden birisi olduğundan sınıflandırmada sağlam bir ölçüttür.⁵⁵ II) *Uyuşma doğrultusu (direction of fit) farklılıkları*. Emir veya rica gibi bazı edimsözler dünyada bir değişikliğe sebep olur. Bunların dünyayı söze uydurduğu ve uyuşma doğrultusunun sözden dünyaya doğru olduğu kabul edilir. Bazı edimsözler ise bir bildirim veya betimlemede olduğu gibi dış dünyadaki şeyler ve onların bağıntılarına uyar.⁵⁶ Bunlarda dış dünya, sözü kendisine uydurur. Bunların uyuşma doğrultusu ise dünyadan söze doğrudur.⁵⁷ III) *Dışavurulan zihinsel durumlardaki farklılıklar*. Konuşan kişi, bir edimsöz ediminde “*bir tutumunu, bir ruhsal durumunu vb. dışa vurur*.”⁵⁸ Bildirim bir inancın; rica bir arzunun; özür dileme bir üzüntünün dışavurumudur. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, içtenlik koşuludur. Konuşan içten olmasa bile dışa vurulan zihinsel durumlar hala vardır.⁵⁹ Ancak bu dışavurumların zihinsel karşılığı olmadığı için kusurlu olurlar. Searle, bu üç ölçüte dayanarak edimsöz edimlerini beş başlık altında gösterir.⁶⁰

⁵³ Örneğin ‘rica ederim’ ifadesi, rica edimi için kullanılabileceği gibi kibar bir emir veya örtük bir tehdit olarak da kullanılabilir.

⁵⁴ Aysever, A.e., s. 47.

⁵⁵ John R. Searle, “Bir Edimsöz Edimleri Taksonomisi”, *Söylemek ve Anlatmaya Çalışmak*, Ed. John R. Searle, Çev. R. Levent Aysever, Ankara, BilgeSu Yayıncılık, 2011, s. 23.

⁵⁶ Green, A.e., s. 17.

⁵⁷ Searle, “Bir Edimsöz Edimleri Taksonomisi”, s. 24.

⁵⁸ A.e., s. 25.

⁵⁹ Rust, A.e., s. 71.

⁶⁰ 1) *Kesinleyiciler (assertives)*: Şeylerin ve bağıntılarının temsil edildiği önerme içeriklerine sahiptir, amacı bildirim yapmaktır. Bunlar doğru-yanlış olabilir. Uyuşma doğrultusu dünyadan söze doğrudur. İddia etmek, bildirmek, itiraf etmek, tanıklık etmek vb. 2) *Yöneltiler (directives)*: Konuşan kişi dinleyene bir şey yaptırma amacındadır. Uyuşma doğrultusu sözden dünyaya doğrudur. Davet, talep, rica etmek, emretmek, yasaklamak vb. 3) *Sorumluluk yükleyiciler (commissives)*: Amacı konuşan kişiye gelecekte bir şey yaptırma sorumluluğu yüklemektir. Uyuşma doğrultusu sözden dünyadır. Söz vermek, reddetmek, tehdit etmek, razı olmak vb. 4) *Dışa vurucular (expressives)*: Amacı önerme içeriğinde belirtilen durumla ilgili ruhsal durumu dışa vurmaktır. Dışa vurucuların uyuşma doğrultusu yoktur çünkü uyuşma amaçlanmaz. Teşekkür, tebrik etmek; özür dilemek vb. 5) *Beyanlar (declarations)*: Edimsöz güçleri, dile getirilen önerme içeriğini gerçeğe dönüştürür, varlık kazandırır.

Söz edimleri kuramı ve onun dayandığı zeminde ortaya çıkan kavramların bir metafor kuramı için kullanışlı olduğunu düşünüyoruz. Ancak *Searle* bunlara kuramda yer vermez. Bunlara ilerde değineceğimiz için kısa bir özet verelim.

1) Kurumsal bir olgu olan dil, kendine has kurucu kurallara; tek tek diller ise uyaşımlara dayanır. Kurucu kuralları ve uyaşımları takip etmeksizin dili kullanmak mümkün olmadığından, dil kurallara/uyaşımlara uygun davranışta bulunmaktır.⁶¹

2) Dil ve dil ifadeleri, **yönelimliliğin** ve ortak yönelimliliğin bir biçimidir. **Yönelimlilik** ancak bazı art alan yetileriyle olgusallaşır. Simgeleştirme art alan yetileri, ses ve işaretleri, şeylerin simgesi olarak atayarak **yönelimliliğin** tasarlama biçimini sağlar. Bunlar anlamları verir.

3) Özel bir konum işlevi yükleme türü olan simgeleştirme⁶² ile de ifadelere edimsel işlevler yüklenebilir. Bundan dolayı, dil, sadece şeyleri ve onların durumlarını/bağıntılarını tasarlamaz; bazı işler de yapar.

4) Dil ifadelerinin bu iki özelliğinden dolayı, dili, söz edimleri olarak düşünmek mümkündür. Söz edimlerini, dilsel olmayan diğer edimlerden ayıran şey, muhatabında kendine özgü belirli etkileri uyandırma yönelimiyle yerine getirilmiş olmalarıdır.⁶³ Söz edimleri uyaşımsal olarak yerine getirilebilir.⁶⁴ Anlatılmak istenen her şeyi, dile getirmek mümkün olduğundan söz edimlerini yerine getirmenin kurallarıyla, belirli dil ifadelerini sözcelemenin kuralları özdeştir.

Bundan sonra, metafor konusunda değineceğimiz için dil ve **yönelimlilik** ilişkisinin bazı detaylarını görmek uygun olacaktır. Dille öteki kurumlar arasındakine benzer bir ilişki, dille **yönelimlilik** arasında da geçerlidir. **Yönelimli** durumların dile

Bir anlamıyla bir şey söyleyerek bir şey yapılmış olur. Dolayısıyla uyuşma doğrultusu karşılıklıdır. İstifa etme, işten kovma, atama, savaş ilan etme, ad verme vb.

⁶¹ Burada ‘davranış’ kavramının davranışçılıkla ilgisi yoktur. Çünkü dil davranışı ile örneğin yürüme davranışı arasında nedensellik ilişkisi açısından fark vardır. Adım atmak, yürüme davranışını nedensel olarak doğurur. Bu nedensel ilişki, adım atmaya müsait herhangi bir uzayda geçerliliğini korur. Dil davranışı ise bu tür nedensel bir ilişkiye sahip değildir. Bazı sesleri tutarlı olarak çıkarmak, sadece ortada bununla ilgili bir uyaşımla varsa konuşma olur.

⁶² Art alan yetisi olan simgeleştirme ile işlev yükleme türü olan simgeleştirme birbirine karıştırılmamalıdır. Art alan yetisi olan simgeleştirme, evrensel bir özelliktir ve şeyleri, işaretler olarak tasarlamayı ifade eder. Daha çok anlamla ilgilidir. İşlev yükleme türü olan simgeleştirme ise ifadelere edimsel işlevler yüklemekle ilgilidir. Örneğin, teşekkür etme işlevi, ‘teşekkür ederim’ ifadesine yüklenebilir. Ancak ‘sağ ol’, ‘Allah razı olsun’, ‘her şey gönlünce olsun’ gibi ifadeler de aynı edimi yerine getirebilir. Çünkü onlara da teşekkür etme işlevi yüklenmiştir. İşlev yükleme türü olan simgeleştirme dilin anlam değil; edim yönüyle ilgilidir.

⁶³ Rust, A.e., s. 73.

⁶⁴ A.e., s. 79.

mantıksal önceliği vardır ve dil onlarla mümkün olur. Aynı zamanda yönelimli durumlarla edimsöz edimleri benzer koşullara sahiptir. Buna göre **yönelimli** durumların başarı koşullarıyla edimsöz edimlerinin başarı koşulları benzerdir. Örneğin bir inanç dünyaya uygunsa yerinde olur. Ayrıca farklı uyuşma doğrultuları **yönelimli** durumlar için de geçerlidir. Örneğin arzular dünyayı kendilerine uydurmayı amaçlar. Dahası bir edimsöz edimi yerine getirmek ona karşılık gelen yönelimli durumu dışa vurmak demektir. İçtenlik koşulu da yönelimli durum içeriği ile önerme içeriği arasındaki uyumla ilgilidir.

Fakat **yönelimlilik**le söz edimleri arasında dikkatten kaçmaması gereken bir fark da vardır. Zihin durumları, içkin olarak **yönelimli** olan durumlar; söz edimleri içkin olarak **yönelimli** olmayan edimlerdir. Öyleyse zihin, içkin olarak **yönelimli** olmayan ses ve işaret gibi varlıklara nasıl **yönelimlilik** yükler? Söz edimlerinde çift katmanlı bir **yönelimlilik** vardır. İlki ifade edilmiş olan – zihin durumunu dışa vuran – **yönelimlilik**dir. İkincisi ise bir dile getirme için gerekli sesleri çıkarmaya yönelme durumudur.⁶⁵ **Yönelimli** durumun dışa vurulma yöneliminin olması (bir dile getirmeyi isteyerek yapmak) – sıradan anlamıyla yönelim de bir **yönelimlilik** durumu olduğu için – dile getirmenin kendine özgü yerine getirme koşullarını oluşturur. Zihin böylece – **yönelimli** durumun – karşılama koşulu üzerine – söz edimlerinin – karşılama koşullarını yükler.⁶⁶ İşlev yüklemeyle ilgili olan bu durum, aynı zamanda (işlev yüklemenin kullanımsal yanından dolayı) söz edimlerini kullanımsallaştırır.

Bununla birlikte ikinci bölümden hatırlanacağı üzere *Grice*, cümle anlamı ile konuşanın demek istediği anlam arasında ayrım yapmıştı. Cümle anlamı, uyuşumsal düz anlamla; konuşanın demek istediği anlam ise anlatmaya yöneldiği şeyle ilgiliydi. Konuşanda var olan anlatmaya dönük yönelimler, konuşmada, sezdiriler olarak karşımıza çıkar. Ayrıca *Grice*, konuşmanın sağ ve esen olarak yürütülebilmesi için bazı ilkeler belirler ve bunları “*işbirliği ilkesi*”nin⁶⁷ altında gösterir.⁶⁸ Söz edimleri kuramında ise bir şey anlatmaya yönelme durumu kuramın içine yerleşiktir.⁶⁹ Ancak söz edimleri kuramında *Grice*’i türden bir pragmatik yan yoktur. Çünkü söz edimleri,

⁶⁵ Rust, A.e., s. 72.

⁶⁶ Searle, *Bilinç ve Dil*, s. 225.

⁶⁷ Bu ilke ‘konuşmaya katkını, (konuşmanın) meydana geldiği evrede, bağlı olduğu konuşma değişiminin kabul edilen amaç veya doğrultusuyla gerektiği kadar yap’ şeklindedir. *Grice* bu ilkeye bağlı dört alt ilke gösterir. Bunlar, nicelik (*quantity*), nitelik (*quality*), ilişki (*relation*) ve üslup (*manner*) ilkeleridir.

⁶⁸ *Grice*, A.e., s. 26.

⁶⁹ Rust, A.e., s. 81.

konusunun demek istediği anlam düzeyini araştırır. Hatta *Searle*, özellikle iddia edici bildirimlerde, ifadenin anlaşılması için konuşanın yönelimini hesaba katmanın yersiz olduğunu düşündüğünden *Grice*'ın yaklaşımını eleştirir.⁷⁰ Fakat bu pragmatik öğelerin kullanışlı olduğunu da görür.

Searle, sonradan, söz edimlerini doğrudan ve dolaylı söz edimleri olarak ikiye ayırır.⁷¹ Doğrudan söz edimleri düz anlamla ilişkili olduğu için, söz edimlerinde gösterilenlerden başka ilkelere ihtiyaç duymaz. Ancak dolaylı anlatımlar için *Grice*'ın ilkelerine de ihtiyaç vardır.⁷² *Searle*'e göre dolaylı anlatımlar ve metaforlar arasında fark olmasına rağmen, metafor, ancak *Grice*'ın ilkeleriyle anlaşılabilir. *Searle* ile birlikte edimsöz edimleri mantığı üzerine çalışan *Vanderveken*, bu ilkelerden nitel ve nicel ilkenin metafor konusu için gerekli olduğunu düşünür.⁷³ *Searle*'ün metafor kuramını görmek için *Grice*'la ilgili bu bağlantıların verilmesi gereklidir. Öte yandan metaforu, konuşanın demek istediği anlamla açıklamak, sorunlu düz anlam – metafor anlam ayrımını ortadan kaldırdığı için yerindedir fakat metaforun işleyiş şekline uyup uymadığı tartışmalıdır. Bunların detaylarını görmek için metafor kuramına geçelim.

3.3. METAFOR KURAMI

Söz edimleri daha çok doğrudan edimlerle ilgilidir. *Searle*'e göre doğrudan olmayan anlatımlar ise iki türdür. Birincisi dolaylı söz edimleri denilen anlatımlar; diğeri ise metafor ve ironi gibi anlatımlardır.⁷⁴ Dolaylı anlatımlar, bir söz edimi türü olarak düşünülürken diğeri özel bir edim olarak gösterilmez. Metafor da ayrı bir edim değil, bazı söz edimlerinin yerine getirilmesinde kullanılan bir biçimdir. Ayrıca *Searle*'e göre metaforun ne olduğu sorusu herhangi bir dil ve iletişim kuramının cevaplama gereken bir sorudur.⁷⁵ Buradan hareketle onun metaforu, bir betiden çok

⁷⁰ Rust, A.e., s. 109.

⁷¹ Green, A.e., s. 21.

⁷² John R. Searle, “Dolaylı Söz Edimleri”, *Söylemek ve Anlatmaya Çalışmak*, Ed. John R. Searle, Çev. R. Levent Aysever, Ankara, Bilgesu, 2011, s. 61.

⁷³ Daniel Vanderveken, “Universal Grammar and Speech Act Theory”, *Essays in Speech Act Theory*, Daniel Vanderveken, Susumu Kubo, Amsterdam, John Benjamins Publishing, 2001, s. 53-55.

⁷⁴ Searle, “Dolaylı Söz Edimleri”, s. 60.

⁷⁵ John R. Searle, “Eğretileme”, *Söylemek ve Anlatmaya Çalışmak*, Ed. John R. Searle, Çev. R. Levent Aysever, Ankara, Bilgesu, 2011, s. 111.

bir dil görüngüsü olarak değerlendirdiği söylenebilir. *Searle*'ün kuramına geçmeden önce sorunu tanımlamasına ve eleştirilerine göz atalım.

3.3.1. Searle'e Göre Metafor Sorunu

Searle metaforu açıklarken 'metafor ifadeler işlevini nasıl yerine getirir' sorusunun cevabını arar. Bu sebeple sorunun ilk adımı,

(8) 'Ali bir buzdolabıdır.'

gibi bir ifadenin nasıl anlaşıldığının çözümlenmesidir. *Searle*'e göre birisi böyle bir ifade karşısında kolaylıkla ve hemen şu iki şeyi yapar. 1) Bu ifadenin düz anlamlı bir anlatım olmadığının farkına varır, 2) konuşanın asıl anlatmak istediği şeyi anlar. Metaforun karmaşıklığına göre 2)'nin kolaylıkla yerine gelmediği durumlar olabilir fakat 1)'in gerçekleşmediği örneklerin olmaması beklenir. *Searle*'e göre bir metafor kuramının ilk yapması gereken şey, 1)'in nasıl gerçekleştiğini; yani düz anlamlı dile getirmelerle diğerlerini nasıl ayırdığımızı açıklamaktır.

Searle'ün bu konuda başvurduğu *Grice*, ikinci bölümden hatırlanacağı üzere düz anlamlı olmayan ifadeleri kategorik hata olarak görüyordu.⁷⁶ Bu durum *Grice*'i konuşma ilkelerinden birisi olan nitelik ilkesine⁷⁷ aykırı davranmak olarak değerlendirilir. Bu tür ifadelerin fark edilmesi hatanın ve aykırılığın görülmesiyle mümkündür. *Grice* gibi *Vanderveken*'e göre de konuşmanın bağlamı ve koşulları içinde düz anlamlı olmayan bir dile getirme nitelik ilkesine aykırı davranmak demektir.⁷⁸ Ancak düz anlamlı olmayan dile getirmeler yönelimlidir çünkü konuşmadan çıkarılıp atılabilir veya değiştirilebilir şeyler değildirler. Konuşan eğer, başka bir ifade dile getirmek isteseydi, zaten yapardı. Onun için konuşmanın art alanında belirli koşulların sağlanması ve konuşmanın koşulların cümle anlamından başka bir şeyi demek istemeye yeterli olması gerekir.⁷⁹ Demektir ki aykırılık bir sezdiri özelliği taşıyacak şartlara sahip olmalıdır.

⁷⁶ Grice, A.e., s. 91.

⁷⁷ Nitelik ilkesi doğru olduğuna inanılan sözceler dile getirmekle ilgilidir.

⁷⁸ Vanderveken, A.e., s. 57-59

⁷⁹ A.e., s. 57.

Düz anlamlı ifadelerde konuşanın anlatmak istediği ile söylediği şey aynıdır. *Searle*, metafor konusu bağlamında, konuşanın demek istediğini “*dile getirilen anlam*” diğerini ise “*cümle anlamı*” diye gösterir.⁸⁰ Dile getirilen anlamla cümle anlamının farklı olduğu ifadelere baktığımızda ise bir çeşitlilik görürüz.

(9) ‘Burada hava giderek ısınıyor.’

ifadesi düz anlamlı bir dile getirme değilse; (havanın soğuduğuna dönük şikayet dile getiren) bir ironi veya (yapılan tartışmada tarafların gerildiğini bildiren) bir metafor anlatım olabilir. Öyleyse bir metafor kuramından beklenen ikinci şey, düz anlamlı olmayan dile getirmeler arasında metaforun nasıl ayrıldığını gösterebilmektir.⁸¹ Bu çalışmanın başında yapıldığı gibi, metaforla ilişki kavramları veya düz anlamlı dile getirmelerden farklı olan diğer ifade biçimlerini dikkate almak, metafor sorununu belirlemek için yerinde bir adımdır.

Searle’e göre, metafor ifadeleri düz anlamlı ve düz anlamlı olmayan ifadelerden ayırdıktan sonra, çözümleme için metafora özgü ilkelere ihtiyacımız vardır. Böyle ilkeleri bulmak, bir metafor kuramı oluşturacağı için ‘metafor ifade işlevini nasıl yerine getirir’ sorusu, ‘konuşanın metafor ifade dile getirmesini ve dinleyenin onu anlamasını sağlayan ilkeler nelerdir’ sorusuna dönüşür. Bununla birlikte *Searle*, genel bir metafor kalıbına ulaşmak ister ve bunu “*konuşan kişinin ‘S P’dir biçiminde’ bir cümle dile getirerek “onunla S’nin R olduğunu anlatmaya çalıştığı durumlar”* olarak verir.⁸² ‘S P’dir’ cümlesinin anlamı ve doğruluk koşulları ile ‘S R’dir’ cümlesinin anlamı ve doğruluk koşulları farklıdır. Fakat birinci cümlemin anlamı ve doğruluk koşulları, (‘S R’dir’i verecek) başka bir anlamı ve onun doğruluk koşullarını akla getirir. Dinleyinin ‘S P’dir’ cümlesinden ‘S R’dir’i anlayabilmesi için bu ‘akla getirme’ durumunun ilkelerine ulaşmaya ihtiyaç vardır.

3.3.2. Searle’ün Eleştirileri

Metaforun çalışma ilkelerine geçmeden önce, *Searle*’ün semantik metafor kuramlarını yetersiz bulmasıyla ilgili eleştirilerine bakalım. Düz ve metafor olmak

⁸⁰ Searle, “Eğretileme”, s. 113.

⁸¹ A.e., s. 117.

⁸² A.e., s. 120.

üzere iki anlam olduğu varsayımı semantik kuramların en temel sorunudur. Yukarda görüldüğü gibi *Searle* metafor anlamdan bahsetmez, çünkü bir kelimenin veya cümlelerin tek bir anlamı vardır.⁸³ Hatırlanacağı üzere *Searle*'de anlam ve onun ifadesi iki ayrı nesne idi. Anlam ve ses/işaret ikiliğindeki ilişki ise uyuşmasaldı. Bir anlam uyuşmasal olarak bir sese/işarete yüklenir. Semantik tanımlarda ortaya çıkan metafor anlam – düz anlam ayrımı ise iki ayrı anlam nesnesi ortaya çıkarır ve bu iki nesneyi bir ses/işaret nesnesine yükler. *Searle*'ün kuramında bu mantıksal olarak mümkün değildir. Doğrusu bu durum, pragmatik kuramların semantik olanlara yönelttiği en temel eleştiridir.⁸⁴ Onlara göre aslında metafor anlam denilen şeyin anlam olduğunu görmek gerekir.

Searle eleştirilerinde *Aristoteles*, *Henle*, *Beardsley*, *Black*, *Richards* gibi isimlere değinir. Bunları, *Beardsley*'i takip ederek karşılaştırmacı ve etkileşim temelli kuramlar olarak ayırır ve inceler. Genel olarak karşılaştırmacılar, benzetmeyi belirten bildirim ile bunun koşullarını birbiriyle karıştırmaktan kaynaklı bir hataya düşerler. Bunlarla ilgili *Searle*'ün eleştirileri şöyle verilebilir.

1. Metaforun anlaşılmasında, karşılaştırılması gereken iki nesneye ihtiyaç yoktur.⁸⁵ (8) ifadesinde buzdolaplarını belirlemek ve onları Ali ile karşılaştırmak gerekmez. Bu yaklaşımın hatalı olduğunu olumsuz metafor ifadeler daha iyi gösterir.

(10) 'Ali bir buzdolabı değildir'

ifadesinde Ali'nin hangi buzdolaplarına benzemediğini bulmayı denemek yersiz olacaktır. Dahası kaplamları boş olan – örneğin canavar gibi – anlatımlar için karşılaştırma yapmak mümkün değildir.

2. Metaforun anlaşılmasını, benzerliğe açmılayarak yapmak hatalıdır.⁸⁶ 'S P'dir' ifadesini 'S R bakımından P gibidir' biçimine dönüştürmek işe yaramaz. Bu bazı durumlarda metaforu metaforla açıklamak demektir. Çünkü benzetmelerin mecaz olduğu örnekler de vardır. Ancak buradaki asıl sorun, benzerliğin metafor için bir zorunluluk olduğu kanısıdır. Oysa *Searle*'e göre bu yanlış bir varsayımdır çünkü "*benzerlik bir anlam bileşeni işlevi görmez, bir kavrama stratejisi olarak kullanılır.*"⁸⁷

⁸³ Searle, "Eğretileme", s. 112.

⁸⁴ Leezenberg, A.e., s. 97.

⁸⁵ Jakup Mächa, "Searle on Metaphor", *Organon*, F19, 2012, s. 192.

⁸⁶ Fogelin, *Figuratively Speaking*, s. 46.

⁸⁷ Searle, "Eğretileme", s. 128.

Bu yaklaşım, daha önce ifade ettiğimiz, metaforları anlamak için benzerlik değil benzetilebilirlik yönüne bakmak gerektiği görüşüyle uyumludur.

3. Aristoteles'e kadar geri götürebildiğimiz eksilteli benzetme yaklaşımı bazı yönlerden doğru gibi görünse de böyle bir kuram, R'nin ne olduğunu bulmak için bize yardımcı olmaz. Ancak *Searle*'e göre, bir metafor kuramının ilk görevi R'yi nasıl bulacağımızı açıklamaktır.

Etkileşimciler ise metaforik olması mümkün olmayan cümle anlamı ile dile getirilen anlam arasındaki ayrıma kayıtsız kalmışlardır. Bunlara yöneltilen eleştiriler ise şunlardır.

1. Düz anlam ve metafor anlam ayrımı geçersizdir. Bir anlatım tek bir anlama ve tek bir doğruluk koşulları kümesine sahiptir. Etkileşimci yaklaşımlar cümle anlamı ve konuşan kişinin kastettiği anlam ayrımını kaçırdıkları için düz ve metafor olarak bir anlam çifti olduğunu savunurlar.⁸⁸ Oysa bu yanlış bir çözüm yoludur çünkü metafor anlam cümlede değil konuşanın sezdirisindedir.

2. Metafor anlatımların anlaşılabilmesi için düz anlamlı bir çerçeveye ihtiyaç olduğu savı hatalıdır. Tamamen metaforlardan oluşan ifadelerde de metafor anlaşılabilir ve doğruluk değeri verilebilir.⁸⁹ Örneğin Ali'yi kastederek dile getirilen

(11) 'keçi tam bir buzdolabıdır'

cümlesinde, metafor anlamı verecek bir etkileşim için kullanmaya müsait hiçbir düz anlamlı çerçeve yoktur. Ancak ifade anlaşılabilir durumdadır.

3. Düz anlamlı ve metafor anlamlı parçalar arasında etkileşim, genel geçer bir durum değildir. (8) ifadesinde, 'Ali' ve 'buzdolabı' arasında bir etkileşim ilişkisi doğuracak herhangi bir bağ yoktur.

3.3.3. Kuram

Öncelikle *Searle*'ün metafor görüşünü, kılavuz sorularımız üzerinden ele alalım. Metafor ifadenin kapsamı ve sınırı, 'S P'dir' diyerek 'S R'dir'i anlatmak olarak

⁸⁸ Leezenberg, A.e., s. 119.

⁸⁹ Searle, "Eğretileme", s. 130.

gösterilir. Metafor ifade, söz edimlerine ve semantik metafor yaklaşımlara uygun olarak cümle düzeyinde düşünülür. Ancak düz anlam – metafor anlam yerine, dile getirilen anlam – cümle anlamı ayrımı ortaya çıkar. *Searle*'e göre metafor cümle anlamının doğruluk değeri yanlıştır⁹⁰ ancak metafor ifade konuşanın demek istediği anlama açılabilirse doğruluk değeri alabilir. Bunu yapmak için de metafor ifadede cümle anlamını, dile getirilen anlama açıklamak veya yorumlamak gerekir. *Searle*'e göre bir dildeki metafor ifadelerin hepsini, eksiksiz olarak düz bir biçimde dile getirmek mümkün değildir ancak 'S P'dir' deyip 'S R'dir'i anlatan bütün sözcükler için, R'yi tam olarak verecek bir anlatım bulmak veya uydurmak mümkündür.⁹¹ Dolayısıyla cümle anlamını dile getirilen anlama çevirecek bir yöntem geliştirilebilir.

Bununla birlikte, *Searle*'e göre, benzerlik metaforu anlamak için bakılması gereken tek özellik değildir. Benzetme veya benzerlik temeli üzerinden metafora yaklaşmayı yeterli görmediği için daha genel bir ilişki kurmayı dener. Bu ilişkinin basit bir açıklaması aşağıdaki gibidir.

*“P [dile getirmesi], [metafor ifadelerin] söylenenden başka şeyleri akla getirmesini sağlayan özel bir takım yollarla, ilgili anlamı ve dolayısıyla R'yle ilintili doğruluk koşullarını akla getirir.”*⁹²

Buna göre metafor ifadelerde, P veya S-P ilişkisi, bize, R ile veya S-R ilişkisiyle ilgili bir şeyleri hatırlatır. Onun için 'metafor nasıl işlevini yerine getirir' sorusu 'metafor bize nasıl bir şeyleri hatırlatır' olarak değiştirilebilir.⁹³ Bu hatırlatma ilişkisinin de metafora özgü olması gerekir, çünkü her akla getirme metafor doğurmaz.

Searle'e göre bir kişi, bir metafor ifadenin muhatabı olduğunda aşağıdaki stratejilere sahip olmalıdır.

- a. Metaforu fark etme aşaması. Bir metafor ifade cümle anlamıyla her zaman yanlıştır. Metaforun muhatabı bu yanlışlığı görmelidir. Bunu görmek için söz edimleri kurallarına ve *Grice*'ın nitelik ilkesine aykırı bir durum olup olmadığına bakmak gerekir. Bu durumda dinleyen, stratejinin ilk adımını, yani cümle anlamından farklı bir anlam aramaya yönelmeyi gerçekleştirir.

⁹⁰ Searle, “Eğretileme”, s. 146.

⁹¹ A.e., s. 158.

⁹² A.e., s. 145.

⁹³ A.e.

- b. R'nin olası değerlerini arama adımı. Dinleyen S ile P arasındaki benzerlik gibi ilişkilere bakarak P'nin S'yi akla getirecek özelliklerini aramalıdır. Bunun için de P'nin “*göze çarpan, iyi bilinen ve ayırt edici olan özelliklerini*” araştırmak gerekir.⁹⁴
- c. R'nin olası değerlerini sınırlama ve S'nin en olası değerini bulma. İkinci adım stratejiyi gerçekleştirirken P'nin S ile hiç ilişkilendirilemeyecek birçok ayırt edici özelliği ortaya çıkabilir. Bu değerleri sınırlamak gerekir. Bunun için S terimine geri dönüp R olabilecek değerlerin kümesi seyrekleştirilmelidir. (12) 'aslan babam' ifadesi için P'nin belirgin özellikler kümesinden yeleli, büyük patili vb. gibi öğeler atılmalıdır. Çünkü bunun S terimi ile ilgisi olmadığı açıktır.⁹⁵

Searle söz edimleri kuramını oldukça detaylı ve sağlam kurarken metaforla ilgili görüşlerinin kuramsal boyutu daha zayıftır. Bunu yukarıda verilen üç adımlı stratejide görebiliriz. Aslında bu üç adımlı strateji, Searle'ün metafor sorununu belirlerken söylediği şeylerin bir türevidir. Fakat metafora muhatap olan kişi, bunları Searle'ün de belirttiği gibi kolaylıkla yapıyordu. Ayrıca bu üç adım, strateji değil de metaforun işleyişinin açıklaması olarak düşünüldüğünde de yerindeliği şüphelidir. Öncelikle, semantik yaklaşımlarda da gördüğümüz metaforu fark etme adımı, düz anlam yanlışlığı düzeyinde açıklamanın sorunlu bir tarafı olduğunu düşünüyoruz. Bu yöntem, belki, metaforu bir makineye öğretmek için uygun olabilir, fakat, metafor ifadelerin yorumlanma süreci daha farklı görünmektedir. Metafor ifadeler, çoğu zaman, dinleyenin de böyle ifadelere açık ve hazır bulunduğu ortamlarda (konuşmanın veya metnin gerçekleşme ortamında) veya şartlarda (cümle anlamının kullanılmamasının tercih edileceği şartlarda) veya bağlamlarda (çoğunlukla bazı anlatımların metafor olarak gerçekleştirilmesinin, dil kullanıcıları arasında yaygın veya prestij durumu olduğu bağlamlarda) dile getirilir. Dolayısıyla metaforun muhatabı, hazır bulunmuşluk hali nedeniyle, cümle anlamına hiç gitmeksizin metaforu fark edebilir.

Ayrıca Searle'ün söz edimleri açısından verdiği dil ilkelerinden 2'yi hatırlarsak; bir cümlenin anlamlı bileşenleri içinde vurgu, tonlama vb. gibi şeyler de vardı. Metafor ifadelerin de cümlenin vurgu, tonlama gibi bileşenleri nedeniyle cümle anlamıyla ilgili

⁹⁴ Searle, “Eğretileme”, s. 148.

⁹⁵ William G. Lycan, “An Irenic Idea about Metaphor”, *Philosophy*, 88/243, Ocak 2013, s. 18.

bir işlem yapmadan fark edildiği durumlar vardır. Bir annenin çocuğuna sitem dile getirdiği,

(13) ‘ah, bu keçinin yaptıkları’

gibi bir ifadede, sitemi belirten ‘ah’ ve metaforu belirten ‘keçi’ ifadelerinin vurgu ve tonlama durumları özeldir.

Bununla birlikte, *Searle* metaforlarda kullanılan ifadelerin gönderimde bulunduğu olgusal gerçeklikler değişse bile, metaforun doğru olmaya devam edeceğini dile getirir. Örneğin (12) ifadesi için, aslanların aslında hiç de babama yüklemek istediğim özelliklere sahip olmadığı, bilimsel olarak belirlense; dahası konuşan ve dinleyen bunun yanlış olduğunu kabul etse bile, (12) metafor olarak kullanılabilir ve bu doğru bir kullanım olur. Öyleyse b) ve c) gibi stratejilerin işe yaramayacağı durumlar vardır.

Searle ayrıca P’nin metaforlara özgü yolla, R anlamını aklımıza getireceği bazı yol gösterici ilkeler bulunabileceğini savunur.⁹⁶ Bunların sayısı belki çok daha fazladır fakat *Searle* bunlardan bazılarını şöyle gösterir.

- I) P’ler tanımları gereği R’dirler. Metafor ifadelerde genellikle R, P’nin en belirgin, tanımlayıcı özelliklerinden birisidir. (14) ‘Ali devdir’ örneği gibi.
- II) P olan şeyler zorunlu değil olumsal olarak R’dirler. R özelliği, P’nin önde gelen özelliğidir. Bu ilk iki ilke, metaforları düz benzetmelerle ilişkilendirir. (14)ün, ‘Ali dev gibidir’e dönüştürülmesi gibi.
- III) Konuşan ve dinleyen P için R demenin yanlış olduğunu biliyor olabilir. Ama P olan şeyler, inanışlar ve kültürel yollarla R olarak kabul edilmiştir. Konuşan ve dinleyen yanlış da olsa R için P’yi kullanabilir.⁹⁷
- IV) P’ler R değildir, R olan şeylere benzemezler, onların R olduğuna da inanılmaz. Fakat kültürel veya doğal nedenlerle bunlar arasında bir bağlantı kurulur ve P zihnimizde R’yi çağırıştırır.
- V) P ve R arasında aynılık, benzerlik vb. ilişkisi yoktur ancak P olma koşulu, R olma koşuluna benzer. Terfi alan kişiye ‘asilzade oldun’

⁹⁶ Searle, “Eğretileme”, s. 149.

⁹⁷ Lycan, “An Irenic Idea about Metaphor”, s. 19.

demek örneğinde olduğu gibi aslında gönderim yapılan kişi değil; onun konumu asilzadelerin konumuna benzer.

- VI) P ile R'nin anlamca aynı veya benzer oldukları durumlar vardır ama P'nin uygulama alanı sınırlı olduğundan düz anlamında S terimi için kullanılmaz. 'Cılık yumurta' ve 'cılık parlamento' örneklerindeki fark gibi.
- VII) 'Gemi denizi yarar' gibi S P'dir biçimine uymayan metaforları ""S P-ilişkisi S*"den "S R-ilişkisi S*"ye" dönüştürerek I-VI ilkeleri uygulanmalıdır.
- VIII) Düzdeğişmece ve kapsamlayış özel metafor biçimleridir. Çünkü bunlar açıkça metafora özgü özellikler taşırlar. Ancak bu durum bir terminoloji meselesidir ve metafordan ayrı olarak sınıflandırılabilirler. Bu onların metaforlara özgü doğasını değiştirmez.⁹⁸

3.3.4. Değerlendirme

Semantik yaklaşımlar, metaforun dile ilave edilen ayrı bir güç olarak düşünülmesini eleştirmiş ve kuramlar metaforu dilin bir parçası olarak görmekten hareketle şekillenmişti. Ancak anlam ve doğruluk sorununda, düz anlam – metafor anlam ayırımına gittiler ve metafor doğruluğun özel şartları olması gerektiğini düşündüler. Bu yaklaşım, metaforun, dilin olağan dışı bir kullanımı olduğu varsayımıyla ilgilidir. *Searle*'de de bu tutumun devam ettiğini söylemek mümkün. *Searle*'ün kuramı belki semantik yaklaşımlara göre daha açık ve doğru tespitlere dayanır ancak metaforu söz edimlerinin içine rahatlıkla da yerleştiremez. Ayrıca semantik yaklaşımları eleştirmesine rağmen, metaforu, farklı bir yolla da olsa ikili anlam üzerinden ele alır. Bu açıdan semantik kuramlarla bazı ortak özelliklere sahiptir. *Searle*, metaforun söz edimlerinin kural ve ilkelerinden çıkarılabileceğini söylese de kuramın söz edimleriyle bir uygunsuzluk içinde olduğu görülür.

Haack'a göre, *Searle*'ün metafor konusundaki en değerli yanı, onu, semantikten çok pragmatik bir görüngü olarak ele almasıdır.⁹⁹ Bu bakışa *Grice* ve

⁹⁸ Searle, "Eğretileme", s. 149-153.

⁹⁹ Susan Haack, ""Dry Truth and Real Knowledge": Epistemologies of Metaphor and Metaphors of Epistemology" *Aspects of Metaphor*, Ed. Jaakko Hintikka, Dordrecht, Springer Science+Business Media, 1994, s. 9.

Davidson da sahiptir ancak *Searle* diğerlerinden farklı olarak bir kuram yaklaşımı ortaya koyar. Bununla birlikte pek değinilmeyen bir başka katkısı ise metafordaki benzerlik veya benzetme betisine dayalı yaklaşımla ilgili varsayımların sağlam olmadığını göstermesidir. Biz de *Searle* gibi, metafor için benzerlik veya benzetmenin zorunlu değil olumsal olduğunu düşünüyoruz. Çünkü benzetme betisi ile metaforun arasında geçişli bir ilişki var. Bazen benzetmeler kolaylıkla metafora dönüştürülebilir veya bazı metaforlar benzetme biçimine çevrilebilir. Ayrıca benzetme betisi, bazen metaforiktir. Bunu birinci bölümde görmüştük. Benzetme araç yönü güçlü bir beti olduğu için metaforla çalışabilir. Ayrıca benzerlikleri çoğu zaman metaforlar dikkatimize sunar. Benzerlik ilişkisi aslında şeylere, kavramlara, anlamlara içkin olan benzer özelliklerin keşfedilmesinden çok, gözlemciye göreli benzetilebilir özelliklerin metaforla görülmesiyle ilgilidir. Dolayısıyla benzerlik yerine benzetilebilirlik üzerinden konuyu ele almak yerinde olacaktır. *Searle*'ün böyle bir iddiası yoktur ama benzerliğin olumsal olduğunu göstermesi ile benzetilebilirlik ilişkisi birbiriyle uyumludur.

Burada *Searle*'ün kuramı hakkında bir değerlendirme yapmak; bunu da iki başlıkta denemek istiyoruz. Birincisi kuramın kendi sorunları ve yetersizlikleri; ikincisi *Searle*'ün dil anlayışındaki kavramlarla metaforu düşünmektir.

3.3.4.1. Kuramın Yetersizlikleri

1. Cümle anlamı – dile getirilen anlam ikiliğinin sorunlu tarafları. *Grice*'i pragmatikler, dolaylı anlatımlarda iyi çalışmaktadır. Ancak konu metafora geldiğinde, konuşanın demek istediği anlamı aşan bir durum vardır. *Haack* da *Searle*'ü, kuramda konuşanın demek istediği anlama fazla ağırlık verdiği için eleştirir.¹⁰⁰ *Camp*, benzer şekilde konuşanın demek istediği anlam üzerinden yorumlama yapmayla ilgili itirazlarda bulunur.¹⁰¹

Bazı durumlarda yönelim, aslında, metafor kullanmaktır. Örneğin bir konuşan birisiyle ilgili olumsuz fikirlerini doğrudan dile getirmek istemeyebilir ve metafora yönelebilir. Bu durumda dile getirilen anlama açıklama yapmak, konuşanın yönelimine ters düşen bir yaklaşım olur ki bu konuşma ilkelerine aykırı davranmak

¹⁰⁰ Haack, A.e., s. 8.

¹⁰¹ Elisabeth Camp, "Metaphor and That Certain 'Je Ne Sais Quoi,'" *Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition*, 129/1, Mayıs-2006, s. 17.

demektir. Bu aykırılığı konuşmanın aktarılmasında daha iyi görmek mümkün. Örneğin K'nın 'S P'dir' gibi metafor bir ifade dile getirdiği ve D'nin bunu açımlayarak bir G'ye 'S R'dir' şeklinde aktardığı bir durumda, K'nın aslında dile getirmede bir şeyi aktarmış olur. Bu doğrusu genel olarak metaforu yorumlamayla ilgili bir sorun. Ancak *Moran*'ın da söylediği gibi *Searle* metaforun beti yönünü yeterince dikkate almıyor.¹⁰² Bu konuda, metaforun kendisinin bir tür edim olduğu düşünülebilir.

Bir başka sorun *Grice*'in yaklaşımıyla metaforun uyumlu olmamasıdır.¹⁰³ Metaforu konuşanın demek istediği anlama açımlamakla *Grice*'in 'sezdirim' dediği şey arasında fark vardır. Metafor sadece konuşanın yönelimiyle ilgili olsaydı; onu yorumlamak için düz anlamla ilişkili ilkelere ihtiyacımız olmazdı. Ancak *Searle*, R'nin değerini bulmak için P'nin S ile ilişkili olabilecek özelliklerinin dikkate alınmasını ister. *Moran* da benzer bir sebeple konuşanın demek istediği anlam üzerinden metaforun açıklanmasını doğru bulmaz.¹⁰⁴ Cümle anlamıyla konuşanın demek istediği anlam dolaylı anlatımlar için iş görse de metafora bu pek iyi işlemez.

2. Nitelik ilkesine aykırı davranmakla ilgili sorunlar. Semantik yaklaşımlarda gördüğümüz metaforun düz anlamıyla bir yanlışlığa sebep olduğu düşüncesi, *Searle*'de nitelik ilkesine aykırı davranmak olarak ortaya çıkar. Ancak bu en azından bazı metaforların işleyişiyle uyumlu görünmemektedir. Özellikle yerleşik metaforlarda böyle bir işlem adınının olduğunu söylemek güçtür. Örneğin (12) dile getirmesinde, dinleyenin aykırılık veya yanlışlık fark ettiğini düşünmek güçtür. Çünkü (12) cümle anlamıyla alındığında, metaforun muhatabı bunun yanlış olduğunu düşünmeyebilir. Baba, 'aslan'ı sadece düz anlamıyla düşünerek, ona aktarılmaya yönelinen anlamı yakalayabilir. Böyle bir dile getirmede, içinde bulunan **yönelimli** durum, babaya olan sevginin dışa vurulmasıyla ilgilidir. Bu da aynı şartlara sahip bir söz edimiyle dile getirilir. **Yönelimli** durumun başarı koşulları babanın sevgiyi kabul etmesidir. Edimsöz ediminde ise babanın sevgi ifadesini almasıdır. Baba, ifadeyi cümle anlamıyla alıp güçlü, gösterişli bir hayvan yüklemine altına getirilmeyi bir sevgi ifadesi olarak düşünebilir. Bu da söz ediminin konuşanın yönelimine uygun olarak yerine getirilmesi demek olacağından başarılı bir edim olacaktır.

¹⁰² Richard Moran, "Metaphor", *A Companion to the Philosophy of Language*, 2. Bs., Ed. Bob Hale, Crispin Wright, Oxford, Blackwell Publishers, 1998, s. 263.

¹⁰³ Leezenberg, A.e., s. 118.

¹⁰⁴ Moran, A.e., s. 264.

Ayrıca metaforu fark etmenin aykırılıkla ilişkili olmadığı durumların olabileceğini, yukarıda hazır bulunmuşluk ve özel vurgu ve tonlama durumlarıyla açıklamaya çalışmıştık. Bununla birlikte yanlışlık veya aykırılık olumsuz tanımlardır. Bunlar düzeltmeyi gerektirdiği için aslında ifadeyi geçersizleştirir. Fakat bir metafor bildirim, (12) örneğinde olduğu gibi düzeltmeye gerek kalmadan iş görebilir.

3. *Haack*'a göre yorumlama ilkeleri zayıftır.¹⁰⁵ Bu görüşü, *Stern Searle*'ün ilkeleri betimleyici yönden güçlü ancak açıklayıcı yönden zayıf diyerek destekler.¹⁰⁶ *Màcha* da *Searle*'ün ilkelerinin, metafor için ayırıcı niteliği olmadığını, başka mecazlara da uygulanabilir olduğunun altını çizer.¹⁰⁷ Dahası ilkelerde benzerlik dışında ne gibi bağlantılar kurulabileceği açıkça gösterilmemiştir. Semantik kuramlarla karşılaştırıldığında yorumlama yönteminin zayıflığı daha iyi görülür. Bununla birlikte, V ve VI ilkeleri, semantik kuramlarda rastlanmayan bazı özellikleri açıkça belirttiği için oldukça yerindedir.

4. Yükleme araştırarak incelemeyle ilgili sorunlar. 'S P'dir' metaforundan R'ye ulaşmak için verilen yorumlama ilkeleri, yüklem olan P ve R ilişkisine odaklanır. Cümle anlamıyla S'ye P yüklenmesi mümkün olmadığından bir R aramaya başlarız. Burada mantıksal bir boyutun kaçırıldığını zannediyoruz. (15) 'Juliet güneştir' ifadesinde, nitelik ilkesine aykırılık, uygunsuz biçimde, Juliet'e güneşin yüklenmesidir. Ancak buradaki uygunsuzluk çift yönlüdür. Yüklem gönderime; gönderim yükleme uymaz. (16) 'Güneş Juliet'tir' ifadesini düşündüğümüzde bu sorun daha iyi anlaşılır. Aslında gönderimdense yükleme odaklanarak açıklama yapmak, metaforu fark etmiş olmakla ilgilidir.

5. *Searle*'ün metaforu genel anlamıyla mecaz mı, yoksa, özel anlamıyla beti olarak mı düşündüğü açık değildir. Fakat düzdeğişmece ve kapsamlayışı özel metafor türleri olarak ileri sürmesi, metaforu daha çok genel anlamıyla mecaz olarak düşündüğüne işaret eder. Eğer bu yorum doğruysa, *Searle*'ün tavrı, birinci bölümde gösterildiği haliyle, düzdeğişmece ve kapsamlayışı da kapsayan genel mecaz kümesi şemasıyla uyumludur. Ancak tersiyse, metafor betisi ile düzdeğişmece ve kapsamlayış betileri, birbirlerinden farklı şeylerdir. Çünkü düzdeğişmece ve kapsamlayışın ilkeleri ve sınırları oldukça belirgindir.

¹⁰⁵ Haack, A.e., s. 10.

¹⁰⁶ Stern, A.e., s. 38.

¹⁰⁷ Màcha, A.e., s. 195.

6. *Stern*'in de ifade ettiği gibi *Searle*'ün kuramı, karmaşık, şiirsel ve açık uçlu metaforları ve onun beti yönünü açıklamaya elverişli değildir.¹⁰⁸ Bu tür metaforları demek istenen anlam üzerinden açıklamak mümkün olmaz.

3.3.4.2. Searle'ün Kavramlarıyla Metaforu Düşünmek

1. Burada metaforu, *Searle*'ün bazı kavramlarıyla düşünmeyi deneyeceğiz. İlk terim anlamıyla **yönelimliliği** ele alalım. Dil **yönelimli** olmayan şeylere **yönelimlilik** yükler. Metaforu bir dil görüngüsü olarak gördüğümüz ölçüde, onun **yönelimlilik** özellikleri olduğunu varsaymak gerekir. Ayrıca edimsöz edimleri bağlamında dille **yönelimli** durumun birçok koşulu benzeşiyorsa, metaforun **yönelimli** olmadığını açıklarken edimsöz edimlerinden farkını da iyi açıklamak gerekir. *Searle*, bunu, metaforun edimsöz edimleri gibi doğruluk koşulları sorgulanacak bir önerme içeriği yoktur; bunun için başarı koşullarını başka yerde aramak gerekir diye cevaplar. Fakat bu konuda daha fazla soru ortaya çıkabilir. **Yönelimli** durum, başarı koşullarının temsilidir. Ali'nin duygusuz olduğuna dönük inancın başarı koşulları, (17) 'Ali duygusuzdur' dile getirmesinin başarı koşullarıyla ortak özellikler taşır. Ayrıca bu inancın uygun dile getirmesi (17) olmalıdır. Fakat (8) metafor ifadesi, (17) ile aynı işi yapabiliyor. Bunun açıklamasının verilmesi gerekir.

2. *Searle*'de alternatif bir metafor kuramı geliştirmek istesek, işlev yükleme kavramının elverişli olduğunu görürüz. **Yönelimlilik** biçimi, nesnelere anlamlar yüklediği gibi bazı dile getirmelere de – düz anlamıyla ilişkili olan veya olmayan – metafor anlamlar yükleyebilir. Bu durum, işlev yüklü bir şeye, yeni bir işlev yüklemek açısından, tornavidanın konserve kutusu açmak için kullanılmasına benzer olurdu. Bunun nasıl geliştirilebileceğini, işlev yükleme biçimini düşünerek daha iyi görürüz. (8) ifadesi için, işlev yükleme biçimine göre 'Ali kendisiyle ilgili bir metafor bağlamında buzdolabıdır' biçimine ve çözümleme aşamasında, '?Ali buzdolabıyla ilgili bir metafor bağlamında M'dir' soru biçimine dönüştürebiliriz.

3. Art alan yetilerimiz onunla iletişim kurabileceğimiz gibi temel şeylere dayanıyordu. Metafor kullanan birisi, *Searle*'ün dil anlayışına göre, anlaşılacağını bilerek bunu yapıyor olmalı. Bu açıdan metafor bir art alan yetisi gibi görülebilir.

¹⁰⁸ Stern, A.e., s. 224.

Doğrusu *Searle* de sonradan *Intentionality* eserinde buna değinir. Metaforların nasıl üretildiği ve anlaşıldığıyla ilgili dizgesel ilkeler bulmanın mümkün olmadığını ifade eder ve metaforları tasarımsal olmayan zihinsel kapasiteler olarak değerlendirip art alanla ilişkilendirir.¹⁰⁹ Dahası metafor üzerinde iyi çalışan bir kurallar dizgesi bulunsa bile, onların çalışabilmesi için uygulanacağı bir art alanın gerekli olduğunu düşünür.¹¹⁰ Ayrıca ona göre bazı metaforların altında yatan ilişki de metafordur. ‘Tatlı biri’, ‘soğuk insan’ gibi insanlarla ilgili tat ve ısı metaforlarının açıklanması, *Searle*’ün önerdiği ilkelerle mümkün olmaz. *Stern*¹¹¹ de metaforu anlamak için ilişkileri araştırmanın bir sonunun olduğunu, bunun açıklamaya kadar yapılamayacağı metaforların bulunduğunu ileri sürer ve *Searle*’ü bunu yeterince iyi göstermemekle eleştirir.¹¹² Öte yandan metaforu farklı art alan uygulamalarına sahip olarak söz edimlerine yerleştirmek mümkündür.

¹⁰⁹ Searle, *Intentionality*, s. 148.

¹¹⁰ *A.e.*, s. 149.

¹¹¹ Stern, *A.e.*, s. 49.

¹¹² Lycan, “An Irenic Idea about Metaphor”, s. 25.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİLİŞSEL OLMAYAN METAFOR KURAMI: DAVIDSON

4.1. DAVIDSON'IN DİL ANLAYIŞI

Bu bölümde öncelikle metafor kuramını anlamaya yardımcı olacak ölçüde *Donald Davidson*'ın dil ve anlam görüşlerini vereceğiz. Sonrasında metafor kuramını bu görüşlerle karşılaştırmalı olarak ve eleştirileri göstererek aktaracağız. *Searle*'de olduğu gibi *Davidson*'ın dil düşüncesinde de yönelimlilik önemli bir kavramdır. Ona göre dış dünya nesneler, olaylar ve düşünen hayvanlardan¹ (*rational animal*) oluşur. Düşünen hayvan yönelimli olduğu için inanç, düşünce, arzu, bilgi gibi zihinsel durumlara sahip olabilir. *Davidson*'a göre, bunlar ancak dil betimleri ile var olabildiklerinden “önermeler gibi akılcı ilişkiler” taşırlar.² Dahası “tek bir, yalıtık düşünceye” (zihinsel duruma) sahip olmak mümkün değildir.³ Bu sebeple zihinsel durumlar, önermesel tutum (*propositional attitude*) olarak kabul edilir. Düşünen hayvanlar önermesel tutumlarla ilişkili olarak dil davranışı da sergilerler. Bu açıdan düşünen hayvan dilsel bir etkin öznedir (*linguistic agent*)⁴.

Bununla birlikte *Davidson*'a göre dünya hakkındaki cümleler, çoğunlukla doğru olmak üzere kurulur. Çünkü dünya hakkındaki inançlarımızın, bir diğer deyişle, sağduyumuzun tamamen yanlış olması mümkün değildir.⁵ Birisi, nehrin sularının, eriyen karlar nedeniyle çoğaldığını düşünüyorsa; bu düşüncede tamamen yanılıyor olamaz. Aynı kişi (1) ‘nehrin suları eriyen karlar nedeniyle çoğaldı’ cümlesini dile getirdiğinde, bu cümlenin doğru olduğuna inanılan bir düşünceyi (önermesel tutumu) ifade ettiğini kabul etmek gerekir.

Ayrıca *Davidson*'a göre, bir cümlenin anlaşılması için onun doğruluk (*truth*) şartlarının verilmesi gerekir. Doğruluğu ise semantik ve epistemolojik olarak, iki ayrı

¹ *Davidson*, düşünen hayvanın kapsamını açıkça belirtmez. Ona göre bir salyangoz da bir haftalık bir bebek de düşünen hayvan değildir. Onlar dilsel iletişim kuran, önermesel tutumlara sahip canlılardır.

² Donald Davidson, “Rational Animals”, **Subjective, Intersubjective, Objective**, Ed. by. Donald Davidson, Oxford, Oxford University Press, 2001, s. 96.

³ Donald Davidson, “The Problem of Objectivity”, **Problems of Rationality**, Ed. by. Donald Davidson, Oxford, Oxford University Press, 2004, s. 12.

⁴ Ernie Lepore, Kirk Ludwig, **Donald Davidson: Meaning, Truth, Language, and Reality**, Oxford, Oxford University Press, 2005, s. 2.

⁵ Davidson, “The Problem of Objectivity”, s. 12.

türde ele alır.⁶ Epistemolojik olarak doğruluk dış gerçekliğe karşılık gelmedir (*correspondence*). Davidson dış gerçekliğe karşılık gelme konusunda, Aristoteles'e dayanan (a_1) '*var olana; var olmayan, var olmayana ise var olan*' demek yanlıştır (a_2) '*Var olana; var olan, var olmayana da var olmayan*' demek doğrudur, görüşünü kabul eder.⁷ Örneğin (1) cümlesinin doğruluğu, cümleye (a_1) ve (a_2)nin uygulanması ile verilebilir. Semantik olarak doğruluk ise bir önermenin ilişkili olduğu önermeler kümesiyle bağdaşmasıdır (*coherence*). Örneğin (1) cümlesi, sadece dünyayla ilgili bir gerçekliğe karşılık geldiği için değil; (2) 'karlar erir' ve (3) 'kar suları dere yatağında toplanır' gibi bir dizi başka cümleden oluşan bir ağla bağdaşmasıyla doğru olabilir.

Bunun yanında Davidson'a göre "doğru ile yanlış arasındaki ayrım sadece bir nesnellik kavramının varlığında anlamlı olur."⁸ Ancak kişi, kendi başına, nesnellikle ilişkisini sınamaz. Bunun için nesnellığe karşı verilen tepkinin, nesnellikle ilişkiye giren başka birisinin verdiği tepkiye uyumlu veya uyumsuz olduğunu görmesi gerekir.⁹ Başkalarınıninkiyle sınanabilir tepkiler, ancak dil betimleriyle sağlanabileceği için doğruluk kavramı semantik özelliktedir. Bu çalışmada incelediğimiz metafor yaklaşımları, metafor ifadeleri düz anlamlı ifadelerden doğruluk ölçütüyle ayırır. Davidson'ın anlam kuramında ise doğruluk merkezi bir yere sahiptir. Onun metafor kuramında da doğruluk ölçütünün önemli olduğunu göreceğiz.

Öte yandan Davidson dilin ne olduğunun anlaşılmasını öncelediği için onun özelliklerini araştırır. Ona göre insan dış dünya ile aracısız bir etkileşim içindedir. Dil bu etkileşimin bir parçası olsa da temel veya tek yolu değildir.¹⁰ Dolayısıyla 1_d)¹¹ dil, zihin ve dış dünya içeriklerini örtüşürmek doğru olmaz. Ayrıca Davidson, dilsel iletişimin, paylaşılan bazı kurallara dayandığı anlayışını reddeder. Ona göre ortada böylesi kurallar bulunsa bile bunlar, iletişim için ne zorunlu ne de gereklidir. Dolayısıyla 2_d) bir dili konuşmak, bazı kuralları takip etmek değildir.¹² İletişim

⁶ Bjørn T. Ramberg, **Davidson's Philosophy of Language: An Introduction**, New York, Basil Blackwell, 1989, s. 47.

⁷ Donald Davidson, "The Folly of Trying to Define Truth", **Truth, Language, and History**, Ed. by. Donald Davidson, Oxford, Oxford University Press, 2005, s. 21-23

⁸ Eylem Özaltun, "Dummett ve Davidson: Düşüncenin Dile Bağlılığı Üzerine", **Beytülhikme An International Journal of Philosophy**, II-I, 2021, s. 71.

⁹ A.e., s. 72.

¹⁰ Donald Davidson, "Seeing Through Language", **Truth, Language, and History**, Ed. by. Donald Davidson, Oxford, Oxford University Press, 2005, s. 127.

¹¹ Burada (y) numaralılar bir anlam kuramının yöntemine dönük şartları; (d) numaralılar dilin özelliklerini ve (k) numaralılar bir anlam kuramının şartlarını gösteriyor.

¹² Donald Davidson, "Second Person", **Subjective, Intersubjective, Objective**, Ed. by. Donald Davidson, Oxford, Oxford University Press, 2001, s. 113.

paylaşılan çevrenin ve konuşanın şartlarının bilgisi ile ilgilidir.¹³ 2_d) özelliğini daha iyi anlamak için Türkçeyi yeni öğrenen birisi tarafından, çay içilen bir ortamda dile getirilen (4) ‘içtisin mi sen şay’ cümlesini düşünelim. (4) Türkçe bilen herkes için aşağı yukarı anlaşılır olmasına rağmen, Türkçenin hem sözdizim hem de ekdizim kurallarına aykırıdır. Dahası (4)te yanlış kullanılan bir sözcük vardır. Ancak *Davidson*’a göre, (4)ü, dile getirildiği ortam ve dile getirenin şartlarıyla birlikte düşündüğümüzden anlayabiliyoruz. Bu durum anlamın, kurallardan çok ifadenin dile getirildiği ortamın ve dile getirenin şartlarını dikkate almakla ilgili olduğunu gösterir. *Davidson* kullanmasa da bu özelliğin metaforları açıklamak için kullanışlı olduğunu düşünüyoruz.

Bununla birlikte kültürler arası farklılıkların dile yansıdığı konusunda bir öngörümüz vardır. Buradan hareketle farklı dillerde, farklı kavram şemalarının olduğu iddia edilebilir. Kavram şeması farklılıkları, dillerin, birbirinden ciddi şekilde ayrılan düşünsel donanımlara sahip olduğu iddiasına ve bir kavram göreceliğine dönüşebilir. *Davidson*’a göre bu yaklaşım, dili, dünyayı gördüğümüz bir pencere olarak algılamaktan kaynaklanır.¹⁴ Ancak 1_d)de görüldüğü gibi, dilin böyle bir işlevi yoktur. Bu açıdan *Davidson* kavram göreceliğine sebep olan bu ikiliği kabul etmez. Ayrıca dünya hakkındaki inançlarımızda genel olarak yanılmadığımıza değinmiştik. Fakat farklı kavram yapılarının olması bunlardan birisinin, dünya hakkında büyük oranda yanıldığını kabul etmek anlamına gelecektir. Bu sebeple 3_d) dilleri birbirinden ciddi şekilde ayıran kavram şeması farklılıkları yoktur.¹⁵ Kavram şeması farklılığı metafor kuramları için bir eleştiri noktasıdır. Örneğin *Leezenberg*, *Fogelin*’ın mecazi karşılaştırma kuramını, farklı bir kavram alanı varsaydığı gerekçesiyle eleştirmişti. Dolayısıyla 3_d) metafor konusunda farklı bir kavram şeması varsayan kuramların yanlışlığını gösterecek bir sav olarak kullanılabilir. Ayrıca 3_d) bu çalışmanın ulaşmayı amaçladığı metafor dil önerisi için de aşılması gereken bir savdır.

Davidson, *Wittgenstein*’a atıfla, sadece bir kişinin anladığı dilin imkansızlığı üzerinden özel dilin imkansızlığını gösterir.¹⁶ Yukarıda semantik özellik gösteren doğruluğun başkalarınıninkiyle sıranabilir dil betimleriyle sağlanabileceği ifade

¹³ Donald Davidson, “Communication and Convention”, *Inquiries into Truth and Interpretation*, 2. Ed., Ed. by. Donald Davidson, Oxford, Oxford University Press, 2001, s. 277.

¹⁴ Donald Davidson, “On the Very Idea of Conceptual Scheme”, *Inquiries into Truth and Interpretation*, 2. Ed., Ed. by. Donald Davidson, Oxford, Oxford University Press, 2001, s. 185.

¹⁵ Lepore, Ludwig, *Donald Davidson: Meaning, Truth, Language, and Reality*, s. 306.

¹⁶ Davidson, “Second Person”, s. 116.

edilmişti. Sınanabilirlik ise en azından iki dilsel etkin özneyi gerektirir. Dolayısıyla *Davidson*, özel dilin imkansızlığı sonucuna, bir yorumlayan olmaksızın, konuşanın söylediklerini sınavabilmesinin mümkün olmaması üzerinden ulaşır. Ayrıca bu bağlamda değindiği *Grice*'a göre, konuşanın bir ifade dile getirmesi muhatap üzerinde bir etki bırakmaya yönelmesidir. Eğer bir şey anlatmak, muhatap(lar) üzerinde bir etki bırakmaya yönelmek ise, bu yönelimin en azından iki kişiye ihtiyaç duyması bağlamında, dil toplumsal bir şey olarak gösterilmiş olur.¹⁷ Dolayısıyla 4d) dil zorunlu olarak toplumsal bir olgudur.¹⁸

Öte yandan *Davidson*, dil düşüncesinde iki amaca sahiptir. İlki, geçerli bir dil ve anlam kuramının şartlarını belirlemektir. *Davidson*'a göre dille ilgili en genel özelliklerden birisi, sınırlı sayıdaki dil malzemesi ve dil kullanıcılarının sınırlı zaman ve imkanlarına rağmen; mevcut veya olası sınırsız sayıda cümle üretilebilir olmasıdır.¹⁹ Bir anlam kuramı, dilin bu özelliğini dikkate almalıdır. Bu sebeple 1y) bir anlam kuramı dile getirilebilecek mevcut veya olası bütün cümlelerin anlamını verebilecek bir yola sahip olmalıdır.²⁰ 1y) dilin bütüncül (*holistic*) doğası ve öğelerinin yinelemeli (*recursive*) özelliğini dikkate almanın gerekliliğidir.²¹ Bütüncüldür çünkü; önermesel tutumlar gibi cümleler de yalıtık halde bulunmaz; tek bir yalıtık cümle dile getirilemez veya anlaşılamaz. Yinelemeli özelliktedir çünkü; sınırsız sayıda cümle dile getirilebilir olması sınırlı bir dil malzemesinin yinelemeli kullanımıyla ilgilidir.

Ayrıca 1y) bir anlam kuramının bileşimsellik (*compositionality*) şartını taşıması gerektiğini ifade eder. *Davidson*'a göre dilin her bir ögesinin öğrenilmesi belli bir zaman alacaktır.²² Dil, sınırlı varlıklar tarafından, sonsuz sayıdaki cümlelerin anlam özellikleri, sınırlı bir anlam ögesi kümesine dayandığında öğrenilebilir.²³ Bu sınırlı öğeler ve onların anlam özellikleri, yinelemeli şekilde kullanılarak, dilin sınırsız cümleler üretebilme kapasitesini ortaya çıkarır. Bu sebeple bir anlam kuramı, dili yapısal (*constructive*) bir özellikte olduğunu görerek ele almalıdır.²⁴ Dilin bu

¹⁷ Davidson, "Second Person", s. 112.

¹⁸ A.e., s. 116.

¹⁹ Donald Davidson, "Theories of Meaning and Learnable Languages", **Inquiries into Truth and Interpretation**, 2. Ed., Ed. by. Donald Davidson, Oxford, Oxford University Press, 2001, s. 8-9.

²⁰ Ramberg, A.e., s. 6.

²¹ Donald Davidson, "Truth and Meaning", **Inquiries into Truth and Interpretation**, 2. Ed., Ed. by. Donald Davidson, Oxford, Oxford University Press, 2001, s. 22-23.

²² Davidson, "Theories of Meaning and Learnable Languages", s. 8.

²³ Ernie Lepore, Kirk Ludwig, **Donald Davidson's Truth-Theoretic Semantics**, Oxford, Oxford University Press, 2007, s. 18.

²⁴ A.e., s. 17.

özelliğinden dolayı, bir anlam kuramı, yapısal (kök (*primitive*) anlam parçalarından oluşmuş) ve yinelemeli (bu kök parçaların tekrarlanan kullanımlarına dayanan) bir kısıt taşımalıdır. Bu kısıt *Davidson*'da bileşimsellik olarak gösterilir.²⁵

Dahası bir cümlenin anlaşılması; anlam parçalarının kendi aralarındaki ve cümlenin diğer cümlelerle mantıksal ilişkisinin görülmesiyle olur. Bu da dil davranışını, onun ortaya çıktığı paylaşılan dış çevrenin şartlarıyla yorumlama sürecini gerektirir. Çünkü paylaşılan ortamdaki olaylar ve nesnelerle ilgili bir cümlenin doğru kabul edilmesi için ortamdaki şartlar değerlendirilmelidir.²⁶ Dolayısıyla, 2_y) bir anlam kuramı, 1_y) şartını, sadece gözlemlenebilir dil davranışıyla doğrulanabilir olarak yerine getirmelidir.²⁷ *Davidson*'a göre 1_y) ve 2_y) bir anlam kuramının sağlaması gereken şartlardır.

Davidson'ın dil düşüncesinde ikinci amacı ise bu şartlara uygun bir anlam kuramı geliştirmektir. *Davidson*'ın kuramı, 1_y) ve 2_y)den hareketle şu şartları taşır. 1_k) *Tarski* türü bir doğruluk tanımı ve biçimi bir anlam kuramı için kullanılabilir. 2_k) *Tarski* türü biçimlerin yorumlama için kullanılabilir olduğunu göstermek, bir anlam kuramı için, gerekli ve yeterlidir. Öncelikle kuramın 1_k) şartını veren yanına bakalım.

4.1.1. Doğruluk Kuramcı Anlam Yaklaşımı

Davidson'ın anlam için doğruluğu konu etmesinin nedeni, onun anlama göre daha açık bir kavram olmasıdır. Ayrıca doğruluk iyi tanımlandığı durumlarda semantik işlevler için de kullanılabilir. 1_k)de kabul edildiği üzere, *Tarski* bu türden bir doğruluk tanımı yapmıştır. Onda doğruluk tanımı, doğru cümlelere veya anlamlara karşılık gelen nesneler atamayı gerektirmez.²⁸ Onun yerine bu kuram, doyum (*satisfaction*) kavramıyla iş görür.²⁹ Dahası *Tarski* de *Davidson* gibi doğruluk teriminin dış gerçeklikle ilgili yönünü Aristoteles'e başvurarak (a₁) ve (a₂) üzerinden açıklar.³⁰

²⁵ Kirk Ludwig, "Davidson", *Dil Felsefesi*, Der. Barry Lee, Çev. Ünsal Çimen, Ankara, Fol Yayınları, 2019, s. 285.

²⁶ Donald Davidson, "A Coherence Theory of Truth and Knowledge", *Subjective, Intersubjective, Objective*, Ed. by. Donald Davidson, Oxford, Oxford University Press, 2001, s. 150.

²⁷ Lepore, Ludwig, *Donald Davidson: Meaning, Truth, Language, and Reality*, s. 169.

²⁸ Donald Davidson, "True to the Facts", *Inquiries into Truth and Interpretation*, 2. Ed., Ed. by. Donald Davidson, Oxford, Oxford University Press, 2001, s. 49.

²⁹ A.e., s. 51.

³⁰ Alfred Tarski, "The Semantic Conception of Truth: and the Foundations of Semantics", *Philosophy and Phenomenological Research*, V:4, No:3, 1944, s. 343.

Ayrıca *Tarski*'nin tanımında, bir cümlemin doğruluk şartları, o cümlemin parçalarının tanımlanmış semantik özelliklerine dayanır. Böylece *Tarski*'nin tanımı doğruluğun hem bağdaşım yanını hesaba katar hem de *Davidson*'ın 1y) şartını sağlayan yinelemeli kullanım özelliğine sahip olur.

Buna göre *Tarski*, şöyle bir öneride bulunur. Örneğin

(5) 'Kar beyazdır.'

cümlesi kar beyazsa doğru, kar beyaz değilse yanlıştır. Bunu;

(6) "'kar beyazdır" cümlesi doğrudur ancak ve ancak kar beyaz(dır) ise.'

şeklinde gösterebiliriz. (6)'da eşitliğin sağ tarafı cümlemin kendisi, tırnak içindeki cümle ise onun adıdır.³¹ Dolayısıyla (6) şu hale gelebilir. Bunun için eşitliğin sağ yanına p; sol tarafa ise C diyelim:

(T) 'C doğrudur ancak p ise.'

Tarski bunu (T) biçimleri/uylaşımları/cümleleri olarak kabul eder. Ona göre böylece doğruluk tanımı için içerikle ilgili yeterli bir biçim verilmiş olduğundan doğruluk kuramının genel biçimi (T) olmalıdır.³³ Burada (T) bir doğruluk tanımı değildir. Sadece doğruluk tanımı vermeye yardımcı olabilir veya bir doğruluk kuramında biçim olarak çalışabilir.

(T) cümlelerinde eşitliğin iki tarafı için iki farklı dil kullanılır. Bu dillerden, p cümlesinin bulunduğu ve doğruluk tanımını cümlelerine uygulamaya çalıştığımız dil, nesne-dili (*object-language*) olarak gösterilir. Doğruluk atamaya çalıştığımız; cümlemin adını temsil eden; C'nin bulunduğu dile ise, üst-dil (*meta-language*) adı verilir.³⁴ Nesne-dili ve üst-dil zorunlu değil; olumsaldır, demektir ki üst-dil de bir nesne-dili olabilir. Ancak üst-diller diğerine göre – söz dağarı ve mantıksal tiplerinin nesne-dilini aşması yoluyla – daha zengin olmalıdır. Dolayısıyla doğruluk kavramının doyurucu bir tanımı için üst-diller, nesne-dili onun bir parçası olacak şekilde tanımlanmalıdır.³⁵

³¹ Tarski, "The Semantic Conception of Truth", s. 343.

³² Ancak ve ancak.

³³ Tarski, "The Semantic Conception of Truth", s. 344.

³⁴ A.e., s. 351.

³⁵ A.e., s. 352.

Ayrıca *Tarski*'ye göre doğruluk, yapısı belirlenmiş biçimsel bir dil dışında uygulanabilir bir terim değildir.³⁶ Ancak *Davidson* (T) cümlelerinin doğal dillerle ilgili bir anlam kuramına uygulanabilir olduğunu düşünür. Bunun için şu sorunu çözmek gerekir. *Tarski*'ye göre nesne-dili, üst-dilden zengin olarak tanımlanmalıydı. Doğal diller arasında böyle hiyerarşik bir ilişki kurmak mümkün müdür? Hatırlanacağı üzere dilin özelliklerinde verilen 3_d) diller arasında ciddi kavram şeması farkları olduğunu yadsıyordu. *Davidson*'a göre 3_d)den dolayı doğal diller birbirini kapsayabilir. Dolayısıyla nesne-dilinden üst-dile, herhangi bir kayıp veya ekleme olmaksızın aktarım gerçekleşebilir.³⁷ Buna göre *Tarski*'nin doğruluk tanımı, bütün doğal diller için geçerli olabilir. Bu görüş doğruluk kuramcı anlam yaklaşımı (*truth theoretic semantics*) olarak bilinir.

Davidson (T) cümlesini kendi kuramına şöyle uygular.³⁸

(A) 'D dilinde c (anlamına gelme) demektir ki p.'³⁹

Burada c nesne-dilindeki bir cümleinin yapısal betimi⁴⁰ (*constructive description*); p ise yapısal betimle gösterilen nesne-dilindeki cümleyle aynı anlama gelen üst-dil cümlesidir.⁴¹ Bu biçim bir dildeki tüm cümleler için kullanılabilir.

Ancak anlamına gelmek, *Davidson* türü bir anlam kuramının üstesinden gelmek istediği içlemsel özelliği aşamaz. Bu sebeple doğru yüklemi devreye girer.

(T_d) 'D dilinde c doğrudur a_va p ise.'

Tarski doğruluk tanımı için anlamı kullanırken; *Davidson* anlam için doğruluk tanımını kullanıyor. Bu ters çevirme, eşitliğin iki tarafının yer değiştirmesine de sebep olur. *Tarski*'de c üst-dili; p nesne-dili temsil ederken; *Davidson*'ın biçiminde c nesne-dili; p üst-dili temsil eder.

³⁶ Tarski, "The Semantic Conception of Truth", s. 347.

³⁷ Davidson, "Truth and Meaning", s. 30.

³⁸ *Davidson*, nihai uyulaşım biçimine, bir dizi öncül uyulaşımı tekrar tekrar iyileştirerek ulaşır. Burada bu adımları es geçiyoruz.

³⁹ Biçimin orijinali olan "*X means (that) p*"'yi, Türkçede "*X p anlamına gelir*" şeklinde vermek daha anlaşılır bir çeviri olurdu. Ancak biçimin yapısı gereği, iki taraflı gösterimi gereklidir. Biçimsel yapıyı korumak için bu halini seçiyoruz.

⁴⁰ Yapısal betim, semantik ilkelerin birleştirilmesinden ibaret olan cümleinin ifadesidir.

⁴¹ Lepore, Ludwig, **Donald Davidson: Meaning, Truth, Language, and Reality**, s. 40.

Öte yandan (T) cümlesi 'doğrudur' yüklemi için yeterli kısıtları sağladığından, bir başka deyişle doyuma ulaştığından, başka bir semantik kavrama ihtiyaç duymayacak şekilde, dilin bütün cümlelerine uygulanabilir.⁴² (T) cümlesi aynı zamanda bileşimsel özelliktedir ve cümlelerin doğruluğu empirik olarak sınanabilir.⁴³ (T) cümlesi bir doğal dil cümlesi ile şu şekilde gösterilir. (5) için:

(T₁) 'Türkçe dilinde "kar beyazdır" doğrudur a, a kar beyaz(dır) ise.'

Eşitliğin iki tarafındaki cümleler birbiriyle eş anlamlıdır. Aynı zamanda doğruluk tanımlaması yapıldığı için kapsamsal olarak birbirleriyle örtüşmesi gerekir. Öyleyse *Davidson*, anlamı doğruluk değeriyle bir mi tutuyor? Bu durumda doğru olduğunu iddia edebileceğimiz şöyle bir (T) oluşturma hakkımız olurdu.

(T₂) 'Türkçe dilinde "kar beyazdır" doğrudur a, a çimen yeşil(dir) ise.'

(T₂)de eşitliğin iki yanı eş anlamlı olmuyor. Ancak doğruluk koşullarını sağlayan ama saçma bir ifadeye ulaşmış oluyoruz. *Davidson*'a göre ise cümlenin anlamlı ve doğru olarak kurulduğu varsayıldığı için, doğruluk değerinin onun parçalarına dayandığı ispatlanmıştır. Bu parçalar, yani kök anlamlar, sınırlı bir küme olarak tanımlandığından anlamları belirlenmiş olarak hazır bulunur. Cümleler, bu tanımlı parçaları yinelemeli olarak kullanırlar ve bileşimsel ve tanımlanmamış; dolayısıyla, (T) cümlelerine ihtiyaç duyan anlamlara sahip olurlar. (T) cümlelerinin öğelerinin bağdaşım içinde olması gerektiğinden c'nin parçalarıyla p'nin parçalarının uyumlu olması gerekir.

Davidson'a göre semantik olarak tanımlanmış olan (T) cümleleri, doğruluk şartlarını veren biçimler olduğu için anlamı da verebileceği kabul edilir. Ancak *Davidson* metafor kuramında (T) cümlelerini kullanmaz. Beşinci bölümde açıklayacağımız metafor dil yaklaşımında ise (T) biçimlerinin kullanabilir olduğunu göstereceğiz.

⁴² Davidson, "Truth and Meaning", s. 23.

⁴³ A.e., s. 25.

4.1.2. Kökten Yorumlama

Davidson dili – paylaşılan ortak bir çevrede ortaya çıkan ve gözlemlenebilir bir davranış olması açısından – biyolojik bir şey olarak görür. Ayrıca anlam, toplumsal etkileşim içinde ortaya çıktığı için yorumlamaya dayanır. Fakat yukarıda değindiğimiz doğruluk kuramcı anlam yaklaşımı, dilin bu yönüne bir çözüm getirmez. Çünkü (T) cümlesi kendi başına yorumlayıcı değildir.⁴⁴ Bunun için 2_k) şartını sağlayacak olan kökten yorumlama devreye girer. Kökten yorumlama (*radical interpretation*) *Quine*'in kökten çeviri (*radical translation*) kavramından esinlenmiştir.

Davidson gibi dili toplumsal özellikte gören *Quine* anlamın belirlenemez (*indeterminate*)⁴⁵ olduğunu düşünür. Bu düşünce, *Quine*'in mit olarak gördüğü, anlamla ilgili bir kabulün reddine dayanır. Müze *metaforu*yla açıklanan bu kabule göre, müzede sergilenen eserler anlamları; onların etiketleri ise anlamlara karşılık gelen ifadeleri temsil ederler. Bir dilden başka bir dile çeviri yapmak ise etiketleri değiştirmeye benzer.⁴⁶ Ancak anlamın doğalcı bir yolla ve dil davranışı üzerinden anlaşılabilirliğini düşünen *Quine* bu görüşü uygun bulmaz. Ona göre müze miti gibi anlamın belirlenebilir olduğunu düşünmekten de vazgeçmek gerekir.⁴⁷

Quine anlamın belirlenemez olduğu görüşünü, çevirinin belirlenmez olması üzerinden gösterir. Bunu açıklamak için, kökten çeviri dediği, hakkında hiçbir şey bilinmeyen; daha önce karşılaşılmamış bir dilin çevirisinin koşullarını inceler. Buna göre bir dilbilimci daha önce hiç irtibat kurmadığı bir kabileye gitsin. Bir tavşanın sağa sola koşuşturduğu bir durumda, kabile üyesi, 'gavagai' dediğinde ve ortada bir tavşan olmadığı durumlarda bu ifadeyi hiç dile getirmedeğinde dilbilimcinin, 'gavagai'yi, *Cangılıcada*⁴⁸ 'tavşan'ın karşılığı olarak kaydetmesi beklenir. Burada 'gavagai' ile 'tavşan'ın kaplamsal olarak örtüşen anlamlara sahip olmadığını; sadece uyarılara dönük anlamlarının birbirine karşılık geldiğini söylemeliyiz.⁴⁹ Çünkü 'gavagai' tavşanlık sınıfını ve tekil bir tavşanı kapsıyor olabilir. Dahası 'gavagai', tavşanın

⁴⁴ Lepore, Ludwig, **Donald Davidson: Meaning, Truth, Language, and Reality**, s. 155.

⁴⁵ Williard Van Orman Quine, **Word and Object**, Massachusetts, The MIT Press, 2013, s. 24.

⁴⁶ Bruce Aune, "Quine on Translation and Reference", **Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition**, C:27, No:4, 1975, s. 224.

⁴⁷ Williard Van Orman Quine, "Ontological Relativity", **The Journal of Philosophy**, C:65, No:7, 1968, s. 187.

⁴⁸ Cem Şişkolar, "Quine ve Semantik Belirsizlik" Üzerine", **Felsefe Tartışmaları 52. Kitap**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2016, s. 83.

⁴⁹ Quine, **Word and Object**, s. 29.

ayrılmaz bir parçasına veya onun bir evresine veya belli bir tür tavşana işaret ediyor olabilir.⁵⁰ Eldeki çeviri şartlarında 'gavaga'nın hangisine uygun olduğunu belirlemek mümkün olmaz. Çünkü bütün bu anlamlar için işaretle gösterilebilen tek şey, etrafta koşuşturan bir tavşan olacaktır.

Buradan hareketle Quine, farklı çeviri yöntemleri oluşturulabileceğini ancak bunların – tavşan, tavşanın ayrılmaz bir parçası veya tavşanın bir evresi gibi – farklı çıktıları olacağı için, farklı cümlelerin çeviri olarak önerilebileceğini düşünür.⁵¹ Bu önerilerin hepsi, Cangı/ca konuşan yerli ile iletişimi sağlayabilirken, önerilerin anadildeki karşılıkları arasında uyumsuzluk olacaktır.⁵² Dolayısıyla çevirilerden birisinin doğru olduğunu belirlemek mümkün olmaz.⁵³ Ayrıca Quine bu iddiayı desteklemek için farklı dillere başvurmak gerekmediğini; kendi dilimizde de anlamla ilgili bu sorunun görülebileceğini düşünür. Ona göre, bir tür kökten çeviri, *idiolekt*ler arasında başlar. Örneğin komşumuzun dile getirdiği bazı ifadeler, bizim için farklı kullanımlara sahip olabilir ve bunları kendi *idiolektimize* farkında olarak veya olmayarak çeviririz. Bu çeviri, çoğunlukla eşsesli olur; yani aynı ifadeyi kullanırız ama farklı anlamda olduğunu biliriz. Quine bunun, bazen farklı kelimelerle de yapıldığını ifade eder ve bu durumun “*iyi niyet ilkesi*” (*principle of charity*)⁵⁴ ile mümkün olduğunu belirtir.⁵⁵ Bu iletişimin sağlığı açısından kişilerin birbirine ve iletişime; dil dışı yollarla da katkı sağladıklarıyla ilgili bir savdır. Davidson'da da bu ilke, bir yorumlama ilkesi olarak ama daha önemli bir konumda kullanılacak.

Davidson'da kökten yorumlamanın kısıtları, kökten çeviriye benzer. Her ikisi de daha önceden konuşanla ilgili bilgi sahibi olmadan ve onun önermesel tutumlarına başvurmadan; sadece dil davranışı üzerinden çalışmayı dener. Ancak Davidson'a göre yorumlamanın çeviriye önceliği vardır. Bir diğer deyişle, tüm çeviriler bir yorumlamadır ve bazı yorumlamalar çeviri olabilir. Yorumlama, çeviri için kullanılabileceği gibi aynı dili konuşanlar arasında da kullanılabilir.⁵⁶

⁵⁰ Quine, **Word and Object**, s. 46.

⁵¹ Aune, A.e., s. 232.

⁵² Şişkolar, A.e., s. 85.

⁵³ Aune, A.e., s. 222.

⁵⁴ Bu kavram ve ilgili ilke, Neil Wilson'dan alınmadır.

⁵⁵ Quine, “Ontological Relativity”, s. 199.

⁵⁶ Donald Davidson, “Radical Interpretation”, **Inquiries into Truth and Interpretation**, 2. Ed., Ed. by. Donald Davidson, Oxford, Oxford University Press, 2001, s. 125.

Tarski türü doğruluk tanımının kökten yorumlama için kullanılabilir olduğunu düşünen *Davidson*'a göre, yorumlama için şu şekilde bir (T) cümlesi oluşturulabilir:

(T_y) “‘*Gavagai*’ *K* tarafından *z* zamanında dile getirildiğinde, *D*'de doğrudur *a*, *a* *K*'nin civarında *z*'de bir tavşan varsa.”⁵⁷

Burada *K*, konuşanı; *D*, dili temsil ediyor. (T_y) doğruluk yüklemi ile çalıştığı için, ‘*gavagai*’, tavşan veya onun ayrılmaz bir parçası veya bir tavşan evresi anlamlarından hangisine gelirse gelsin; geçerli bir önerme elde etmiş oluruz. Fakat yorumlama sonucunda bunların hangisini kabul edeceğimizi ne belirleyecek? *Davidson*'a göre dış dünya hakkındaki bir ifade doğru kabul edilerek dile getirilmekteydi. Bir yorumcunun bu özelliği elde tutması gerekir. Böylece yorumcu, paylaşılan ortamdaki şeylerle ilgili bir cümlenin doğru kabul edilmesine, paylaşılan ortamdaki şartların sebep olduğunu bilir.⁵⁸ Bunun için, konuşanın önermesel tutumlarının bilgisine ihtiyaç yoktur. Öte yandan anlamlar, önermesel tutumlara dayanır ancak eşit derecede önermesel tutumlar da anlamlara dayanır.⁵⁹ Dolayısıyla doğru kabul edilen bir cümlenin, doğru kabul edilen bir önermesel tutumla ilişkili olduğunu söylemek gerekir.

Konuşmacının dünya hakkındaki inançlarının büyük oranda doğru olduğu sağduyusuna güvenirsek, yorumlayıcının da benzer büyük oranda doğru inançlara sahip olduğunu söyleyebiliriz. Öyleyse şu savları ileri sürmek mümkün olur. I) Bir konuşanın doğru kabul ettiği, içinde bulunulan ortama yönelmiş cümleleri doğrudur. II) Konuşmacının içinde bulunduğu ortama dönük inançları doğrudur. III) Konuşan ve yorumlayan, içinde bulunulan ortam hakkında hemfikirdir.⁶⁰ *Davidson*'a göre bu üç savdan yorumcunun paylaşılan ortam hakkındaki kendi inançlarını, yorumlamada kullanabileceği sonucunu çıkarırız. Yorumcu, kendi inançlarına kolaylıkla ulaşabilir ve konuşmanın gerçekleştiği ortamla ilgili kendi inançlarını, yorumlamada kullanılabilir.

⁵⁷ Ramberg, A.e., s. 65.

⁵⁸ Davidson, “A Coherence Theory of Truth and Knowledge”, s. 150.

⁵⁹ A.e., s. 147.

⁶⁰ Lepore, Ludwig, **Donald Davidson: Meaning, Truth, Language, and Reality**, s. 185.

Davidson bu noktada *Quine*'in da başvurduğu iyi niyet ilkesine değinir. *Davidson* bu ilkeyle, daha çok, konuşana bir teveccühte bulunmayı⁶¹ önerir.⁶² Buna göre konuşanın “*doğru kabul ettiği cümleler, bu cümlelerle ilişkili koşulları ifade etmek için kullanılabilir.*”⁶³ İlke, bize, bu koşulları tespit etmeyi ve koşullarla ilgili cümleyi ona göre (*vice versa*) ayarlamayı sağlar. Kökten yorumlama ve iyi niyet ilkesi *Davidson*'ın metafor kuramında yer almaz. Ancak doğrusu bunlar metaforu açıklamak için kullanışlı kavramlardır. *Davidson* da sonradan, dilin sıradan olmayan kullanımlarıyla ilgili çalışmasında anlam kuramının bu yönünü dikkate alır. Bu bağlantıları ilerleyen sayfalarda göreceğiz.

Bununla birlikte iyi niyet ilkesi bütüncüllük görüşüyle desteklenir.⁶⁴ Bütüncüllüğe göre bir önermesel tutum gibi; bir cümle de tek başına; yalıtık olarak var olamazdı. Nehrin sularının çoğalmasına, eriyen kar sularının sebep olduğuna inanan birisinin bu inancı, bir inançlar kümesiyle ilişkisi sayesinde mümkün oluyordu. Bu inançlar kümesi birbirine mantıksal olarak karşıt olamaz. Aynı zamanda, bu küme, dünyanın bir parçasını da yansıtıyor olmalıdır. Çünkü inançlar bir içeriğe sahiptir ve inançların birbirine uygun olması içeriklerinin uygun olması anlamına gelir.⁶⁵ İyi niyet ilkesi, bu bütüncül özelliğin komşumuz veya dilini hiç bilmediğimiz bir kabile üyesi, kim olursa olsun, konuşana teslim edilmesi gerektiğini ifade eder.

Kökten çeviri belirlenemezlik sonucuna ulaşmıştı. Farklı yorumlama yöntemleri geliştirmek ve bunlardan farklı sonuçlara ulaşmak açısından kökten yorumlama da belirlenemezlik özelliği gösterir.⁶⁶ Ancak *Davidson*, bunun olumsuz değil; aksine, dilin doğasına uygun bir özellik olduğunu düşünür. Çünkü doğruluğun ciddi şekilde farklı kuramları, gerçekliğin kanıtlarına eşit oranda uyacaklardır.⁶⁷ Aslında belirlenemezliğe farklı üst-dil cümleleri arasında seçim yapamamak sebep olur. Bunların hepsi, gerçeklikle ilişkisi bakımından, aynı oranda doğruluk ölçütü taşıdığından seçim yapmak mümkün olmaz. Fakat “*bu ne gizemli [(mysterious)] ne*

⁶¹ *Ramberg*, bu ilkeyi, “*kindness*”, *Lepore* ise “*grace*” olarak adlandırıyor. İkisi de ilkin nezaket veya hoşgörü anlamlarına geliyor. Ancak burada – özellikle *Ramberg*'in yorumlarına dayanarak – kibar olmaktan çok, konuşanın sözlerine bir anlam atfetme yoluyla bir teveccühte veya lütufta bulunma durumu olduğunu düşünüyoruz.

⁶² *Ramberg*, *A.e.*, s. 69.

⁶³ Ludwig, “*Davidson*”, s. 304.

⁶⁴ Jean Heal, “*Radical Interpretation*”, *A Companion to the Philosophy of Language*, Ed. by. Bob Hale, Crispin Wright, Oxford, Blackwell Publishers, 1998, s. 189.

⁶⁵ *A.e.*, s. 188.

⁶⁶ *A.e.*, s. 193-194.

⁶⁷ *Ramberg*, *A.e.*, s. 11.

*de tehlikeli görülmelidir. Bu sıcaklığın santigrat veya fahrenheit olarak ölçülebilmesi gerçeğinden daha gizemli değildir.*⁶⁸ Doğrusu farklı betimleme konumları, farklı betimler üretebilir. Betimleme şartları doğru belirlenmiş ve iyi kurulmuş semantik bir kuramın alternatifi, her zaman mümkündür.

Davidson'ın dil kuramını açıklamak için kökten çeviri ve (T) cümlelerine değinmenin bir gereklilik olduğu açıktır. Ancak birisinin, bu gerekliliği dikkate almadan, *Davidson*'ın dili bir duyu organı gibi gördüğünü söylemesi de gerekçelendirilebilir. Çünkü *Davidson*, gönderim ve anlamı onları birer nesne olarak görmeden açıklar. Ona göre anlam iletişimin toplumsallığı içinde gözlemlenebilir dil davranışında, nedensel bir ilişkiyle üretilir.

Davidson, Quine'in, 'doğruluk/yanlışlık'ın cümlelerin özellikleri olduğu yönlü görüşünü destekler ve geliştirir.⁶⁹ *Davidson*'ın anlam ve doğruluk arasında kurduğu ilişkiyi en basit haliyle bir cümlenin doğruluk koşulları verildiğinde anlamı da verilmiş olur iddiasında bulabiliriz.⁷⁰ Bu anlamın doğrulukla özdeş olduğuna mı çıkar? Kökten yorumlama bunun bir özdeşlik ilişkisi olmadığını gösterir. "*Doğruluğu, cümlelerin değil, dile getirmelerin veya söz edimlerinin, ... ve insanların bir özelliği olarak düşünebilirdik; fakat yalnız bir cümle, bir insan ve bir zaman arasındaki bir ilişki*" olarak görmek daha yerinde olacaktır.⁷¹ Bu ilişki ise yorumlama ile yakalanır.

Bu dil anlayışına göre başkalarını akılcı etkin özneler olarak görmek gerekir. Ayrıca yorumlamanın sonucunda dil davranışının farklı yorumlarına ulaşmak mümkündür. Fakat bu farklı yorumlar, konuşanın dil davranışını aynı oranda iyi açıklayabilir. Bu yaklaşım, *Grice*'in iletişim ilkelerini anımsatabilir. Bu açıdan kökten yorumlama metaforların anlaşılmasının açıklaması için bir yol olarak düşünülebilir. Ancak *Davidson* metafor yaklaşımında bunu kullanmaz. Buna rağmen sonradan metafor ve dilin diğer sıradan olmayan kullanımları için kökten yorumlamanın uygun bir açıklama yolu olduğunu görecektir. Metafor kuramını açıklarken bu bağlantılara değineceğiz.

⁶⁸ Davidson, "A Coherence Theory of Truth and Knowledge", s. 145.

⁶⁹ Ramberg, A.e., s. 13.

⁷⁰ Davidson, "Truth and Meaning", s. 24.

⁷¹ A.e., s. 34.

4.2. METAFOR GÖRÜŞÜ

Davidson metafor hakkında yazmamış olsaydı, onun dil anlayışından nasıl bir metafor kuramı çıkartabilirdik? (T) biçimleri doğruluk kuramsal özellikte olduğundan bir metafor ifadenin yanlış olduğunu gösterirdi. Örneğin,

(7) ‘Ali aslandır’ için:

(T_m) ‘Ali aslandır’ cümlesi doğrudur a_va Ali aslandır ise.’

şeklinde bir (T) cümlesi elde ederiz ve buradaki metafor kullanımı göz önünde bulundurduğumuzda doğruluktansa yanlış bir ifadeye ulaşırız. Peki yanlış bir ifade yorumlanabilir mi? Konuşanın akılcı bir etkin özne olarak doğru kabul etme tutumunu düşünürsek, yanlış olduğuna inanılan bir ifade dile getirilmemeliydi. Öyleyse konuşanı yanlış bir ifade dile getirmeye yönlendiren akılcı nedenler olması gerekir ve bunların paylaşılan ortamın şartlarıyla birlikte değerlendirilmesi açısından bir yorumlama mümkün olabilir.

Ayrıca eğer, metafor anlam ve düz anlam diye iki ayrı anlam varsa, yorumlama düz anlama açıklama/çevirme gibi düşünülebilir mi? Örneğin (7) için:

(T_{m1}) ‘Ali aslandır’ cümlesi doğrudur a_va Ali cesurdur ise.’

Ancak *Davidson*’a göre, dil davranışının dışında bir anlam aramak mümkün olmadığı için davranışta gözlemlenmediğimiz bir ifadeyi konuşana atfetmek doğru olmazdı. Dahası anlam kendiliklerini reddeden ve anlam teriminin muğlaklığından kaçınmak için doğruluk özelliğine başvuran bir kuramda, çift anlamlılığın olmasını bekleyemeyeceğimiz için (T_{m1})i uygulayamazdık. Öyleyse (T_m)den öteye geçmemiz doğru olmazdı ve onu düz anlamıyla kabul etmek durumunda kalırdık.

Hintikka ve *Sandu* da *Davidson*’ın farklı kavram şemalarını reddetmesinden hareketle, onun, düz anlam ve metafor anlam gibi iki farklı anlam kümesini kabul etmeyeceğini, tahmin edilebilir bulurlar.⁷² Fakat açıkça yanlış olan ve başka bir anlamı olmayan bir ifadenin dile getirilmesinde konuşanın akılcı nedenleri ne olabilir? Belki bu noktada, *Grice*’a atıfla yapılan ifadenin birinci anlamı ve kullanımı ayrımı⁷³ bize yol

⁷² Jaakko Hintikka, Gabriel Sandu, “Metaphor and Other Kinds of Nonliteral Meaning”, **Aspects of Metaphor**, Ed. by. Jaakko Hintikka, Dordrecht, Springer Science+Business Media, 1994, s. 154.

⁷³ Donald Davidson, “A Nice Derangement of Epitaphs”, **Truth, Language, and History**, Ed. by. Donald Davidson, Oxford, Oxford University Press, 2005, s. 91.

gösterebilirdi. Buna göre konuşanın muhatapta bazı etkiler oluşturmak için, akılcı sebeplerle bu yanlış ifadeyi kullanmış olabilirdi. Böylelikle metaforu kullanımla ilgili olarak gösterebilirdik. *Davidson*'ın da metafor görüşünü buna benzer bir çerçevede verdiğini söylemek mümkündür.

4.2.1. Davidson'ın Eleştirileri

Davidson, bu çalışmada incelenen belli başlı metafor kuramlarıyla ilgili aşağıda göstereceğimiz olumsuz görüşlere sahiptir. Bu sebeple metaforla ilgili düşünceleri, çoğunlukla olumsuz tanımlara dayanır.⁷⁴ Bunlar daha çok metaforun ne olmadığıyla ilgilidir. Dolayısıyla önceki bölümlerde gördüğümüz türden bir metafor kuramı geliştirmez. Şimdi *Davidson*'ın eleştirilerine bakalım.

4.2.1.1. Bilişsel İçerik ve Metafor Anlam Eleştirileri

Davidson, metaforun bilişsel bir içeriği veya düz anlamdan ayrı özel bir anlamı olduğu görüşünü kabul etmez. Çünkü ona göre metaforun oluşturduğu etkinin bir anlama karşılık geldiği söylenemez.⁷⁵ Bilişsel içerikten kasıt, metaforunda ikinci bir anlam olması ve doğruluk değeri verilebilecek bir düşünce içermesi ile sınırlıdır. Metafor konusunda Aristoteles'ten bu yana, birinci anlamdan başka bir anlam aramak, kuramlarda görülen merkezi bir hatadır.⁷⁶ Bu çalışmada incelediğimiz kuramlarda da ikinci anlam olarak metafor anlamının var olduğunu gördük. *Davidson*, şu üç savla buna karşı çıkar. I) Metaforun düz anlamın ötesinde anlam kaynakları yoktur. II) Metaforun nasıl tasarlanacağı hakkında bir yordam sunulamaz. III) Metaforun ne anlama geldiğini belirleyecek bir yöntem belirlenemez.⁷⁷ *Davidson*'a göre metaforu zevkli veya zevksiz olarak betisel niteliğine göre derecelendirebiliriz ama daha ileriye gidemeyiz.

⁷⁴ Leezenberg, A.e., s. 125.

⁷⁵ Elisabeth Camp, "Metaphor and Varieties of Meaning", *A Companion to Donald Davidson*, Ed. by. Ernie Lepore, Kirk Ludwig, West Sussex, Wiley Blackwell, 2013, s. 363.

⁷⁶ Donald Davidson, "What Metaphors Mean", *Inquiries into Truth and Interpretation*, 2. Ed., Ed. by. Donald Davidson, Oxford, Oxford University Press, 2001, s. 246.

⁷⁷ A.e., s. 245.

Çalışmanın ikinci bölümünde gösterilen etkileşim kuramları – özellikle *Black*'in kuramı – metafora yoğun bir bilişsel yük atfetmekteydi. *Black*, her ne kadar, düz anlama açılımının mümkün olmadığını düşünse de metafor anlamın yorumlanabileceğini ifade ediyordu. *Davidson* açılımının imkansızlığı konusunda *Black*'e katılır ancak metaforun yaptığı içgörüyü (*insight*) vermesi mümkün olmayan bilişsel içerik kavramına başvurmayı onaylamaz.⁷⁸ Etkileşim kuramı bağlamında *Richards*'ı da benzer sebeplerle eleştirir. Tabi ki özellikle edebi metinlerde karşılaştığımız metaforları bazen anlamayız. Edebiyat eleştirmenleri, konuya hakimiyetleri gereği, söz konusu metaforu okuyucu için açıklayabilir. Fakat *Davidson* burada şunu sormakta haksız olmaz: Eleştirmen bir metaforu açıklarken, aslında, kendi sanatı gereği onu tekrar üretmez mi?⁷⁹ Özellikle edebi metaforlarda, kişiden kişiye ve zamandan zamana değişen bir esinlenmenin mümkün olduğunu düşünürsek, bu soru yerinde olur.

Davidson bilişsel içerik ve metafor anlama karşı çıkarak, onu, bir şaka⁸⁰ veya görsel⁸¹ veya rüya⁸² gibi düşünür. Şakalar eğlenceli olabilir veya olmayabilir ancak onları yorumlamayı denemek gereksizdir. Bazen şaka anlaşılmaz ve hakkında açıklama yapılabilir. Ama bu, her şakayı açımlayacak bir yöntem sunmaktan farklıdır. Böyle bir açılama denemesi, görülen bir rüyayı anlatmaya veya tabir etmeye benzer. Bir rüyayı anlatmak nasıl mümkündür? Çoğunlukla rüyanın birçok kısmı anlatılamaz; anlatılan bazı kısımları ise görülen şeyi tam olarak yansıtmaz. Onu tabir etmek ise hayal gücüne ihtiyaç duyar. Dolayısıyla metaforu anlamak, onu dile getirmek kadar yaratıcılık isteyen bir iştir ve çok az kısmı kurallarla açıklanabilir.⁸³ Bir fotoğraf veya resmin bir parçasını anlatmak istesek onunla ilgili kaç cümle kurabiliriz? *Davidson*'a göre “kelimeler bir resmi bozdukmak için kötü para birimidir” ve bu soru yerinde olmaz.⁸⁴ Metafor da – bir görsel gibi – onu tam olarak karşılamayacak kelimelere açmlandığında aynı sorun ortaya çıkar. *Davidson*'a göre metaforla ilgili şaka; rüya veya görsele benzetilerek yapılan açıklamalarda görülen sorunlar, metaforun anlam sayılamayacak kadar belirlenimsiz ve açık uçlu özellikte olmasıyla ilgilidir.⁸⁵

⁷⁸ Davidson, “What Metaphors Mean”, s. 260.

⁷⁹ A.e., s. 264.

⁸⁰ A.e., s. 262.

⁸¹ A.e., s. 263.

⁸² A.e., s. 245.

⁸³ A.e.

⁸⁴ A.e., s. 263.

⁸⁵ Camp, “Metaphor and Varieties of Meaning”, s. 374.

Dolayısıyla metafor ifadelerde, ikinci bir anlam varsaymak ve ona ulaşacak yorumlama yöntemleri belirlemek mümkün değildir.

Ayrıca *Davidson*, canlı ve ölü metaforlar arasındaki ilişki üzerinden de metafor anlama dönük eleştirilerini sürdürür. Buna göre bir metaforun bilişsel bir içeriği veya ikinci bir anlamı varsa; o öldüğünde bunun düz anlam olarak kalması beklenir. Ancak yaşayan ve ölü metaforları incelediğimizde, ilkinin anlamsal olmayan bileşenlerinin, ölü olanlar tarafından taşındığını söyleyemeyiz.⁸⁶ Ölü metaforlar, uyuşimsal ve düz anlamlı bilişsel içerikler taşıyor olabilir ancak *Davidson* “bir ölü metaforun anlamını yalnızca varsayılan metafor anlamın fosilleşmesi olarak” göremeyeceğimizi düşünür.⁸⁷ Örneğin bir ölü metafor olan ‘masa ayağı’, masanın taşıyıcısı anlamında kullanılır. Bu metaforla, masaların (insanlar veya hayvanlar gibi) ayağı olduğu kastedilmediğine göre, bu metafor yaşarken de bu tür ilişkilerin olmaması gerekir. Ancak *Leezenberg*, haklı olarak, öyleyse; bu ölü metaforun sahip olduğu uyuşimsal anlamı nasıl kazandığını sorar.⁸⁸ *Davidson*’ın yaklaşımı ‘masa ayağı’nın düz anlamının hangi aşamada ve nasıl ortaya çıktığını açıklamaz.

Burada kılavuz sorularımızdan bazılarına cevap olabilecek özellikleri gördüğümüz için kısa bir değerlendirme yapmak uygundur. *Davidson*’a göre metafor anlam kesinlikle kabul edilmez. Metaforlar bilişsel değildir ve düz anlamdan ibarettir. Bu sebeple metafor cümlelerin önerme içeriğine sahip olduğunu düşünmemek gerekir.⁸⁹ Ortada önermeler olmadığı için de metafor doğruluktan bahsedemeyiz. Burada önemli olan nokta, *Davidson*’a göre, metaforların kendisi bir doğruluğu gösteriyor olabilir ancak metafor cümleleri doğru olarak tanımlamak mümkün değildir.

4.2.1.2. Benzerlik – Benzetme Eleştirileri

Davidson, metaforun benzerlikle ilişkisi olduğunu kabul eder. Hatta onun bir savını da IV) bir metafor dile getiren iki veya daha çok şey arasında bir benzerliğe dikkat çeker ve karşılaştırma yapmaya yönlendirir,⁹⁰ şeklinde verebiliriz. Fakat bu

⁸⁶ Marga Reimer, “Davidson on Metaphor”, *Midwest Studies in Philosophy*, C:XXV, 2001, s. 150.

⁸⁷ Leezenberg, *A.e.*, s. 130.

⁸⁸ *A.e.*

⁸⁹ Camp, “Metaphor and Varieties of Meaning”, s. 363.

⁹⁰ Max Black, “How Metaphors Work: A Reply to Donald Davidson”, *Critical Inquiry*, C:6, No:1, 1979, s. 136.

çalışmada gördüğümüz benzerlik ilişkisine dayanan kuramlar, sanki birbirine zaten benzerliği olan şeyleri metaforun keşfettiği gibi bir varsayım taşırlar. Buna karşı benzerlik değil benzetilebilirlik özelliği iddiasında bulunmuştuk. Benzerlikle ilgili bir incelemeyi ise *Fogelin*'in kuramında görmüştük. *Davidson* benzerlikle ilgili başka bir yönü dile getirir ve metaforu benzerlik temelinde açıklayan kuramları eleştirir. *Davidson* burada sınıflara başvuruyor. Ona göre birbirine benzer iki şey, ait oldukları sınıfın özelliklerini taşıdıkları için benzerlik kazanırlar. Bu sınıflar da kelimelerin düz anlamıyla oluşturulur.⁹¹ Sıradan anlamıyla bir bebek, bir bebeğe benzer. Bebeklerin birbirine benzemesi, bebek sınıfı özelliğini taşımalarıyla ilgilidir. Şimdi *Tolstoy*'la ilgili şu iki cümleyi düşünelim.

(8) “*Tolstoy bir zamanlar bebektir.*”

(9) “*Tolstoy ahlak dağıtan koca bir bebektir.*”⁹²

Bu ikisindeki benzerlik ilişkileri hakkında ne söylenebilir?

Davidson'a göre (8)'de *Tolstoy*, bebeklik özelliği göstermek aracılığıyla diğer bebeklere benzer. Bu açıdan düz bir benzerlik ilişkisi vardır. (9) ise metaforik bir benzerlik gösterir. Buradan hareketle bazı yazarlar metaforun benzerlik ilişkilerine dayandığını savunur. Ancak *Davidson*, doğru açıklamanın bunun tersi olduğunu düşünür. Ona göre (9)'da metafor, bize böylesi bir benzerliğin mümkün olduğunu göstermekte veya bizi böyle bir benzerlik görmeye yöneltmektedir. Bu benzetilebilirlik ilkesiyle tutarlı bir bakıştır. Ancak benzetilebilirlik özelliğinin metaforun muhatabının dikkate aldığı bir şey olduğunu düşünüyoruz. Muhatap, duyduğu metaforun arkasında benzetilebilir bir yan olduğunu düşünerek benzerlik ilişkilerini araştırabilir. Konuşan ise metafor ifadeyi dile getirirken, muhatabın böyle düşünmeye yatkın olduğunu hesap eder. Buna göre – eğer metaforunda gerçekten benzerlik ilişkileri görev alıyorsa – öncelikle muhatabın bunları fark etmesi gerekir.

Davidson'a dönecek olursak, (9)'da gerçek bir benzerlikten bahsettiğimizde ‘bebek’in anlamı, sıradan bebeklerden başka bir şeye daha uygulanarak genişletilmiş olur. Artık ‘bebek’ sıradan anlamıyla, bebeklik özelliği taşıyanlara ve yetişkin *Tolstoy*'a gönderim yapmaya başlar. Böylece ‘bebek’in kapsamı genişler. Fakat böyle düşünürsek kelimelerin kapanması mümkün olmamaya başlar. Yeni metaforlarla

⁹¹ Davidson, “What Metaphors Mean”, s. 248.

⁹² A.e., s. 247.

onlara, sürekli yeni kapsamlar eklenebilir. Dahası bu şartlarda metafor, sıradan anlamın kapsamı içine gireceğinden, düz anlamlı hale gelir ki bu metaforu öldürmek demektir.⁹³ *Davidson* metaforun benzerlikleri araştırmaya yönlendiren bir etkisi olduğunu düşünür ama bu “anlam sonrası [(postsemantik)]” bir etkidir.⁹⁴ Buna göre metafora düz anlam yakalandıktan sonra – metaforun etkisiyle – benzerlik ilişkileri aranmaya başlanır. Bu anlam sonrası bir etki olduğu için, bu yolla metafor anlamın verildiğini iddia etmek doğru bulunmaz.

Öte yandan bu çalışmada değindiğimiz benzetme temelli yaklaşımlar, metaforu eksiltilmiş benzetme olarak görürler. Buna göre metafor anlam, ona karşılık gelen benzetmenin düz anlamıyla özdeştir. *Davidson*’a göre bu yaklaşımlar, bir metaforla benzetmenin anlamları arasında ayırım yapmazlar. Bunlar metaforun düz anlamına ilgili benzetmeyle varılacağını düşündüklerinden metaforun gizli anlamını tamamen ulaşılır olarak gösterirler.⁹⁵ Fakat bu bizi, metafor hakkında konuşamaz hale getirir çünkü onu düz anlama kolayca dönüştürebileceklerini düşünürler.

Burada beti ve dil görüngüsü olarak metafor arasındaki farkı hatırlamakta yarar var. Eğretileme metaforun beti yönüyle ilgiliydi. Dolayısıyla benzetme eksiltildiğinde (eğretileme anlamında) metafor haline gelir. Ancak birinci bölümde yaptığımız beti ve dil görüngüsü ayırımına göre bu metaforların hepsini kapsamaz. Dahası bazı benzetmeler düz; bazıları mecaz olarak yapılabilir. Şu ifadeleri düşünelim:

(10) ‘(o) minare gibi uzun (bir) adam(dır).

(11) ‘(o) bomba gibi patlamaya hazır (bir) adam(dır)’.

İkisi de benzeyen, benzetilen, benzetme edatı ve benzetme yönü öğelerinin hepsini taşımak açısından birer tam benzetme. Bunları incelerken benzetme yönleri bize yol gösterir. (10) uzunluk özelliği açısından benzetilmiş; minare ve insan – farklı değerler alsalar bile – uzun sınıfına girebilirler. Bu türden benzetmeleri düz benzetme olarak düşünüyoruz. Ancak (11) benzetme yönü (patlamaya hazırlık) açısından bombaların

⁹³ Davidson, “What Metaphors Mean”, s. 249.

⁹⁴ Stern, A.e., s. 43.

⁹⁵ Davidson, “What Metaphors Mean”, s. 254.

ve insanların ortak bulunabileceği bir sınıf değil. Bu tür benzetmeleri de mecaz benzetmeler olarak kabul ediyoruz.

Davidson ise – metaforlardan farklı olarak – bütün benzetmelerin semantik olarak doğru olduğunu ifade eder.⁹⁶ Ancak (11)in – *Davidsoncu* bir semantik açısından – doğru olduğunu söyleyemeyiz. *Leezenberg* de benzetmelerin mecaz olabileceğini; ancak *Davidson*’ın bu konuya değinmediğini ifade eder.⁹⁷ Biz de metafor ve düz anlamlı benzetmeler arasında bir ayırım yapmanın gerekli olduğunu; fakat *Davidson*’da bunun eksik kaldığını düşünüyoruz.

(10) ve (11) üzerine düşünmeye devam edersek, onları eğretilmeye dönüştürebiliriz.

(12) ‘Minare adam’

(13) ‘(patlayacak) bomba adam’

bunların eğretilme halleri olarak verilebilir. Ancak hala benzetmenin sınırlarında olduğumuzu bilmemiz gerekiyor. Peki bunları metafora dönüştürebilir miyiz? ‘Minare’ ve ‘bomba’ dersek metafor olurlar mı? Bunlar daha soyut eğretilmelerdir. Eğretilmeler beti olarak metaforlardı ancak metaforların dil görüngüsü olan kavram yönünü gösterecek bir yanları yoktu. Bu açıdan verilen ifadelerin eğretilme olduğunu fakat geniş anlamıyla metaforu tek başına tanımlayamayacaklarını söylemek gerekir.

Peki, (14) ‘minare tohumu’ ifadesi? Bu uzun insanlara yapılan bir yakıştırma. Tabi ki (14)ün şaka olduğunu ileri sürmek de mümkün. Fakat geniş anlamıyla metafor – bu açıdan mecaz – farklı betiler ve biçimlerle çalışabilir. Dolayısıyla bu bir şaka ise mecaz yolla yapılmış bir şaka olmalı. (14)ü benzetme biçimine dönüştürebiliriz:

(15) ‘minare tohumu gibi uzun adam.’

Fakat burada, sınıf soruşturmaları yapabileceğimiz bir ‘minare tohumu’ olmadığı için mecaz benzetme olan (11)in sınırlarının da dışına çıkmış oluyoruz. Çünkü metafor, (10) gibi uzunluk özelliğini ifade etse bile bunu içlemsel olarak yapıyor. Eğer var olsalardı minarelerin tohumları, uzun insanlar kadar uzun olabilirlerdi. Dahası (15) benzetmesi bize metaforun kendisinden daha fazla bir şey söylemiyor. Dolayısıyla bir

⁹⁶ Davidson, “What Metaphors Mean”, s. 257.

⁹⁷ Leezenberg, *A.e.*, s. 126.

benzetmeden metafora – en azından onun eğretilme olarak – sınırlı bir türüne ulaşmak her zaman işe yaramıyor. Bu sebeplerle metaforların eksiltilmiş benzetme olarak düşünölemeyeceğı konusunda *Davidson*'ı haklı buluyoruz ancak metaforun benzetme ile ilişkisi konusundaki görüşlerde (mecaz benzetmelerin mümkün olduğı gösterilmediğı için) sorun olduğunu söylemek gerekiyor.

4.2.2. Kuram

Davidson'ın metaforla ilgili olumsuz görüşleri, onun metaforu – örneğın Platon gibi – sorunlu gördüğü anlamına gelmez. Ona göre sorunlu olan, metafor kuramlarının onu ele alış şeklidir. *Davidson* metaforun önemsiz olduğunu da düşünmez. Dahası ek açıklamalarla anlamının daha iyi ortaya çıkarılacağını kabul eder. Felsefe geleneğı içinde, metaforun kafa karıştırıcı ve şiirsel yanı nedeniyle ciddi konularda, felsefede ve bilimde kullanılmaması gerektiğine dönük bir yaklaşım ortaya çıkmıştı. Fakat *Davidson* kendisini bunlarla ortak görmez.⁹⁸ Aksine, onun, felsefe ve bilim dili için kullanışlı bir dil görüngüsü olduğunu düşünür.

Peki ona göre metafor nasıl işler? *Davidson* kelimelerin anlamı ile onların kullanımı arasında bir ayrım yapar ve metaforu kullanımla ilgili bir şey olarak görür. Fakat buradaki kullanım pragmatik yaklaşımlardaki gibi bir kullanım değildir. *Davidson* metaforların kullanım yanının dil dışı etkenlere benzediğini düşünür. Buna göre metaforlar “kafaya fiske atmak” gibi bir etki bırakırlar.⁹⁹ Bu etki dil ifadelerinin ortaya çıkaramayacağı türden – neredeyse fiziksel – bir etkidir. Metaforlar bu anlamda kullanımla ilgilidir. Dolayısıyla kelimelerin metafor anlamı ortaya çıkarmak için nasıl işlediğini göstermeye çalışmak yersizdir. Zaten *Davidson*'a göre bu türden fikirler metaforu değil metafor onları açıklar. Ona göre metafor ifade açıkça yanıltır. Metafor “dürtme”ye benzer etkisini bu yanıltıklıkla elde eder.¹⁰⁰ Böylece *Davidson* yanıltıcı bir ifadenin yaratıcı bir kullanımından kaynaklanacak şekilde, metaforu bir etkiye neden olmak üzerinden açıklar.¹⁰¹

⁹⁸ Davidson, “What Metaphors Mean”, s. 246.

⁹⁹ A.e., s. 262.

¹⁰⁰ A.e.

¹⁰¹ Hintikka, Sandu, A.e. s. 155.

Öte yandan *Davidson* metaforu, bir görsel olarak düşünür. Burada iki önemli ayrıntı var. Birincisi, metaforu açıklamak için görseli metafor olarak kullanır. Buna *Davidson*'ın anlama dönük eleştirilerinde değinmiştik. İkincisi ise metaforu açıklamada görme kavramının kullanılmasıdır. Ona göre, metafor bizi “bir şeyi başka bir şey olarak görme”ye yönlendirir.¹⁰² *Davidson* bunu bir çeşit kural gibi ifade eder ve “olarak-görme” (*seeing-as*) diye kabul eder.¹⁰³ Metafor cümle yanlış olan bir önerme ifade eder fakat olarak-görme, onun, aslında bir önerme olmadığını gösterir ve ilham verdiği içgörüyü karşılık gelir.¹⁰⁴ Bir şeyi görmek dünyayla ilgili bir gerçekliği veya doğruluğu görmektir. Olarak-görme ise bir doğruluk veya gerçeklik ifade etmez, o daha çok dünyayı nasıl algıladığımızı gösterir. Çünkü “görme önermesel[ken] olarak-görme önermesel değildir.”¹⁰⁵ Görmek ve olarak-görmek ayrımı, *Wittgenstein*'in ördek-tavşan görseli ile ilgili görüşlerine dayanıyor. Orada bir ve aynı resim iki farklı şey olarak görülebilir.¹⁰⁶ Ancak ikisi aynı anda görülmez. Önce birisi sonra, başka bir bakış açısıyla, diğeri belirir.

Olarak-görme, metafor konusunda *Davidson*'ı takip eden yazarların, onun kuramında geliştirdikleri özelliklerden birisidir.¹⁰⁷ Metaforu görsel olarak düşünme, metaforun canlandığı bazı düşüncelerin zihinde resim veya resimler oluşturabilmesi açısından dile getiriliyorsa, önemlidir.¹⁰⁸ Metaforların işitilebilir olduğu kadar görülebilir olduğunu da söylemek mümkün. Dahası olarak-görme, eğer, metafor anlam ve düz anlam arasında seçim yapılamayacağına dönük bir savsa da yerinde olabilir. Ancak bu durumda *Davidson*, diğer iddialarıyla ters düşer.

Sonuç olarak; metaforların ortaya çıktığı cümleler, herhangi başka bir özel anlam olmadığı için düz anlamlarıyla doğru veya yanlış olabilirler.¹⁰⁹ Metafor düz anlamıyla yanlış olacağı için, cümle düzeyinde bir metafor doğruluktan bahsedemeyiz. Ancak bu sadece cümleler için geçerlidir; metaforun ilgili olduğu görüş veya düşünce doğru veya yanlış olabilir. Bu sonuç, girişte onun anlam kuramını

¹⁰² Davidson, “What Metaphors Mean”, s. 263.

¹⁰³ Camp, “Metaphor and Varieties of Meaning”, s. 363.

¹⁰⁴ Marcia Cavell, “Metaphor, Dreamwork and Irrationality”, **Perspectives on the Philosophy of Donald Davidson**, Ed. by. Ernest LePore, Oxford, Basil Blackwell, 1989, s. 495.

¹⁰⁵ Marga Reimer, “Metaphorical Meaning. Do You See What I Mean”, **Baltic International Yearbook of Cognition, Logic and Communication**, C:3, 2008, s. 3.

¹⁰⁶ Wittgenstein, **A.e.**, s. 217-223.

¹⁰⁷ Reimer ve Camp, buna örnek olarak verilebilir.

¹⁰⁸ Reimer, olarak-görme için böyle düşünmenin mümkün olduğunu ifade eder.

¹⁰⁹ Davidson, “What Metaphors Mean”, s. 257.

yorumlayarak ulaştığımız sonuçlara uygundur. *Davidson*'ın metafor anlayışı bu açıdan anlam kuramıyla uyumlu görünür. Bu uyumu, *Davidson*'ın metafor görüşlerinin adlandırılmasında da görmek mümkün. Örneğin *Leezenberg*, şeyler arasındaki benzerliği görmeye neden olan bir yaklaşım olduğundan, *Davidson*'ın tanımını “*nedense*” olarak adlandırır.¹¹⁰ *Davidson*'ın genel anlam kuramında da nedensellik önemli bir yer tutmaktaydı. Ancak bazı yazarlar, onun metafor tanımının genel anlam kuramına karşıt olduğunu düşünür. Bunun örneklerini eleştiriler bölümünde göreceğiz.

4.2.3. Davidson'a Yöneltilen Eleştiriler

Davidson'ına yöneltilen eleştirilerden burada gösterecek olduklarımızı, benzetme/benzerlik/karşılaştırma ilişkileri, metaforun bilişsel olmadığı iddiası, kendi anlam kuramına karşıtlik bağlamlarında sınıflandırabiliriz. *Tirrell* ilk bağlama örnek olarak verilebilir. Metaforu benzetmeye indirgemeci görüşlere karşı eleştirileri olan *Tirrel*, görünüşte metaforu eksiltilmiş benzetme olarak açıklamaya karşı çıkan görüşlerin (örneğin *Black*, *Searle*, *Davidson*) aslında benzetmeye indirgemeci bir yaklaşımları olduğunu savunur. Dahası bu tür yaklaşımların, benzetme unsurları arasında bir karşılaştırmayı varsaydıklarını ifade eder. Bu açıdan *Davidson*'ı gizli bir karşılaştırmacı olarak görür.¹¹¹ Doğrusu *Davidson*, metaforu eksiltilmiş benzetme olarak görmeye karşıdır ancak benzetme ile metaforu ortak özellikleri olan şeyler olarak göstermektedir. Ayrıca *Camp* de *Davidson*'ın, metaforu, nedensel olarak benzerlik bulmaya ve karşılaştırma yapmaya yönlendiren bir etki şeklinde açıklamasındaki sorunu kabul eder.¹¹² *Fogelin*, *Tirrell*'in eleştirilerinde tamamen haklı olduğunu düşünmese bile, *Davidson*'ın karşılaştırmacı bir bakış taşıdığı konusunda ona karşı çıkmaz.¹¹³ Bu eleştirilerin haklı olduğu açıktır. *Davidson* nihayetinde, bilişsel olmayan bir karşılaştırmacı yol ileri sürer.

Metaforun bilişsel olmadığı iddiası bağlamında ise *Black*, *Davidson*'ın tanımının çelişkilerini gösterir. *Davidson What Metaphors Mean (WMM)* makalesine, *Freud*'a dayanan bir kavramla kurduğu, kendisi bir metafor olan “*metafor dilin rüya çözümlesidir[(dreamwork)]*” ifadesiyle başlar. Buna karşılık *Black* şöyle bir akıl

¹¹⁰ Leezenberg, A.e., s. 126.

¹¹¹ Tirrell, A.e., s. 339.

¹¹² Camp, “Metaphor and Varieties of Meaning”, s. 364.

¹¹³ Fogelin, “Metaphors, Similes and Similarity”, s. 24.

yürütme geliştirir. *Davidson'ın* bu metaforu, metafor hakkında düşünürken bulmuş olması gerekir. Ayrıca makalesinde kullanmak için, metaforun uygunluğunu kendi düşüncesinde onaylamış olmalı. Sonrasında kendi düşüncesini ifade etmenin en iyi yolu olduğunu düşündüğü için, yönelimli olarak, başka birisini değil, bu metaforu yazmış olmalı. Bunun arka planında *Freud'un* kavramı kullanırken ileri sürdüğü savlar vardır. Bu açıdan birisi bu metaforu onaylayabilir veya reddedebilir. Bunun gerekçesini de *Freud'a* dayanarak veya başka yollarla gösterebilir. *Black'in* bütün bunlardan çıkardığı sonuç, bu cümlelerin, düz anlamlı bir cümle gibi, bir iddia dile getirdiği ve bilişsel özellikte olduğudur.¹¹⁴ *Black* ayrıca *Davidson'ın* iddialarını benzer akıl yürütmelerle ve iç çelişkileri göstererek çürütmeye¹¹⁵ çalışır. Bunu da özellikle *rüya çözümlemesi metaforu* bağlamında, *Davidson'ın* genel anlam kuramında kabul ettiği bazı ilkelere dayanarak yapar. Bununla birlikte *Black, Davidson'ın* metafor hakkındaki görüşlerinin, bazı açılardan metaforun doğasına ışık tuttuğunu kabul eder.

Cavell de *Davidson'ın* aynı açılış metaforu üzerinden düşünmeyi ancak daha çok bu metaforun ortaya çıkardığı benzerlikleri ilerletmeyi dener.¹¹⁶ Bu açıdan *Freud'un* psikanalizde kullandığı rüya çözümlemesinin detaylarını vererek metaforla olan benzerlikleri örneklendirir. Buna göre *Freud*, rüya çözümlemesinde, rüyalardaki şeyleri bazı düşünceleri temsil eden simgeler olarak düşünür. Bu temsil ilişkisinde çoğunlukla metaforla da karşılaştığımız “*yerine geçme*” teriminin kullanılması dikkat çekicidir. Bu aynı zamanda, rüyalardaki olarak-görme haline işaret eder.¹¹⁷ Rüyaların irrasyonel tarafını göz önüne aldığımızda *Cavell, Freud'un* iddialarından irrasyonelitenin, kendi içinde mükemmelen uyumlu ama doğru sıralanmamış önermesel tutum alt-kümeleri yoluyla açıklanabileceğini savlar.¹¹⁸ Ayrıca ona göre metafor irrasyonel olmamakla beraber; psikanaliz yorumlamalarda irrasyonel tutumların açıklanması için iyi bir işlev görür. Örneğin, kastrasyondan nasıl gerçekten bir kesmeyi anlamıyorsak; ‘*Juliet güneştir*’ ifadesinden de dünyaya belli bir uzaklıktaki bir yıldızı anlamayız.¹¹⁹ Metaforlar, çözümleme ile bazı önermesel tutum alt-kümelerine dayandığı gösterilebilen irrasyonel tutumları (örneğin rüyaları) açıklayabildiği gibi kendileri de daha önceden önermesel tutumlara dayanarak ama

¹¹⁴ Black, “How Metaphors Work: A Reply to Donald Davidson”, s. 135.

¹¹⁵ A.e., s. 136-139.

¹¹⁶ Cavell, “Metaphor, Dreamwork and Irrationality”, s. 495.

¹¹⁷ A.e., s. 496.

¹¹⁸ A.e., s. 504.

¹¹⁹ A.e., s. 506.

irrasyonel şekilde üretilmiş olabilir.¹²⁰ *Cavell* aslında *Davidson*'ın görüşünü belli açılardan geliştirmek ister ancak aynı zamanda onun bilişselliğe karşı savlarının sorunlu taraflarını da göstermiş olur.

Metaforu eksiltilmiş bir benzetme olarak düşünmekten yana olan¹²¹ *Haack*, bir metaforun kullanımsal olduğu noktasında *Searle* ve *Davidson*'a katılır ve onun semantikten çok pragmatikle ilgili olduğunu düşünür.¹²² Ancak *Davidson*'ın tanımı, metafor ifadenin muhataptaki etkisine çok fazla odaklanır. Ona göre “*Davidson kaba bir nedensel tanım önerir: bir metaforik ifade sadece muhatapta ... bir etkiye sebep olur, yüksek sesli bir gürültünün yapabileceği gibi.*”¹²³ Fakat *Haack*'a göre bu doğru bir açıklama olamaz. Ona göre metaforun *Fogelin*'da görüldüğü türden etkileşimli bir yanı vardır.¹²⁴ Metaforun nasıl çalıştığı ayrı bir konu olmakla birlikte onu bir etki uyandırmaya yarayan fiziki bir şey olarak düşünmenin sorunları konusunda *Haack* haksız değildir.

Davidson'ın kendi anlam kuramıyla uyumsuz bir metafor tanımı yaptığını düşünenlerden *Goodman*, metaforları açımamanın imkansızlığını kabul etmekle birlikte, metafora yorumlanabilecek bir içerik olmadığı görüşünü reddeder. Buna karşı *Quine*'in ve *Davidson*'ın kendi savlarını kullanarak düz anlamlı cümlelerin yorumlanmasının da güçlükler taşıdığını, bu sebeple onları aynı veya başka bir dile çevrilip çevrilemeyeceğini tartıştığımızı ifade eder.¹²⁵ Bu sava bağlı çeşitli örneklerle, *Davidson*'ın metaforla ilgili görüşlerinin kendi anlam kuramının aksine olduğunu gösterir.¹²⁶ Ancak onun metafor tanımının, kendi anlam kuramıyla çeliştiğini, sadece *Goodman* düşünmez.

Farrell da *Davidson*'ın anlam kuramının metafor görüşlerine uymadığını düşünür.¹²⁷ Öncelikle, *Davidson*, anlam kuramında dilin anlam birimleri olarak cümleleri kabul etmiş; fakat metafor tanımında bunun tersini yapmıştır.¹²⁸ Ayrıca ona göre, *Davidson*'ın semantik kuramındaki en önemli özellik, anlamı, dilin bütünü için,

¹²⁰ Cavell, A.e., s. 507.

¹²¹ Haack, A.e. s. 5.

¹²² A.e., s. 8.

¹²³ A.e., s. 9.

¹²⁴ A.e., s. 10.

¹²⁵ Nelson Goodman, “Metaphor as Moonlighting,” *Critical Inquiry*, C:6, No:1, 1979, s. 126.

¹²⁶ A.e., s. 128.

¹²⁷ Frank B. Farrell, “Metaphor and Davidsonian Theories of Meaning,” *Canadian Journal of Philosophy*, C:17, No:3, 1987, s. 626.

¹²⁸ A.e., s. 627.

başka felsefelerde görülen yabancı etkilerden ve “*bazı cümleleri daha rütbeli yapan ayrıcalık hiyerarşilerinden özgürleştirme*” olarak verilebilir.¹²⁹ Böyle bir kuramın metafor cümleleri semantikten uzaklaştırarak, derecelendirilmemiş bile olsa, ikinci bir alana göndermesi uygun olmaz. Hatta bu kuramın metafor cümleleri zorunlu olarak semantik yolla açıklaması beklenir.

Farrell'ın diğer eleştirisi ise cümlelerin kendi aralarındaki ilişkiyle ilgilidir. Metafor cümlelerin, düz anlamlı cümlelerle ilişkilerinde uyumsuz olduğunu düşünmek doğru olmaz. *Farrell* yapay zeka uzmanlarının, bir programa on binlerce ifade yazarak, onu, metafor olanlar dahil, cümleler arasındaki ilişkiyi biçimsel olarak yakalayabilir hale getirebileceğini düşünür. Böylece mantıksal olarak, metafor cümleler ile diğerlerinin semantik özelliklerinin ilişkili olduğu gösterilebilir. Hatta bu tür bir programda *Davidson*'ın önerdiği, T-cümlelerini kullanmak mümkündür.¹³⁰ *Farrell*'ın iddiaları, *Cavell*'in ‘doğru sıralanmamış önermesel tutum alt-kümeleri’ düşüncesiyle ele alındığında, özellikle, makinelerin metaforları yakalayabilmesi hakkında yol gösterici olabilir.

4.2.4. Davidson’ın Kuramına Katkıları

Camp, *A Nice Derangement of Epitaphs (NDE)* ile (bu metin doğrudan metaforla ilgili olmasa bile) *Davidson*'ın metaforla ilgili görüşlerinde bir farklılığın ortaya çıktığını düşünür.

*“Davidson [WMM]de uylasımsal, bağlam-bağımsız kelime anlamını temel olarak aldı, ve modele uymadığı [yerde] ... [ona] şüphayle baktı, [NDE] zamanında [ise] ... Grice’i yorumlayıcı süreçlerin alternatif bir kuram altyapısı sağlamak için yeterince güçlü olduğunu düşünmeye başladı.”*¹³¹

Davidson, *NDE*'de, felsefi sorunlarla yüklü olduğu için, düz anlam terimini kullanmaktan vazgeçer ve onun yerine, belirli bir durumda, belirli bir konuşan tarafından dile getirilen kelimelere ve cümlelere uygulanmak üzere “*ilk anlam*” (*first meaning*) kavramını önerir.¹³² Bunun özelliği bir yorumlamada ilk sırada

¹²⁹ Farrell, “Metaphor and Davidsonian Theories of Meaning,” s. 630.

¹³⁰ A.e., s. 634.

¹³¹ Camp, “Metaphor and Varieties of Meaning”, s. 367.

¹³² Davidson, “A Nice Derangement of Epitaphs”, s. 91.

değerlendirilecek anlam olmasıdır ve *Davidson*'ın kendi açıklamasıyla *Grice*'ın doğal olmayan (*non-natural*) anlam kavramından hareketle ortaya çıkmıştır.¹³³ *NDE*'de metafora sadece bir yerde kısa bir değinme vardır. Ona göre metafor kullanan birisi, yanlış bir cümle kullanarak doğru bir şey söyleyebilir ve bu her zaman yönelimli olarak meydana gelir.¹³⁴ Bu görüş *Camp*'in dile getirdiği gibi *WMM*'deki düşüncelerden farklıdır. Dahası *Camp*'e göre, *Davidson NDE*'de, *WMM*'nin katı bilişsel-olmayan yaklaşımından bağlamsal bir yorumlama işlemi ile doğruluğa ulaşıldığı için uzaklaşmıştır.¹³⁵ *Leezenberg* de benzer şekilde *NDE*'deki fikirlerin *WMM*'ye göre farklı olduğunu, bunun metafor görüşünde bir değişikliğe işaret ettiğini ifade eder.¹³⁶ *Davidson* metaforla ilgili görüşlerine, *NDE*'de, öncelikle kendisi bir katkıda bulunmuş, *Camp* ise açıklamalarıyla bunu görünür hale getirmiştir.

Davidson'ın metafor kuramının bir takipçisi olan *Reimer*'ın, görme ve olarak-görme arasındaki ayrımla ilgili açıklamaları, kuramın bu yönünün anlaşılmasına katkı sağlar. Olarak-görmeci düşünme, “*bir şeyi başka bir şey olarak görmeyi içerdiği için [metafor] önermesel değildir ve bundan dolayı düz anlamlı dildeki ifadeye uyumlu değildir.*”¹³⁷ Olarak-görmenin ilk yönü, onun açıklamaya karşı güçlü bir sav olmasıyla ilgilidir. Öte yandan, *Camp*, *Davidson*'ın metaforla bir şeyi yeni bir ışık altında veya bir şeyin yeni bir yönünü görme iddiasına atıfta bulunur. Buna göre, metafor, “*bakış açısı*” (*aspectual*) etkisiyle ilgili olarak açıklanır.¹³⁸ Bu düşünceler – daha önceden belirtildiği gibi – *Wittgenstein*'in ördek-tavşan görseline dayanıyor. *Reimer*, *Camp*'e atıfla bakışaçısal düşüncenin, olarak-görmeye “*uygun bir etiket*” olduğunu ifade eder.¹³⁹ *Reimer*'a göre, “*belki bir metaforun anlamının önermesel bileşenini düz dilde yakalamak mümkündür ancak aynısı bakışaçısal bileşen için mümkün değildir, bundan dolayı metaforlar düz anlama açıklamaya direnirler.*”¹⁴⁰ Olarak-görme veya bakışaçısal düşünce aslında *WMM*'de gördüğümüz katı düz ve tek anlam görüşünün yumuşatılmış hali gibi düşünülebilir. *WMM*'nin sağladığı şey, metaforlarda düz anlamın ne kadar çok iş yaptığını fark ettirmektir. (14)ü hatırlarsak; minare ve tohum orada düz veya birinci anlamlarıyla kullanılıyorlar. Fakat aralarındaki ontolojik veya

¹³³ Davidson, “A Nice Derangement of Epitaphs”, s. 93.

¹³⁴ A.e., s. 98.

¹³⁵ Camp, “Metaphor and Varieties of Meaning”, s. 371.

¹³⁶ Leezenberg, A.e., s. 132.

¹³⁷ Reimer, “Metaphorical Meaning. Do You See What I Mean”, s. 4.

¹³⁸ Camp, “Metaphor and That Certain ‘Je Ne Sai Quoi’”, s. 9.

¹³⁹ Reimer, “Metaphorical Meaning. Do You See What I Mean”, s. 5.

¹⁴⁰ A.e., s. 8.

sınıfla ilgili sorundan dolayı, onları, düz anlamlar gibi önerme işlemlerine sokamıyoruz. Bakışaçaşsal düşünce ise bunu bir sorun olarak görmekten çok; bir tespit olarak düşünüyor ve metaforların önermesel olmamasını karar verilememezlikle açıklamayı deniyor.

4.2.5. Değerlendirme

Black'teki gibi bir metafor yaklaşımının doğruluk kuramcı anlam yaklaşımına uyarlanamaz olduğunu Davidson'ın gördüğünü söyleyebiliriz. *WMM*'nin bakışını belirleyen ana etmenlerden birisi budur. Ancak metafor, belli bir zamanda ve kişiler arasında ortaya çıkması açısından kökten yorumlamaya uyabilir. *NDE*'de ortaya çıkan değişimi de bununla ilişkilendirebiliriz. Ayrıca bu açıdan onun metafor kuramı ile anlam kuramının hem çatıştığı hem örtüştüğü yönleri olduğunu söylemek mümkün.

Kılavuz sorularımızdan cevaplamadıklarımıza dönecek olursak, *Davidson*'da metafor kelime düzeyinde ele alınır. Olarak-görme yoluyla çalışır ve anlamdan çok bir etkiye neden olur. Metafor anlam, metafor önerme ve metafor doğruluk mümkün değildir. Kurallar belirlemek mümkün olmadığından açıklamasını yapacak bir yöntem aramak yersizdir. Daha iyi anlaşılması için, belki yorumlama yapılabilir ancak bu ne kökten yorumlama ilkeleriyle ne de metaforun yorumlanabileceğini düşünen kuramların ilkeleriyle yapılır. Bu daha çok onun hakkında konuşmak gibidir. Böylece anlam sonrası bir etki olarak anlaşılır.

Davidson'dan elde ettiğimiz sonuç, metaforları, tek anlamlı olarak düşünmenin mümkün olduğudur. Bu çıktıyı, metafor dil önerisinde, metaforların tek ve metafor anlamlı olarak düşünülebileceği şeklinde göstereceğiz. Ayrıca, kökten yorumlamanın karşı tarafa bir teveccühte bulunan ilkesi ile metaforun açıklanabilir olduğunu kabul etmek gerek. İdiylektler arasındaki yorumlamayı hatırlarsak, *Quine* eşsesli çevirinin mümkün olduğunu ifade ediyordu. Bu açıdan metaforlar eşseslilik özelliği gösteren öğeler olarak düşünülebilir. Bunun doğruluk kuramcı semantik için sakıncaları, kökten yorumlamanın savlarına göre çözülebilir. Bu yaklaşım bir sonraki bölümde göstereceğimiz metafor dil önerisi için kullanışlıdır. Fakat bu yolun diğer sakıncası olan, farklı kavram şemalarının ortaya çıkmasını engelleyecek başka savlar gerekir. Metafor dil önerisinde kavram şemaları farklılığına neden olmayacak bir yolun mümkün olduğu düşünüyoruz.

SONUÇ

KURAMLARIN KARŞILAŞTIRMASI VE BİR ÖNERİ

Bu bölümde ilkin – çalışmanın birinci amacı olarak gösterdiğimiz – Searle ve Davidson'ın metafor anlayışları arasındaki farkları serimleyebilmek için iki kuramı karşılaştıracğız. Daha sonra çalışmada incelediğimiz yaklaşımlardan ve bu karşılaştırmadan elde edilen sonuçlarla metaforla ilgili kimi özellikleri göstereceğiz. Ayrıca Türkçe metafor çalışmaları için hesaba katılması gereken kimi yanlara değineceğiz. Son olarak metaforun anlaşılmasında, onu düz dilden ayrı bir dil (veya dil ailesi) olarak düşünmenin mümkün olduğunu; böylece bu çalışmada incelediğimiz kuramlardaki belli başlı sorunlardan kurtulabileceğimizi göstereceğiz. Böylelikle çalışmanın ikinci amacı olarak belirttiğimiz ve metafor dil olarak adlandırdığımız bu önerinin dayanakları, sorunları ve yararlıkları verilecektir.

5.1. KURAMLARIN KARŞILAŞTIRMASI

Searle ve *Davidson*'ın dil/anlam kuramları farklı temellere sahiptir. *Searle*, dilin pragmatik ve toplumsal yönünü dikkate alır. Dilin toplumsal gerçekliği de inşa ettiğini kabul eder. Ona göre dil, simgeleştirme dediğimiz art alan yetisi sayesinde, seslere anlam işlevi yüklemekle mümkün olur. İşlev yükleme sadece dilde değil; bütün toplumsal kurumlarda görülen bir özelliktir. Ancak işlev yükleme dil ile mümkün olduğu için, dil, diğer toplumsal kurumlara önceliklidir. Ayrıca bir sözce dile getirme, bazen bir şey yapmayı sağlayabilir. Bu dilin edimsel yönünü gösterir. *Austin*'den hareketle geliştirdiği söz edimleri kuramı, cümlelerin dile getirmeyle bir iş yapan (söz verme, adlandırma, evlendirme vb.) yönlerini hesaba katarak işe başlar. Sonrasında ise bu özelliklerin dilin tamamına genişletilebileceğini ve her dile getirmenin bir edim olduğunu gösterir.

Davidson ise dil, düşünce ve dış dünya arasındaki ilişkiden hareketle bir anlam kuramı geliştirir. Buna göre dış dünya hakkındaki inançlarımız büyük oranda doğru olduğundan bu inançlarla ilgili cümleler de doğru olduğu düşünülerek dile getirilir. Dolayısıyla cümlelerin doğruluk şartlarının belirlenmesiyle anlama ulaşmak mümkün olabilir. Bunun için iyi bir doğruluk tanımına ihtiyaç vardır. *Davidson*, bu kapsamda *Tarski*'nin doğruluk tanımı ve T-biçimlerini kurama dahil eder. Buna göre bir dildeki

kök ifadelerin anlamı tanımlandığında ve bunun bir listesi çıkarıldığında; bu kök ifadelerin yinelemeli kullanımıyla dilin bütün cümlelerinin anlamını verilebilir. *Davidson*, *Quine*'dan esinlenerek ileri sürdüğü kökten yorumlama ile anlamın, doğruluk kuramcı yaklaşım dışında kalan toplumsal ve dil davranışına dönük özelliklerini de kurama dahil eder. Bu yaklaşım doğalcı bir anlayışa sahiptir ve anlamın gözlemlenebilir dil davranışı yoluyla elde edildiğini düşünür.

Bununla birlikte *Searle* ve *Davidson*'ın dil kuramları arasında ortak özellikler de vardır. Öncelikle ikisi de dili, iletişim veya düşüncenin aracı olarak gören yaklaşımlara karşıdır. Aynı şekilde dili, gerçekliğin tasarımı olarak da düşünmezler. Dil yönelimlilik ilişkisi ise, dil etkinliğini açıklamak için temel bir yere sahiptir. *Searle* yönelimliliği, dilin ortaya çıkmasının şartı olarak görür. *Davidson* ise dili, yönelimli olması şart olan etkin öznelerle atfeder. Dahası iki düşünür de davranışçı bir anlam kuramı geliştirmemelerine rağmen, dili bir tür davranış olarak görürler. Ayrıca, kuramlarında *Austin* ve *Quine* gibi farklı isimlerden etkilenmişlerdir ancak bu etkilerin *Wittgenstein*'a dayanması açısından ortaklık taşırlar.

Ancak her dil/anlam kuramı için zorluklar doğuran dolaylı anlatımlar, atıflı ifadeler ve metaforlar gibi bazı dil görüngüleri, *Searle* ve *Davidson* için de ayrı olarak açıklanması gereken özellikler olmuştur. Metafor konusunda bu iki isim, yakın tarihlerde yayın yapar. Fakat metafor konusunda aralarında bir tartışma bulunmaz. Bununla birlikte iki isim de semantik metafor kuramlarına benzerlik, benzetme ve metafor anlam konularında benzer eleştiriler yöneltir. Ayrıca *Grice*'i bazı kavram ve yöntemlerden faydalanırlar. *Searle*'ün kuramında *Grice*'in etkisi açık ve yoğundur. *Davidson* ise ilkin *WMM*'de *Grice*'a başvurmaz. Fakat sonrasında, *NDE*'de, metaforla birlikte dilin sıradan olmayan bazı başka kullanımlarını açıklamada *Grice*'a birçok atıf vardır. Dahası iki kuramda da metaforun benzetme ve benzerlikle ilişkisi sınırlanır.

Searle'ün ve *Davidson*'ın yaklaşımları, sonrasındaki metafor tartışmalarını etkilemiş ve yönlendirmiştir. Ayrıca bu iki isim bütünlüklü bir dil ve anlam kuramı geliştirmişler ve bu kuramlarla da kendilerinden sonraki dil ve anlam tartışmaları için etkili olmuşlardır. Bu açılardan *Searle*'ün ve *Davidson*'ın metafor kuramlarına değinmek, geleneksel metafor tartışmalarını anlamak açısından gereklidir. Bu sebeple *Searle*'ün ve *Davidson*'ın kuramlarının karşılaştırmasını, bu çalışmada, birinci amaç olarak belirledik.

Searle semantik kuramlardan farklı da olsa, metafor ifadelerde konuşanın demek istediği anlam olarak ikinci bir anlamı kabul eder. Bu anlamın ortaya çıkmasında, tanımlayıcı, belirgin, çağrışımsal ve inanışlara dayanan özelliklere dönük ilgilerin kullanıldığını gösterir. Bu ilgileri araştırmanın yolu, metafor ifadelerin cümle anlamıyla yanlış olduğunu görmekle başlar. Bunu görmek için *Grice*'tan hareketle konuşmanın nitelik (doğruluk) ilkesine aykırılık savını ileri sürer. İlgilerin araştırılmasında da konuşanın demek istediği anlam üzerinden yine *Grice*'ci bir açıklama yapar. Bunun sonucunda metafor cümlelerin açıklanmasıyla kastedilen anlama ulaşmanın mümkün olduğunu düşünür. Metaforlar, dolaylı anlatımlar gibi konuşanın demek istediği anlam üzerinden açıklanır.

Davidson ise metafor cümlelerde metafor anlam diye ikinci bir anlam olmadığını, metaforun anlamın değil kullanımın alanına girdiğini savunur. Buna göre metafor cümle, düz anlamıyla açıkça yanlıştır. Bu yanlışlığı *Davidson*'ın kendi anlam kuramıyla tespit etmek mümkündür. Konuşanın çoğunlukla doğru cümleler dile getirme tutumu nedeniyle, bu yanlışlığın, dilin olumsuz bir özelliği olarak görülmemesi gerekir. Bu yanlışlık, yönelimli ve isteyerek yapılmıştır. Dolayısıyla amaç anlam değil yanlışlıktan kaynaklanan bir etki uyandırmaktır. Bu, anlam sonrası (*postsemantic*)¹ bir etkidir ve metafor muhatabının benzerlikler aramasına ve karşılaştırma yapmasına neden olur. *Davidson*, benzerlik arama ve karşılaştırma yapma gibi bilişsel özellikler, anlam sonrası bir etkiden kaynaklandığı için, metaforu kullanımla ilgili olarak görür.

Dil felsefesinde kullanım çoğunlukla pragmatikle ilgili olarak geçer. Ancak *Davidson* metafor bağlamında kullanımdan oldukça farklı bir şey anlar. Bu açıdan – örneğin – *Searle*'ün anlam kuramının kullanımsal özellikleriyle çok az ortaklığı vardır. *Searle*'de kullanım, bir ifadenin anlamına gelmekten başka işler de yaptığıyla ilgilidir fakat anlamdan ayrı olarak düşünülemez. Ancak *Davidson* – metafor bağlamında – kullanımı, anlamsal bir özelliğe sahip olmamak şeklinde düşünür. Buna göre metafor bir ifade dile getirmekle bir çakıl taşı atarak muhatabın dikkatini çekmek arasında fark yoktur. İkisi de konuşanın – sınırlı anlamıyla – bir şey kullanarak muhatapta bir etkiye neden olmasına yarar. Ancak bu etki metaforunda var olduğu kabul edilen metafor anlam olarak ikinci anlamdan veya bilişsel özellikten değil şaşırtmaya neden olan kullanım yanından kaynaklanır.

¹ Stern, A.e., s. 43.

Davidson ve *Searle*'ün dil ve metafor görüşleri arasındaki ortak ve farklı yanları gösterdik. Bu isimler arasında metafor konusunda doğrudan bir tartışma olmadığından, biz, onların kuramları uyarınca birbirleri hakkında değinecekleri sorunları ve tartışma konularını ele almaya çalıştık. Şimdi bunları göstermeye çalışacağız.

5.1.1. Searle'ün Davidson'a Olası Eleştirileri

Metaforun anlamla ilgili olduğunu savunan herhangi bir düşünür gibi *Searle*'ün ilk eleştirisi, şüphesiz, metaforun sadece düz anlamlı ve yanlış olarak kabul edilmesine karşı olurdu. Bu açık bir eleştiri olduğu için üzerinde uzunca durmaya gerek yok. Bunun dışında, üç noktada *Searle*'ün eleştirileri gösterilebilir.

1) İlki bir anlam kuramının dildeki bütün cümleleri veya dile getirmeleri açıklayabilmesiyle ilgili eleştiridir. *Searle* dilin bütün ifadelerini, edimsözler olarak kabul eder ve bir edimsöz kuramının bunların hepsini açıklayabileceğini düşünür. Metaforlar da edimsözler olarak düşünülebilir. Dilin bir kullanım yönü vardır. Bu açıdan edimsözler kullanım koşullarına göre sınıflandırılabilir. Ancak dilin ifadelerini anlamla ve kullanımla ilgili diye ayırmak doğru değildir. Kullanım anlamdan ayrılabilir bir özellik değildir. Özellikle gündelik dil metaforlarını düşündüğümüzde *Searle*'ün bu eleştirisi yerinde olur. Onlar belki dil dışı bir etkiye neden olabilirler. Fakat, aynı zamanda, metafor cümleler bir edimde de bulunabilir. Bir annenin, ders çalışması gereken çocuğunu oyun oynarken görmesi durumunda dile getireceği;

(1) 'Zaman su gibi akıyor.'

metafor cümlesi, bir düz cümle gibi edimsöz ve etkisöz edimlerinde bulunabilir. Çocuk, annesinin, aslında, ona ders çalışmasını buyurduğunu fark edebilir. Bunun sonucunda davranışını değiştirip oynamayı bırakabilir. *Searle*'ün anlayışına göre (1)'in böyle bir kullanım yönü vardır. *Davidson*cu yolla düşündüğümüzde ise çocuk, zamanın ve suyun akma yönünden aynı sınıfa dahil olmadığını fark eder ve bu yanlışlık onda dürtmeye benzer bir etkiye neden olur. *Davidson*'ın anlayışına göre ise (1) bu etkiyle kullanım özelliği kazanır. Bu etki, çocuğu zaman ve su arasında karşılaştırma yapmaya yönlendirir. Ancak (1) ifadesiyle ilgili yaptığı karşılaştırmalar veya bulduğu benzerliklerin, kendi durumuyla nasıl bir ilişkisi olduğu *Davidson*cu bir yolla

anlayamaz. Dolayısıyla çocuğun davranışını (1)'in etkisiyle değiştirmesi mümkün olmaz. Bundan dolayı *Davidson*'ın kuramı, kendi anlam kuramındaki bütüncüllüğe ters düşecek şekilde metafor cümleleri açıklayamaz.

***Davidson*'ın Olası Yanıtı:** Bir anlam kuramının dildeki bütün ifadelerin anlamını verebilmesi beklenir. Doğruluk kuramcı anlam yaklaşımı da bunu hedefler. Buna göre metafor cümlelerin anlamı, düz anlamıyla neyse odur. Metafor, anlam değil etki doğurduğundan, düz anlamdaki yanlışlık muhatabı düşünmeye yönlendirir. Örneğin (1) ifadesini duyan çocuk, metaforun neden olduğu dürtmeye benzer etkiyle, oyun oynama davranışını – en azından bir süreliğine – durdurabilir. Konuşanın doğru olduğuna inandığı cümleleri dile getirme tutumu ve akılcı bir dilsel etkin özne olduğu yönlü kökten yorumlama ilkeleri ile buna katkı sağlar.

2) İkincisi metafor ifadelerin açıklanabilmesi ve doğruluk değeri verilebilir olması ile ilgili eleştiridir. *Davidson*'ın metafor cümleleri tek anlamlı ve yanlış olarak düşünmesi ve buradan hareketle metaforun yorumlanamayacağını savunması hatalıdır. *Searle*, yorumlama yapılmaya bile açıklamanın mümkün olduğunu düşünür. Metafor cümle açıklandığında doğruluk değeri de alabilir.

(2) 'Halil keçidir.'

cümlesinde keçi ile inatçılık kastedilmektedir. *Searle*, 'keçi'nin inatçılığa açıklanmasının şartlarını verir. Buna göre, eğer Halil, gerçekten inatçı biri ise, (2) doğru değeri alabilir. Gündelik dilde, bu tür ifadelerin açıklanan anlamı üzerinden, muhatap konuşana doğruluk değerini sorgulayan bir cevap verebilir. Örneğin Halil, (2) ifadesini duyduğunda, bunun doğru olmadığını savunabilir. Halil, burada keçi olmadığını değil; inatçı olmadığını iddia eder.

***Davidson*'ın Olası Yanıtı:** Metaforlar kendileri doğru olabilirler. Ancak metafor cümleler doğru olamazlar. Çünkü bunlar önermesel değildir. Görme ve olarak-görme ayrımını hatırlarsak, (2) ifadesi, Halil'e olarak-görme yoluyla bir yükleme yapar. Olarak-görme önermesel olmadığı için cümlenin kendisine doğruluk değeri vermek mümkün olmaz. Metaforların açıklanması ise, metaforun ikinci bir anlamı olduğunu iddia eden kimi kuramlarla bile uygun bulunmamaktadır.

(3) 'Göğünde yıldız olduysam saçlarının'

gibi şiirsel bir ifadenin açıklamasını yapmak nasıl mümkündür? Bu ifadeyi her açıklama denemesi, onun metafor yönünü yok edecektir. Aynı zamanda açıklama veya yorumlama yorumcunun kendi öznel yargılarını taşıyacağından her açıklama farklı olacaktır. Bu şartlarda açıklama ve metafor cümleleri doğruluk değeri verilebilir olarak düşünmek hatalıdır.

3) Son olarak metaforların benzerlik arama ve karşılaştırma yapmaya yönlendirmesiyle ilgili eleştiri verilebilir. *Searle*'e göre, *Davidson*, metaforların eksiltili benzetme olarak açıklanmasına karşı olmakta haklıdır. Ancak, o bazı benzetmelerin mecaz olabileceğini dikkate almaz. Bundan dolayı benzetmelerin her zaman doğru olduğunu savunur. Ancak mecaz benzetmeler mümkün olduğu için onları her zaman doğru kabul etmek hatalıdır. Ayrıca metaforun benzerlikler aramaya neden olduğu iddiası sınırlı bir bakıştır. Çünkü metafor sadece benzerlik ilgileri ile çalışmaz. Ayrıca benzerlikleri bulmak, birçok karşılaştırmacı kuramda olduğu gibi metaforların karşılaştırma yapmaya yol açmasıyla ilgili olarak gösterilir. Oysa karşılaştırma yapmak metaforun nasıl işlediğini göstermez. Karşılaştırılan şeylerde birçok benzerlik veya farklı ilgiler bulunabilir. Ayrıca 'canavar' gibi bazı anlatımların kaplamı olmadığı için karşılaştırma yapmak hiç mümkün olmayabilir.

Davidson'ın Olası Yanıtı: Öncelikle mecaz benzetmeler olduğunu kabul etmek gerekir. Ancak bu *Davidson*'ın kuramını çürütecek bir yana sahip değildir. Çünkü mecaz benzetmeler metafor olarak düşünülebilir. Düz benzetmeler her zaman doğru olur. Mecaz benzetmeler ise metafor gibi kullanımla ilgili olarak ele alınmalıdır. Ayrıca metaforun benzerlikler aramaya ve karşılaştırma yapmaya yönlendirmesi anlam sonrası bir etkidir. Bu, cümlelerin düz anlamındaki yanlışlıktan kaynaklanır. Bu etki, benzerlik aramaya veya karşılaştırma yapmaya neden olur. Ancak metafor ifadede başka ilgiler varsa bunları aramaya da yönlendirebilir. Bu durum, metaforun benzerlik ve karşılaştırmayla tamamen ilgisiz olduğu anlamına gelmez.

5.1.2. Davidson'ın Searle'e Olası Eleştirileri

Metaforun bilişsel olduğunu düşünmek ve metafor anlamı kabul etmek gibi çok açık eleştirilere ve *Searle*'ün eleştirileri kısmında verilen tartışmalara tekrar değinmiyoruz. Bunlar dışında *Davidson*'ın olası eleştirileri, üç noktada gösterilebilir.

1) Bir anlam kuramının, *Grice*'ın dikkatimize sunduğu anlamla ilgili bazı özellikleri hesaba katması uygundur ancak metaforu konuşanın demek istediği anlam ile açıklamak sorunludur. *NDE*'de verildiği üzere, konuşanın demek istediği anlam, yorumlama için kullanmaya elverişlidir. Fakat yorumlama için, *Tarski* türü doğruluk tanımından elde edilen sonuçların biçim olarak kullanılması gerekir. Metaforları T-biçiminde gösterdiğimizde yorumlamayla aşılamayacak bir yanlışlığa ulaşırız. Metafor ifadeler, ilk anlamın (*Grice*'i kavramla cümle anlamının) tanımından ve bağlamdan kolayca çıkarılamayacak özelliklere sahip olabileceğinden, konuşanın demek istediği anlam ile yorumlama yapmaya elverişli değildir. Ayrıca metaforu fark etmenin nitelik ilkesine aykırı davranmak olarak düşünülmesi sorunludur. Metafor yanlışdır ancak bu yanlışlık bir aykırılık değil, yönelimli olarak ortaya çıkan yaratıcı bir yanlışlıktır. Böylece metafor benzerlikler aramaya neden olur. Aykırılık olarak düşünüldüğünde, metaforun asıl yaptığı şey olan bu etkiye neden olması mümkün olmayacaktır.

Searle'ün Olası Yanıtı: Metaforlar, dolaylı anlatımlar gibi dilin sıradan olmayan kullanımları olarak kabul edilir. Dilin sıradan olmayan kullanımlarını, bir anlam kuramının alt kuramı olarak açıklamak mümkündür. *Grice*, cümle anlamı ve konuşanın demek istediği anlamla, *Davidson*'ın da kabul ettiği dilin önemli bir özelliğini gösterir. Metaforlar bu ayrıma uymayabilir, ancak, yöntem olarak *Grice*'i yollara başvurmak metaforun işleyişine aykırı değildir. Bununla birlikte metaforun bir yanlışlık doğurduğunu *Davidson* da kabul eder. Ancak metaforların ikinci bir anlamı olduğunu kabul ettiğimiz ölçüde onu araştırmak için bir nedene ihtiyaç vardır. *Grice*'in iletişim ilkeleri, konuşanın demek istediği anlam olarak metafor anlamı araştırmak için gerekli bir adımdır.

2) *Mácha*² ve *Lycan*'a³ göre, *Davidson*'ın olası bir eleştirisi, metaforların inşasında kurallar olduğunu ileri sürmekle ilgilidir. *Davidson*'a göre, metafor üretmede veya metaforun ne anlama geldiğini belirlemede bir yordam verilemez. *Searle* ise metaforların hangi ilgilerle çalıştığını ve nasıl dile getirilip anlaşıldığını adım adım açıklamayı dener. Ancak bu tür denemeler, metaforun işleyişine ters düşeceği için başarısız olacaktır. Çünkü metaforda bu tür kurallar yoktur. Bu tür kurallar olduğunu iddia eden kuramların yeterli sonuçlara ulaşamaması da bunun göstergesidir. Metafor

² Mácha, A.e., s. 190.

³ Lycan, "An Irenic Idea about Metaphor", s. 20.

ancak zevklilik derecesine göre incelenebilir. Başarılı veya başarısız bulunması da edebi zevkinin niteliğine göre verilebilir.

Searle'ün Olası Yanıtı: Düz anlam veya cümle anlamının şartlarını ve nasıl ortaya çıktığını belirlemek mümkündür. Bütün anlam kuramları, temelde bu kabule dayanır. Metaforun düz anlama veya cümle anlamına ek; metafor anlam denilen ikinci bir anlamının olduğunu kabul ettiğimizde, bu anlamın şartlarının belirlenebilir olmasını da kabul etmek gerekir. Metafor ifadelerin cümle anlamında var olmayan başka bir anlama sahip olduğu açıktır. Bir anlam kuramının bu anlamı yadsıması doğru bir yol olmaz. Dolayısıyla metafor anlamın şartlarının belirlenmesi mümkün ve gereklidir. Bu tür incelemeler bazı yordamlar veya kurallar önerebilir. Bunların olumlu sonuçlar elde edememesi veya yeterli olmaması metaforun kurallara dayanmadığını değil; önerilerin yetersiz olduğunu gösterir.

3) *Searle* metaforu, 'S P'dir' deyip 'S R'dir'i kastetmek şeklinde açıklar. Buna göre metafor yüklemsel ve önermesel olarak kabul edilir. Halbuki bir metafor ifade, 'S R'dir' gibi bir metafor önerme taşımaz. Onlar bir resim veya bir şeyi başka bir şey olarak-görme şeklinde anlaşılmalıdır. Resimler önermesel değildir çünkü bir tablo hakkında birçok cümle kurulabilir. Ama bu cümleler onun anlamı olmaz. Öte yandan 'görüyorum ki P' gibi bir cümle önermesel olabilir fakat '(P olanı) R olarak görüyorum' gibi bir cümle farklı şartlara sahiptir. Metaforları en iyi açıklama yolu, *WMM*'de özellikleri verilen olarak-görmedir. Burada gösterildiği üzere metafor ifadeler önermesel olmazlar. Ayrıca Rs ifadesi, P kelimesinin özelliklerinden seçim yapmanın önceliği belirlenemeyeceği için, metafor anlamı vermez. Dahası Ps ifadesinin doğruluk şartları belirlenebilir olmasına rağmen, Rs ifadesi farklı bağlamlarda farklı anlamlara gelebilir.⁴ Örneğin, 'eşek' kelimesi, 'her işe koşulan'; 'değersiz' ve 'yavaş hareket eden' gibi farklı metafor anlamlara sahip olabilir. Bunlar arasında seçim yapmanın yolunu, anlama ulaşacak şekilde belirlemek mümkün değildir.

Searle'ün Olası Yanıtı: Buna verilecek cevap 2) eleştirisine verilen cevaba benzer. 'S P'dir' ifadesi, bir önerme içeriğine sahip olduğu için ona doğruluk değeri verilebilir. Ancak konuşanın bu ifadeyi dile getirirken demek istediği farklı bir anlam vardır. Bu anlamın var olduğunu kabul edersek, 'S R'dir' ifadesinin bir önerme içeriğine sahip olduğunu da kabul etmemiz gerekir. P ve R arasındaki ilgiler, iyi

⁴ Stern, A.e., s. 39.

belirlenebilirse; bunlar arasında bağlama göre hangisinin seçileceğini belirlemek de mümkün olabilir.

5.1.3. Değerlendirme

Metaforda düz anlamda başka ikinci bir anlam olduğunu kabul edip etmemek açısından, *Searle* ve *Davidson*'ın kuramları birbirine zıttır. *Mácha*, *Davidson*'ın düz anlamı dar bir çerçevede ele aldığını, *Searle*'ün ise anlama daha zengin bir tanımla baktığını ifade eder.⁵ *Davidson*'ın olası eleştirilerinden hareketle, *Searle*'ün kuramını güçlendirmeyi denediği çalışmada *Mácha*, anlamın zengin bir tanımının yapıldığı durumda, metaforların semantik veya pragmatik olarak açıklanabileceğini gösterir.⁶ Bu çıkarım bir yönüyle doğrudur. Anlam tanımlarının kesin ama tek olmadığını; tanımlara iliştilmiş bazı anlam benzeri özelliklerin var olduğunu kabul edersek, *Searle*'ün izlediği yolu uygun bulmak mümkündür.

Öte yandan *Searle* ve *Davidson*'ın kuramlarının farklılıkları kadar benzerlikleri de olduğunu savunan *Lycan*, bu iki kuramın iyi yanlarını birleştirerek pragmatik-nedensel (*pragmatic-causal*) bir kuram oluşturulabileceğini ifade eder. Buna göre *Searle*, konuşanın demek istediği metafor bir anlam olduğu konusunda haklıdır. *Davidson* ise metaforların başarısının önermesel olmanın ötesine geçtiği konusunda yanılmamaktadır.⁷ Fakat *Lycan*'ın iki kuramdan seçtiği bu özellikler birbirine zıttır. Bunları bir araya getirmek nasıl mümkün olur?

Lycan, bunu göstermek için, metaforların derecelerine göre bazı farklılıkları olduğunu ifade eder. Ona göre metaforlar, belirli bir ölçek üzerinde gösterilebilir. Ölçeğin bir ucundaki metafor ifadeler, belirli ve açık şekilde konuşanın demek istediği anlama sahiptir. *Searle*'ün yaklaşımı bu metaforlar için uygundur. Ölçeğin ilerleyen kısımlarında metaforlar, açık uçlu olmaya başlarlar ve ilgimize sundukları özelliklerin hepsini belirlemek mümkün olmayabilir. Bu tür metaforlar için *Searle*'ün kuramı hala iş görür olsa da yeterli olmayacaktır. Ölçeğin diğer ucunda ise tamamen açık uçlu metaforlar bulunur. Bunları, konuşanın kastettiği anlamla açıklamak mümkün olmaz.

⁵ Mácha, A.e., s. 191.

⁶ A.e., s. 196.

⁷ Lycan, "An Irenic Idea about Metaphor", s. 22.

Bu tür metaforlara *Davidson*'ın yaklaşımı uygundur.⁸ *Lycan*'ın ölçek benzetmesiyle yaptığı bu ayırım, etki metaforları ve anlatım metaforları ayırımıyla uyumludur. *Davidson*'ın yönteminin etki metaforlarına uygun olduğuna; onun incelediği metafor örneklerinin de edebi eserlerden seçildiğine daha önce değinmiştik. *Searle* için ise, benzer bir yorumu, onun gündelik dil metaforlarını dikkate alması üzerinden yapmıştık. Bu açıdan metaforların tümünü birden açıklamayı iddia eden kuramların bu ayırımı hesaba katması uygun olacaktır.

Pragmatik-nedensel kuramda, ölçeğin hangi derecesinde *Searle*'e veya *Davidson*'a bağlanılacağı açıkça belirtilmemiştir. Ancak bir metaforu anlamak için, hangisinin daha iyi işlediğini denemenin ve ona göre yöntem değişikliği yapmanın mümkün olduğu düşünülebilir. Dahası ölçeğin *Searle*cü metaforlara ait olan ucunda da *Davidson*'ın yöntemiyle daha iyi anlaşılan, açık uçlu metaforlara benzer özellikler olduğunu kabul etmek gerekir.⁹ Ölçeğin orta kısımlarında ise iki kuramın birlikte çalışmasını gerektiren metaforlar bulunur. Konuşanın kastettiği anlamla açıklanamayan ve bu yolla açıklamanın yetersiz olduğu metaforlar için, *Davidson*cı yaklaşım kullanılabilir. *Lycan*'ın görüşünün, metaforları derecesine göre ayırmak açısından yerinde olduğunu söylemek gerekir.

5.2. BİR KURAM ÖNERİSİ

Bu kısımda önce çalışmadan elde edilen sonuçları göstereceğiz. Bunları bir metafor kuramının dikkate alması gereken özellikler olarak düşünüyoruz. Sonrasında Türkçe metafor çalışmaları için bazı notlar paylaşacağız. Daha sonra ise metaforların anlaşılmasına katkı sağlayacağını düşündüğümüz ve metafor dil diye adlandırdığımız bir sav ileri süreceğiz. Bu sav, çalışmada incelenen kuramların iyi yanlarından derlenen; sorunlu yanlarından sakınan özellikte bir yöntem olarak düşünülebilir.

⁸ Lycan, “An Irenic Idea about Metaphor”, s. 22.

⁹ A.e., s. 23.

5.2.1. Çalışmanın Sonuçları

Bir metafor çalışmasının, başlangıçta dikkate alması gereken özellikler olarak şunlar sayılabilir.

I) Metaforla ilişkili betiler arasında ayırım yapmak metaforun bu betilerle ilişkisini anlamak açısından gereklidir. Bu çalışmada betilerin sınıflandırmasında, onların araç ve mecaz yönlerinin güçlü olması dikkate alındı. Bazı betileri (benzetme, zıtlasma, abartma ve ironi) araçlık yönü güçlü; bazılarını (eğretileme, düzdeğişmece, kapsamlayış) mecaz yönü güçlü ve kinayeyi iki yönü birden kullanan beti olarak gösterdik. Bu sınıflandırmanın ölçütü, araç yönü yüksek olanların, düz anlamlı veya mecaz anlamlı olarak dile gelebilmeleridir. Mecaz yönü güçlü olanlar ise araç betilerle birlikte çalışabilir. Betileri bu şekilde ayırdığımız ölçüde, benzetme, ironi, abartma gibi betilerle, metaforun ilişkisi daha açık ortaya çıktığı için, metaforun anlaşılması kolaylaşıyor. Ayrıca metaforu benzerlik ve benzetme ile açıklama yönelimleri, belli açılardan sınırlanıyor. Bu sınırlama da metaforun anlaşılmasına katkı sağlıyor.

II) Metaforla ne anlaşıldığının açık olması gerekir. Metafor dar anlamıyla beti (eğretileme) olarak veya geniş anlamıyla bir dil görüngüsü (mecaz) olarak düşünülebilir. Bunlar benzetme ile ilişkileri açısından farklı şartlara sahiptir. İncelenen kuramlarda *Fogelin*, buna uygun olarak dar ve geniş anlamıyla metafor ayırımını kabul eder, fakat diğerleri dikkate almaz. Ayrıca Aristoteles'te metaforun geniş anlamıyla kavram olarak değerlendirildiğini, düzdeğişmece ve kapsamlayış gibi ayrımların ise sonradan Quintilian tarafından yapıldığını ikinci bölümde gördük.

III) Metaforların, II)deki ayırımla ilgili olarak, etki metaforları ve anlatım metaforları diye ayrılması ve bir metafor incelemesinin bunlardan hangisini daha çok dikkate aldığını belirtmesi yerinde olur. Etki metaforları, çoğunlukla bir bezeme unsuru olarak ve etki uyandırmak için ortaya çıkarlar. Genelde edebi dilde kullanılırlar. Anlatım metaforları ise çoğunlukla bir şeyi daha iyi ifade etmek için kullanılır. Anlatımın güzelliği bir etkiye de sebep olabilir ancak öncelikli amaç iyi bir ifade tarzına ulaşmaktır. Bunlar da genellikle gündelik dil veya bilim ve felsefe dilinde ortaya çıkar.

IV) Benzerlik, metaforların kullandığı bir ilgidir. Ancak bu, tek ilgi olmayabilir. *Searle*'ün gösterdiği gibi farklı ilgiler mümkündür. Ayrıca tamamen benzerlik ilgisine dayanan metafor açıklamalarının, benzerliğin karşılaştırma yapılan şeyler arasında zaten verili olduğunu düşünmeleri sorunludur. Mecaz benzerlikler düşünüldüğünde,

sorunlu yanlar daha iyi açığa çıkar. Benzerlik sınıf kavramı yoluyla açıklanabilir bir özelliktir. Ancak mecaz benzerlikler buna uymaz. Bu sebeple önceki bölümlerde görüldüğü üzere, benzerliktense; benzetilebilirlik özelliğini vurgulamak daha yerindedir. Böylece metafor ifadedeki kelimeler ve nesnelerinin kendisiyle değil; onların özellikleri hakkındaki kabullerimiz veya inançlarımız yoluyla bir açıklama yapılabilir. Ayrıca bu yol, metaforların uyuşmsal veya yerleşik hale gelmesini de açıklayabilir. Tamamen yeni bir metaforun anlaşılması ve uyuşım haline gelmesi, muhatabın benzetilebilir özellikleri seçmesiyle mümkün olabilir.

Bu çalışmada incelenen kuramlarla ilgili şu sonuçlara ulaşıldı.

I) İçinde metafor geçen dile getirmelerin, büyük oranda düz anlamlı ifadeler gibi davrandığı kabul edilebilir. Tabi ki bu, metaforları semantik veya pragmatik kuramlardaki şekilde düşündüğümüz durumda geçerlidir. Buna göre metafor ifadeler, doğruluk değeri alabilir. Semantik ve pragmatik özelliklere sahip olabilir.

II) Metaforlar, bir metafor cümle içinde yer almadıkça anlaşılabilir. Çünkü herhangi bir sözcük metafor olarak kullanılabilir ancak onun metafor olarak kullanılıp kullanılmadığı ancak bir cümle içinde belli olur. Bununla birlikte yerleşik metaforların sözlükte tanımlı anlamları olduğu için bazı metaforlar kendi başlarına da bir anlam ifade ederler.

III) Metaforun *Davidson* türü kökten yorumlama dışında, (anlamını vermek için) açıklama veya yorumlamasını mümkün görmek sorunludur. Yorumlama eğer metafor üzerine konuşmak olarak düşünülürse yersiz olmayabilir. Ancak açıklama metaforun doğrudan ve kolaylıkla düz anlama çevrilebilir olduğunu düşündüğü için sorunludur. Ayrıca bir konuşanın metafor dile getirmesi yönelimli olması gerektiği için açıklama konuşanın yönelimine de ters düşer.

IV) Metaforları *Fogelin*'in yaptığı gibi ayrı bir mecaz ailesi olarak düşünmek, *Lakoff* ve *Johnson*'ın kavramsal metafor yaklaşımına benzediği için sorunlu görülebilir. Kavramsal metafor yaklaşımı, farklı bir kavram şemasını savunur. *Davidson*'da gördüğümüz üzere farklı kavram şemaları olduğunu kabul etmek mümkün değildir. Ancak kavram göreceliğine sebep olacak farklı bir kavram şeması varsaymadan, mecaz bir alandan bahsetmek mümkündür.

V) Metafor, dilin sıradan olmayan bir kullanımı olsa bile, bir dil kuramının metaforu açıklayabilmesi ve bunda kendiyile çelişmemesi beklenir. Fakat *Searle* ve *Davidson*'ın metafor kuramlarında, dilin bütün cümlelerini kapsamamak ve kendi anlam kuramlarıyla metaforun anlamına ulaşılabilmesi gibi kendi anlam kuramlarıyla uyuşmayan özellikler vardır.

Son olarak Türkçe metafor çalışmaları için şunlar söylenebilir. Öncelikle, metaforun anlaşılması açısından da önemli olduğu için, metaforun çevirisindeki sorun çözülmelidir. Metafor, Türkçeye mecaz ve eğretilme olarak çevrilir. Aslında bu çevirilerin ikisi de yanlış değil. Ancak çeviride, beti ve kavram ayrımı dikkate alınmalıdır. Beti olarak metafor eğretilme olarak düşünülebilir. Dil görüngüsü olarak metafor ise mecaza karşılık gelmelidir. Eğretilme, belagat ve dilbilim eserlerindeki tanımlar gereği benzetme ile doğrudan ilişkilidir. Bu açıdan geniş anlamıyla metaforu eğretilme olarak çevirmek sorunlu olur. Dahası çevirilerde metaforun tarihsel arka planına ve felsefi tartışmalara dikkat etmek gerekir. Örneğin Aristoteles, metaforla (düzdeğişmece ve kapsamlayışı ayırmaksızın) bütün mecazları kastettiği için, *Poetika* çevirisinde 'eğretilme'yi kullanmak uygun olmayacaktır.

Bu çalışmada taranan Türkçe edebiyat kaynakları, klasik belagat eserlerini izleyerek edebi sanatları tanımlar. Dilbilim kaynakları ise, çoğunlukla, edebiyat kaynaklarını izleyerek Türkçe isim önerileri dışında, metafor için, özgün bir açıklama sunmaz. Türkçe felsefe çalışmalarında ise, metafor tartışmalarına pek rastlanmamaktadır.¹⁰ Batı retoriğiyle karşılaştırma yapmak için incelenen İngilizce iki retorik sözlüğünde metafor ve ironi gibi kavramlar, Platon ve Aristoteles'ten başlayarak önemli birçok durağa atıflarda bulunarak açıklanır. Bunun kavramların arkasındaki tartışmalara hakim olmak açısından iyi bir yöntem olduğunu kabul etmeliyiz. Türkçede de belagat, dilbilim ve felsefe disiplinlerinin ortak bir terminoloji içinde, çağdaş metafor tartışmalarını gözetken kavram tartışmaları yapması, yerinde olacaktır.

Batı retoriğinde ve düşüncesinde önemli bir yeri olan ironi kavramına, Türkçe karşılık bulmak zordur. İroni, Türkçede farklı betilerle parçalı bir ilişki içindedir. Buna

¹⁰ Türkiye Ulusal Tez Merkezinde yapılan çevrimiçi aramada, felsefe alanında doğrudan metaforun ne olduğuyla ilgilenen üç çalışma bulunabilmiştir.

benzer olarak, kinayenin Batı retoriğinde karşılığını vermek güçtür. Kinaye için en uygun karşılığın, çifte doğru metaforlar olduğunu ilk bölümde gördük. Bu gibi farklar, retorik ve belagat arasında karşılaştırma yapmanın, dil felsefesine faydalı olması açısından uygun olacağını gösterir. Dahası bu farkları görmek, metafor tartışmasını, çağdaş tartışmaları göz önünde bulundurarak ama Türkçeye özgü olarak yapmanın da faydalı olacağını düşündürür.

5.2.2. Metafor Dil

Bu çalışmada, metaforla, daha çok mecazın; yani geniş anlamıyla bir dil görüngüsü olarak metaforun anlaşıldığına ve anlatım metaforları olan gündelik dil metaforlarına dönük bir inceleme yaptığımıza ilk bölümde değinmiştik. Bu kısımda sunacağımız öneri de bir dil görüngüsü olarak metafor anlayışını ve etkiye dönük olmayan gündelik dil metaforlarını dikkate almaktadır. Çalışmadan elde ettiğimiz sonuçlardan hareketle, *Fogelin*, *Searle* ve *Davidson*'ın görüşlerinden bazı elverişli yanları birleştirerek; metaforun anlaşılması için bir öneri sunulabileceğini düşünüyoruz. *Davidson*'ın metaforların ikinci bir anlamı olmadığına dönük savından hareketle ulaştığımız metafor dil yaklaşımı, metafor ifadede ikili bir anlam durumu varsaymaz. Buna göre metaforların tek anlamlı ama metafor anlamlı olarak ele alınmasını öneriyoruz. Bu öneriyi, metaforların kendine özgü bir dil gibi düşünülmesi açısından, metafor dil diye adlandırıyoruz. Buna göre metafor dil, mecazı ayrı bir tür dil yetisi olarak düşünmekten hareketle, metaforları, bu yetiyle ilgili bir aile grubu gibi düşünmeyi ifade ediyor. Metaforları açıklamak için metafor dilin neden daha uygun olduğunu ve yararlıklarını bu bölümde göstererek çalışmayı bitireceğiz.

Böyle bir öneri, bu çalışmada kapsam dışı bırakılan türden metafor görüşlerine benzer bulunabilir. Dili tamamen metaforik olarak gören veya metaforların ayrı bir kavram şemasına sahip olduklarını düşünen görüşleri, bu çalışmada incelenen kuramlarla birleştirmek kolay değildir. Metafor dil önerisi de metaforların ayrı bir kavram şemasına sahip olduğunu iddia eder gibi görülebilir. Bunun önüne geçmek için metafor dilin, bir aile grubu gibi düşünülmesi gerekir. Doğrusu tamamen metaforlardan oluşan bir dil mümkün olmaz. Çünkü dilin sayılar, zamirler, işaret ediciler gibi metaforu olmayan parçaları vardır. Ayrıca hal ekleri, yükleme eki, zaman ekleri gibi, metaforlaştırılmaz mantık araçları bulunur. Bundan dolayı dil tamamen

metaforik olarak düşünülemez. Dahası metaforlar ayrı bir kavram şemasına sahip olsalar bile; bu şema, hiçbir dil kadar yeterli olmayacaktır. Dolayısıyla metaforları kendine özgü bir dil gibi düşünürken bunun yöntemsel olduğunu, bir topluluğun gerekli bütün dil davranışları için kullanılabilir bir dili kastetmediğimizi vurgulamak gerek.

Peki onu neden kendine özgü bir dil olarak tanımlıyoruz? Öncelikle aile grupları, metaforlara göre daha sınırlı bir yapıdadır. Metaforlar birbirinden farklı ilgilerle ortaya çıkabildikleri için aile sınırlılığına uymaz. Ayrıca metaforların dil yetisine benzer ayrı bir yetiyle ilgili olduğunu düşünüyoruz. Demektir ki düz anlamlı dil yetileri ile metafor dile getirmeye ve anlamaya yarayan yetiler farklıdır. Bununla ne demek istediğimizi bir sonraki başlık altında göstereceğiz.

5.2.2.1. Metafor Dil Savları

Kendine özgü bir dil olarak metafor dil mümkün müdür? Bunun için iki farklı türde sav ileri süreceğiz ve metafor dilin yararlılıklarını göstereceğiz. Savlardan ilki metafor dilin düz dil gibi davranabileceğidir. Böylece onu kendine özgü bir dil gibi düşünmek mümkün olabilir. Bu sav, iki yol kullanacak. Birincisi, bu çalışmada elde ettiğimiz bulgularla metafor dilin düz dil gibi davrandığını göstermek; ikincisi herhangi bir dil/anlam kuramının metafor dile uygulanabileceğini göstermektir. Kendine özgü bir dil olarak metafor dilin imkanıyla ilgili ikinci sav ise metafor tartışmalarındaki bazı iddiaların metafor dile dayanak olarak sunulabileceğidir. Bu bağlamda hem bu çalışmada elde edilen sonuçlar hem de bu çalışmada incelemediğimiz *Stern* ve *Yablo* isimlerine değineceğiz. Bunlardan sonra da metaforla ilgili tartışmalı konularda, metafor dilin tavrını ve yararlılıklarını göstereceğiz.

Öncelikle metafor dil, düz dil gibi davranabilir iddiasına bakalım. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlarda bu iddiaya dayanak sağlanabilir. Hatırlanacağı gibi ikinci bölümün sonuçlarından birisi, metafor anlamın düz anlam gibi davrandığı şeklinde verilmişti. Buna göre metafor anlam ve düz anlam ayrı dillere ait anlamlar olarak düşünülebilir. Örneğin Türkçe için, Türkçe dili ve Türkçe metafor dili olarak iki ayrı dizge varsaymak mümkündür. Türkçe metafor dilinin, Türkçe diliyle art alan yetileri, işlev yükleme ve toplumsallık açısından benzer şartlara sahip olduğunu düşünüyoruz.

Ayrıca üçüncü bölümde *Searle*'ün kavramlarıyla metaforu düşünürken, *Searle*'ün dili açıklamak için kullandığı kavramları metaforları açıklamak için kullanmıştık. Örneğin bir **yönelimlilik** biçimi olan konum işlevleri yükleme, nesnelere anlamlar yükleyebiliyordu. Buna benzer olarak bazı dile getirmelere de – düz anlamıyla ilişkili olan veya olmayan – metafor anlamlar yükleyebilir demiştik. Yine art alan yetileriyle ilgili olarak metafor kullanan birisi, *Searle*'ün dil anlayışına göre, anlaşılacağını bilerek bunu yapıyor olmalı demiştik. Bu açıdan metafor bir art alan yetisi gibi görülebilirdi. Doğrusu *Searle* de sonradan *Intentionality* eserinde buna değinmişti. Bunlara göre dili açıklamak için kullanılan kavramların metafor dili açıklamak için de işe yaradığı görülür. Böylelikle metafor dilin düz dil gibi davrandığı söylenebilir.

Dördüncü bölümde ise *Davidson*, sadece bir kişinin anladığı dilin imkansızlığı üzerinden özel dilin imkansızlığını göstermişti.¹¹ Bu açıdan dil toplumsal bir olguydu. *Davidson*'ın vurgusu, dil için anlamının önceliğine işaret ediyor. Anlamının önceliği ilkesi, metafor dil için de geçerlidir. Metafor benzerlik değil; benzetilebilirlik ilkesiyle çalıştığından tek bir kişinin anladığı bir metaforun var olması mümkün olmaz. Eğer metafor, benzerlik ilgilerini kullanıyor olsaydı; verili benzerlik ilişkilerini, belki sadece bir kişinin görmesi mümkün olabilirdi. Ancak önceki bölümlerde değindiğimiz üzere metafor benzetilebilirlik ilişkisi ile çalışır. Buna göre benzetilebilir özelliklerin toplumsal olması gerekir. Bundan dolayı metafor dil de toplumsal olmak zorundadır.

Ayrıca metaforlar, dilin diğer parçaları gibi kazanılır ve öğrenilirler. Bunları öğrenmek için belli bir dil seviyesine gelmek veya çocuklarda olduğu gibi belli bir bilişsel erginliğe ulaşmak gerekir. Bilişsel farklılıklara göre metafor kullanımının hiç kazanılamaması veya geç kazanılması mümkündür. Dolayısıyla metaforları öğrenme süreci, dil öğrenim süreci gibi ayrı bir süreç olarak düşünülebilir. Dahası sadece sınırlı olarak öğrenilebilir veya konuşmada sınırlı kullanımı tercih edilebilir. Ayrıca bir doğal dilde olduğu gibi metafor dilin konuşanları arasında da doğuştan gelen yetenek veya eğitim seviyesine göre, dilin kullanımında derece farkları olacaktır. Bu açıklamalara göre de metafor dilin düz dil gibi davrandığı söylenebilir.

Ayrıca *Davidson*'ın anlam kuramı, tanımlanmış kök anlamlara dayanır. Buna göre listesi verilebilir kök anlamlar, yinelemeli kullanımla dilin bütün ifadelerinin

¹¹ Davidson, “Second Person”, s. 116.

anlamını verebilir. Doğal diller için tanımlanmış kök anlamlar listesini, sözlük olarak düşünmek mümkündür. TDK sözlüğüne göre keçi iki anlama sahiptir. İlk bir memeli hayvan; ikinci olarak da inatçı anlamına gelir.¹² Sözlükler, çoğunlukla, en yerleşik metafor anlamı da verirler. Bu açıdan bazı kök metafor anlamların tanımlandığını kabul etmek gerekir. Tanımlanmış kök metafor anlamlar olduğuna göre, bunları kendi içinde bir küme olarak düşünebiliriz. Bu durumda metafor anlam tanımları ile düz anlam tanımları kümesi arasında, sadece eşseslilik ilişkisi bulunduğu söylenebilir.

Şimdi içinde ‘keçi’ geçen şu üç farklı ifadeye bakalım. Dağlık bir arazide, dik bir parkuru zorlanmadan ve hızlıca tırmanan Ayşe için söylenen,

(4) ‘Ayşe keçidir’

ifadesi ve sivri çene sakalına sahip Ali için söylenen,

(5) ‘Ali keçidir’

ifadesi ve esmer tenli, siyah saçlı çocuğunu seven bir babanın kullandığı,

(6) ‘Hüseyin (kara) keçidir’

ifadesi. Sözlükte, (4), (5) ve (6) ‘keçi’lerinin tanımları verili değildir. Bu çalışmada incelenen kuramlardan bazıları, bu ifadelerde benzerlikler bularak sonuca ulaşabileceğini düşünür. Örneğin, Ayşe, keçilerin engebeli arazide rahatça yol almalarına benzer özelliğinden dolayı, ‘keçi’ yüklemi almıştır. *Fogelin*, anlamın mecazi karşılaştırma ile bulunabileceğini düşünür. Buna göre ‘keçi’nin mecazi özellikleri ile Ayşe arasında ilişki kurmayı deneriz.

Metafor dil ise karşılaştırmaya veya benzerlik bulmaya gerek kalmaksızın, ‘keçi’ kelimesinin mecaz bir kullanımının olması gerektiğini düşünür. Buna göre, (4), (5) ve (6) ifadeleri, ‘keçi’ kelimesinin – zaten var olan – metafor anlamlarını kullanırlar. Bunlara anlamımsı demek de mümkün. Çünkü metafor dil gibi metafor anlamlar da tamamlanmış değildir. Bunu ifadelerin kapsamına bakarak görmek mümkün. (4) ifadesi, engebeli arazide iyi hareket edebilenleri; (5) ifadesi, bütün sivri sakallıları ve (6) ifadesi, sevgi ithaf edilen siyah renkli şeyleri kapsar. Ancak bunlar düz anlamlı kapsamalara benzemez. Örneğin (4)e dağ yollarını iyi tırmanan bir araç da dahil

¹² TDK (Türk Dil Kurumu), “Keçi,” **Genel Türkçe Sözlük**,” erişim: 02 Haziran 2022, <https://www.sozluk.gov.tr>

olabilir. (5)e sivri sakalları olan bir köpek de dahil olabilir. (6)ya sevilen bir şeye ithaf olması açısından siyah renkli bir motosiklet de eklenebilir.

Bu ifadelerin içerikleri ise daha belirgindir. Yamaçlarda hareket kabiliyeti, sivri sakallılık ve sevilene ithaf. Bundan dolayı, bir yönüyle – metafor dilin iş göreceği kadar – anlamdırlar. Bunları, benzerlik ve karşılaştırma yoluyla yakalamak ise sanıldığı kadar kolay olmayabilir. Benzerlikler, çoğunlukla, verili olduğu için, kolayca ulaşılabilmemiş yanığına düşeriz. *Davidson*, metafor anlamı benzerlikle veren kuramları, metaforu açıklayan değil; metaforun onları açıkladığı kuramlar olarak görmekte haklıdır. Çünkü bu ifadelerdeki özellikler, keçinin diğer özelliklerinden kolaylıkla ayrılamaz. Keçinin sivri sakallı olma özelliği; dört ayaklı, kıllı, kuyruklu, boynuzlu vb. gibi birçok özelliğinden sonra gelir. Keçinin niteliksel özellikleri, hareket kabiliyeti özelliğine de önceliklidir. (4), (5) ve (6) ifadelerinde, hazır metafor anlamlar var olduğu için, ifadelerin değindiği – keçiyle ilgili – özellikleri yakalayabiliyoruz. Bu durum (2) ifadesinde – tanımlı metafor anlam olduğu için – daha açıktır.

Peki (4), (5) ve (6)daki metafor anlamlar nasıl belirlenir? Doğrusu bu anlamlar, sözlükte geçmese bile, dil içinde verilidirler. Muğlaklık olsa da aşağı yukarı ne anlama geldiği bilinir. Bundan dolayı metafor dili ve bu dilde metafor anlamı kabul edersek, metaforların anlama sahip olup olmadığı sorunundan kurtulmuş oluruz. Ayrıca metafor anlamın nasıl ortaya çıktığını soruşturmaya gerek kalmaz. Metafor anlam varsa zaten onu kullanırız, onu her seferinde ilgilerini araştırarak tekrar ortaya çıkarmayız. Ayrıca metafor dil ve bu dilde metafor anlam varsa; metaforların nasıl ortaya çıktığını araştırmak etimolojik bir araştırmaya benzeyecektir. Dilin bu tür eşsüremlili olmayan araştırmaları ise dil felsefesi için uygun değildir.

Öte yandan metafor dil, düz dil gibi betileri kullanabilir. Birinci bölümde, araç yönü ağır basan betilerin düz veya mecaz anlamı olarak dile gelebildiğini görmüştük. Bu, benzetme, ironi ve abartma için geçerliydi. Bunların düz anlamı olanları, kendi tanımları ile anlaşılabilir. Mecaz olanları ise metafor dildeki tanımlarıyla anlaşılır. Düz benzetme, düz anlamı dilde, benzetme biçimini kullanır. Mecazi benzetme, bu biçimi, metafor dilde kullanır. Abartma ve ironi için de bu geçerlidir. Böylece benzetmelerin mecazi ve düz anlamı olarak ortaya çıkması açıklanabilir. Örneğin,

(7) ‘Ali kule gibi uzun adamdır’

ifadesi bir benzetmedir. Kule ile adam, uzunluk özelliği açısından aynı sınıfa dahil olabilecekleri için, bu, düz bir benzetmedir. (7) ifadesi,

(8) 'Ali kuledir'

şekline gelirse de eğretileninin tanımına uyar. Ancak,

(9) 'Halil keçi gibi inatçı birisidir'

ifadesini, (2) ('Halil keçidir') ifadesine çevirdiğimizde farklı tür bir eğretilmeye ulaşmış oluruz. Çünkü (9) metafor bir benzetmedir. Bu özelliğinden dolayı (2)'yi benzerlik ilişkileri ile anlamaya çalışmak güçlükler doğurur. Keçilerde inatçılık, tilkilerde kurnazlık, aslanlarda cesaret özellikleri, asli değil; yakıştırılmış özelliklerdir.

Ayrıca dil yetisi gibi metafor yetisinin de var olduğunu düşünüyoruz. Metafor dile getirmelerin, belli bir dil ve bilişsel beceriden sonra öğrenilen bir şey olması, onların ayrı bir yetiye dayandığını gösterir. Bu özellikle, *Richards*'ın ve ondan sonraki kuramcıların eleştirdiği, metaforların dile ilave özel bir yetenek olarak düşünülmesini kastetmiyoruz. Metafor dil, dil yetisiyle ilişkili ama farklı bir yetiye dayanır demek istiyoruz. Bunu açıklamak için, dünyamızla tıpatıp aynı; fakat metaforların olmadığı bir dile sahip bir mümkün dünya kabul edelim. Kendi dünyamızdan birisini bu dünyaya gönderelim ve onun metafor dile getirmelerini, bu dünyadaki insanların anlayıp anlamayacağını düşünelim. Çalışmada incelenen kuramlardan *Davidson* dışındakiler, metaforsuz mümkün dünya sakinlerinin, metafor dile getirmeleri, benzerlikler bularak veya karşılaştırma yaparak anlayabileceğini kabul edeceklerdir. *Davidson* ise anlam sonrası bir etki olarak benzer bir iddiayı kabul eder.

Ancak metafor dili kazanmamış olanların, örneğin (4) ifadesini, çalışmada incelenen kuramların ileri sürdüğü yolla anlaması veya ondan etkilenmesi beklenemez. Mümkün dünyanın mümkün dil kullanıcıları, öncelikle, mecaz kullanımı fark etmelidir. Diğer bir deyişle, dilin düz ifadeler dışında dile getirmeleri olabileceğini öğrenmelidirler. Metaforun ne olduğunu bilmeyen birisi, onun benzerlik veya farklı ilişkilerle anlaşılacağını da bilmez. Çünkü metafor sözce kendisinde, bu araştırmalara yönlendirecek bir özellik taşımaz. Biz metaforların böyle çalıştığını bildiğimiz için bu işe gireriz. Bu sebeple metaforlar kendilerine özgü bir dil dizgesi içinde çalışırlar ve onların anlaşılması da metafor dil dediğimiz bu dizge içinde mümkün olur.

Bununla birlikte herhangi bir dil/anlam kuramının metafor dile uygulanabileceğini düşünüyoruz. Örneğin metafor dil, *Davidson* ve *Searle*'ün dil görüşleri ve anlam kuramlarıyla birlikte ele alınabilir. T-biçimlerini, metafor dile uygulamanın güç olduğu düşünülebilir. Ancak (2) örneğinde, tanımlı metafor anlamların var olduğunu gördük. Bu açıdan (2) T-biçiminde gösterilebilir. Bir makinenin T-biçimlerini kullanarak TDK tabanlı çeviri yaptığını varsayalım. Bu durumda (2) ifadesi için, iki ayrı T-biçimi belirlemek gerekir çünkü kök anlam tanımları listesinde (2) ifadesinde geçen 'keçi' için iki tanım vardır. Buna göre,

(T₂) 'Türkçe dilinde 'Halil keçidir' doğrudur a_va Halil keçi₁ ise.'

(T_{m2}) 'Türkçe metafor dilinde 'Halil keçidir' doğrudur a_va Halil keçi₂ ise.'

biçimlerine ulaşırız. Bunlardan (T₂) yanlış; (T_{m2}) doğru veya yanlış değeri alabilir.

Burada 'keçi₂'nin bir ölü metafor olduğu düşünülebilir. Ölü metaforlar, metaforun doğasına ışık tutabilir fakat metafor anlamı verecek bir yol için yardımcı olmazlar. Bu açıdan savın geçersiz olduğu iddia edilebilir. Metaforların özelliği, olumsal olmalarıdır. Demektir ki konuşan metafor yerine düz bir ifade de dile getirebilir. Ancak bir ölü metafor olan 'masa ayağı' ifadesinde gördüğümüz gibi ölü metaforlar zorunlu özelliktedir. Yerine başka bir ifade kullanılamaz. Doğrusu 'keçi₂' ölü değil; yerleşik ve tanımlı bir metafordur.

Fakat T-biçimlerini (4), (5) ve (6) ifadeleri için kullanmak daha zorlu görünmektedir. Bu metaforlar yerleşik fakat tanımlı değildir. Bundan hareketle (4) için,

(T_{m4}) 'Türkçe metafor dilinde 'Ayşe keçidir' doğrudur a_va Ayşe keçi_n ise.'

şeklinde bir biçim verilebilir. Bu tür metaforlar için kökten yorumlamaya başvurmak mümkündür. *Davidson*cı kökten yorumlama savlarına göre, 'keçi_n'nin anlamı, yorumlama ilkeleri ile verilebilir.

Searle'ün dil ve anlam kuramının özellikleri ise metafor dil için daha zengin kaynaklar sunar. Bunların bazılarını üçüncü bölümde ve yukarıda değinmiştik. Burada, niyetlilik, ortak niyetlilik, art alan yetisi ve işlev yükleme kavramlarıyla metaforun açıklamasının yapılabileceğini ifade ettik. Bunlardan hareketle metafor dil, kendine özgü bir art alan yetisine dayandırılabilir. Buna göre metafor art alan yetisi, niyetliliğin tasarım biçimindeki metafor tasarım diye adlandırılacak özel bir kategori

oluşturur. Metafor tasarım, metafor dilin kurucu kuralları ile düz ifadelerle metafor işlevler yükler. Yerleşik metaforları düşündüğümüzde bu yolla yapılan bir açıklama uygun görünmektedir. Metafor dilin sorunları önleyen yanı, özellikle yerleşik metaforların anlamlarına, her seferinde benzerlik veya başka ilgilerin araştırılmasıyla ulaşılmadığı gerçeğidir. Bir metafor – ilk defa – dile getirildiğinde ise, bir işlev yükleme önerisi yapılmış olur. Bundan sonra eğer metafor kullanıma girerse, artık onun sesi/işareti ile benzerlik ilişkisi olduğunu varsayabileceğimiz düz anlamın sesi/işareti arasında, eşseslilik özelliği dışında bir ilişkisi kalmaz. Yerleşik ve tanımlı metaforları düşündüğümüzde bu özelliği daha iyi görmek mümkündür.

Ayrıca metaforu konuşanın kastettiği anlam üzerinden açıklamakla ilgili bir sorun da çözülebilir. Örneğin, (4) ifadesinin şöyle bir konuşmada ortaya çıktığını varsayalım.

A: (10) 'Ayşe'nin tepeye kadar çıkabileceğini düşünüyor musun?'

B: (4) 'Ayşe keçidir'

Burada *Searle*'ün yöntemini seçtiğimizde, (4) metaforu için *Grice*'i yolları iki kere kullanmamız gerekir. Öncelikle metafor anlamı yakalamak için, sonra da (10) sorusuna verilen cevabı anlamak için. Bu metaforu konuşanın kastettiği anlamla açıklamanın sorunudur. Metafor dil yöntemini kullandığımızda, metafor cümle anlamı ve konuşanın kastettiği metafor anlam ayırımına sahip oluruz. Böylece *Grice*'i yöntem sorunsuz çalışabilir.

Öte yandan özellikle 80'li yıllarla birlikte, ortaya çıkan metafor kuramlarındaki iddiaların metafor dile dayanak olarak sunulabileceğini düşünüyoruz. *Fogelin*'in kuramı, metafor ailesi grubu olarak mecazi alanda işleyen bir karşılaştırma yaptığı ve düz anlam ilişkilerinden sakındığı için buna örnek verilebilir. *Fogelin*'in kuramı, metaforları mecaz alanda işleyen ayrı bir grup olarak görmesi açısından metafor dil önerisini destekleyen özelliklere sahiptir. Fakat bu özellikler ve metafor dil önerisinin farklı bir kavram şeması doğurmaya yol açtığı söylenebilir. *Davidson*'a göre kavram göreceliliğine yol açtığı için farklı kavramsal şemalar mümkün değildir. Ancak *Fogelin*'in kuramı kavram göreceliliğe yol açacak şekilde farklı bir kavramsal şema önermez. Çünkü onda metaforlar mecazi bir kavram ağı içine yerleşik değildir ve karşılaştırma ilişkileri ile çalışır. Metafor dil önerisi de kavram göreceliliğine sebep

olmaz. Bu önerinin kendine özgü bir dil olarak yapılmasının bir sebebi de budur. Farklı diller benzer kavramsal şemalara sahip olabilir.

Ayrıca bu çalışmada incelenmeyen iki isimde, metafor dil için bazı dayanaklar bulunabilir. Bunlardan birisi olan *Stern, Kaplan*'ın işaret edicilerle ilgili kuramındaki ('işaret eder ki' anlamında) 'İ-ki' (*Dthat*) yaklaşımını, metaforlara uygular. Buna göre, ('metafor anlamdır ki' anlamında) 'M-ki' (*Mthat*) işlemiyle metaforu açıklar.¹³ Böylece (2) ifadesi,

(11) 'Halil – M-ki – keçidir'

şeklinde düşünülür. M-ki işlemi, metaforların fark edilmesini yanlışlığa bağlamaktan ve düz anlam – metafor anlam ilişkisiyle ilgili sorunlardan uzaklaşmayı sağlar. Aynı zamanda bu işlem, ilgimizi mecazi anlamlarla sınırlar. *Davidson*'ın görme ve olarak-görme ayrımı ile İ-ki ve M-ki ayrımının birbirine benzer olduğu düşünülebilir. Ancak *Davidson* olarak-görmeyi olduğu gibi M-ki'yi de önermesel olarak kabul etmeyecektir.

Yablo ise *Walton*'a atıfla düz ve metafor anlamların farklı izdüşümleri olduğunu savunur. Buna göre, metafor ayrı bir oyun gibi düşünülür. Bu oyun, bir şey gibi davranma veya karşı tarafı bir şey olduğuna inandırma ile çalışır. Bir ifade düz anlam uylaşımlarına dayanan uzayda belirgin izdüşümlere sahiptir. Ancak aynı ifade, oyunun, düz anlama göre çarpık uzayında, daha belirsiz, fakat farklı anlamları verecek izdüşümlere sahip olur.¹⁴ Burada da *Davidson*'ın görme ve olarak-görme ayrımı akla gelebilir. Fakat *Yablo*'da olarak-görme anlamsal olacaktır.

Metafor dil önerisi, bu isimlerin savlarıyla uyumludur. *Fogelin* gibi metafor anlamı, mecaz ailesi içinde yapılan işlemlerle vermeyi önerir. *Stern* gibi ifadenin düz anlamındaki benzerlik ilişkilerini aramadan veya karşılaştırma yapmadan metafor ifadelerin kendi semantik özellikleri olabileceğini gösterir. *Yablo*'ya uygun olarak, düz anlam ve metafor anlam arasında, metafor olanın anlamdan çok anlamımsı olması açısından bir fark olduğunu ifade eder. Buna göre metafor dil, bir tür dil oyunu olarak kabul edilebilir.

¹³ Stern, A.e., s. 106-107.

¹⁴ Stephen Yablo, Andre Gallois, "Does Ontology Rest on a Mistake", *Proceedings of Aristotelian Society*, C:72, 1998, s. 247-250.

Son olarak metafor dilin yararlıklarını gösterelim. Bunu giriş bölümünde verilen kılavuz sorun öbeklerine, metafor dil anlayışının verdiği cevaplara bakarak yapmak uygun olur.

1) Metafor nedir? Metafor ifadenin sınır ve kapsamı için ne söylenebilir? Metafor nasıl ayırt edilir? Diğer betilerle ilişkisi ve farkı nedir? Metafor, metafor dil yetisine bağlı olarak, bazı ifadeleri düz dille eşsesli olarak kullanan bir dil görüngüsüdür. Metafor dil yetisi, *Searle*'de verildiği haliyle, bir art alan yetisi olarak düşünülebilir. Metafor anlam, bir ifadeye, ilkin, benzerlik veya farklı ilgilerle yüklenebilir. Ancak, bu yüklemenin kullanıma girdiği durumda, artık bu ilgilerle anlam arasında bir ilişki kalmaz. Bu çalışmanın dikkate aldığı anlatım metaforları için, konuşan ve muhatap arasında bu ilgileri araştırmaya gerek kalmaksızın anlama ulaşmak mümkündür.

Metafor ifadelerin kapsamını belirlemek güçtür. Ancak (4), (5) ve (6) örneklerinde görüldüğü gibi bağlama göre sınırlılıkları ortaya çıkabilir. Metaforların ayırt edilmesi ise yanlışlık veya kategorik hataya dayanmaz. Metafor ifade, metafor dil ifadesi olduğu için, konuşan ve muhatap arasında bu ayrım konuşmanın kendiliğinde bulunabilir. Ancak bu iddia makinelerin metaforları ayırt etmesi konusunda sorunlu görülebilir. Bunun sebebinin, metaforları düz dil içinde açıklamaya çalışmak olduğunu düşünüyoruz. Düz dil içinde, metaforu makineye tanımlamak istersek kategorik hataya başvurmak zorunda kalırız. Ancak metafor dilin kendisinin makineye tanımlanması mümkün olmalıdır. Buna göre makine her ifade için öncelikle dil sınaması yapabilir. Bu sınamayla ifadenin hangi dile ait olduğunu tespit edebilir ve anlamı bu dile göre verebilir. Metaforun diğer betilerle ilişkisi ise birinci bölümde detaylıca incelendi. Metafor dil, düz dil gibi diğer betileri kullanabilir. Araç yönü kuvvetli olan betilerin, düz ve mecaz anlamlı dile gelmelerini böyle açıklayabiliriz.

2) Metafor nasıl çalışır? Anlam aktarması var mıdır? Metafor dil, ayrı bir dil olarak düşünüldüğü için anlam aktarmasından bahsetmeye gerek kalmaz. Anlam aktarması; değişmesi veya anlamın benzerlik gibi ilgilerle çıkması etimolojik bir yön taşır. Bir anlam kuramında etimoloji gibi incelemelerin yapılması kullanışlı değildir. Metafor dil, düz dilin işlediği gibi çalışır. Metafor ifadeler önermesel olabilirler, doğruluk değeri alabilirler. Semantik, pragmatik ve sözdizimsel özelliklere sahip olabilirler. Anlama sahip oldukları gibi edimde de bulunabilirler. Örneğin,

(12) 'Yüzüne kapıyı çarpacağım'

ifadesi, muhatapın dışarı çıkmasını isteyen veya emreden bir ifade olabilir. Buna karşılık muhatap metafor söz ediminin etkisiyle dışarı çıkma davranışı gösterebilir.

3) Metafor anlam nedir? Metafor önerme, metafor doğruluk mümkün müdür? Metafor anlam, metafor dile özgü anlamdır. Yukarıda içerik ve kapsamla ilgili incelemede, bazı özelliklere değindik. Metafor anlamlar, bir ifadeye birden fazla olacak şekilde yüklenebilir. Bunların bazıları sözlüklerde listelenir. Yerleşik ve tanımlı dediğimiz bu metaforlar, bağlam duyarlı olmak zorunda değildir. Listelenmeyen bazıları (yerleşik ama tanımlı olmayanlar) ise bağlam duyarlı olarak çalışır. Metafor dil, düz dil gibi hareket ettiği için metafor önerme ve metafor doğruluk mümkündür.

4) Metafor anlam düz anlama çevrilebilir mi? Metafor anlam metafor dil içinde anlaşıldığı için yorumlama veya açıklama ile düz anlama dönüştürmeye gerek kalmaz. Bunların tanımlı olanlarını düz anlama çevirmek mümkün olabilir ama sözlükte bulunmayanlar için bunu yapmak kolay değildir. Burada *Davidson*'ın yorumlama yöntemi işe yarayabilir. Mecaz derecesi yüksek veya etki amacıyla dile gelen metaforlar için ise daha farklı bir yorumlama mümkündür. Ancak bunların yorumlanması, *Davidson*'da görüldüğü gibi yorumcunun izlerini taşıyacaktır. Bu durumda anlamsal olmayacaktır.

5.2.2.2. Metafor Dil Sorunları

Metafor dilin en temel sorunu kendisidir. Bu öneriyi, dilin bütüncül olarak değerlendirilmesini engellediği ve farklı bir kavram şeması doğurması mümkün olduğu için kabul etmek kolay değildir. Ancak yöntemsel olarak bu öneri kullanılabilir. Bu aşamayı geçtiğimizde de bazı sorunlarla karşılaşırız. Burada üç mümkün soruna değineceğiz.

1) Metafor dil önerisi metaforların anlaşılması için açık bir yöntem sunmaz. Metafor anlamın metafor dile özgü olduğu savı, metafor dili kabul ettiğimizde metafor anlamın kendiliğinden ortaya çıkacağı sonucunu doğurmaz. Sözlükte verili metafor anlamlar için belki sorun yoktur. Ancak (4), (5) ve (6) örneklerinde gördüğümüz gibi sözlükte tanımlı olmayan anlamlardan hangisinin seçileceği belirsizdir.

Yanıt: Metafor dil, ayrı bir dil yetisine dayanır. Bir ifadenin farklı metafor anlamlarından hangisinin seçileceği, bu dil yetisi ve bağlamsal özelliklerle belirlenebilir. Aslında 1)de verilen sorun, anlam muğlaklığı sorunudur ve düz anlamlı ifadeler için de geçerlidir. Muğlaklık sorunun çözümü için farklı öneriler verilmiştir. Bu öneriler, metafor dil için de kullanılabilir. Herhangi bir anlam kuramını metafor dile uygulamak mümkündür. Örneğin *Searle*'ün söz edimleri kuramını, metafor söz edimleri olarak metafor dil için kullanabiliriz. Metafor dil, düz dillere göre bazı farklı sorunlara sahiptir. Bu sebeple bir anlam kuramını metafor dil için düzenlemek gerekebilir. Fakat bunlar tali konulardır. Tanımlı olsun veya olmasın yerleşik metaforlar, metafor dil içinde daha iyi anlaşılabilir. Bunların anlamlarıyla ilgili sorunlar, düz dilin anlam sorunlarına benzer şekilde çözülebilir.

2) Metafor dil gündelik dil metaforlarını dikkate aldığı için edebi metaforları açıklayamaz. Dahası edebi metaforları kapsam dışında tutarak metaforların tamamına dönük bir açıklama vermemek hatasına düşer. Metaforların bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekir.

Yanıt: Hatırlanacağı üzere etki ve anlatım metaforları diye bir ayırım yapmış ve edebi metaforları etki metaforları altında göstermiştik. Edebi metaforlarının yorumlanması gündelik dil metaforlarına göre daha güçtür. Çünkü bunlar özel bir estetik amaçla; bir şeyi anlatmaktan çok metafor üretmek için doğarlar. Ayrıca dil becerisi, doğuştan gelen yetenek veya eğitim seviyesine göre, kişiden kişiye farklılık gösterebilir. Metafor dil becerisi de buna benzer olarak kişiye göre değişebilir. Edebi metin yazarlarının, metafor konusunda doğuştan veya sonradan kazanılan daha yüksek becerilere sahip olduğu açıktır. Ayrıca, özellikle şiirde, metafor olarak düşündüğümüz birçok ifade aslında çağrışımlara dayanır. Dolayısıyla edebi metaforları, metafor dil içinde diğerleri gibi açıklamak kolay değildir. Fakat bunları düz dil yetisiyle anlamadığımız açıktır. Çünkü metafor dil yetisine sahip olmasaydık metaforsuz mümkün dünya sakinleri gibi metaforlara kayıtsız kalırdık.

Buna karşılık, edebi metaforların çoğunluğunu da kapsayan etki metaforlarını, *Davidson*cı yolla, tek ve düz anlamlı olarak düşünmek mümkündür. *Lycan*'ın metafor ölçeğinde de gördüğümüz gibi özellikle şiirdeki çağrışımsal ifadeler için, böyle bir yol kullanmak gerekir. Metafor dil önerisi, dili parçalar halinde düşünmek gibi bir sava dayanır. Bir bütünün tamamını iyi bir şekilde açıklayamıyorsak, iyi bir şekilde açıklayabildiğimiz kısma odaklanmak yöntem olarak kullanılabilir. Bunu kabul

edersek metafor dilin de parçalar halinde düşünülmesini savunabiliriz. Edebi olanlar dışındaki metaforları açıklamak için metafor dil işe yarıyorsa, onu kullanmak gerekir.

3) Metafor dil yerleşik metaforlara dönük olduğu için, yeni metaforları açıklayamaz. Metafor ayrı bir dil yetisi olarak düşünülüyorsa, metafor dil savının yeni bir metaforun anlamını, muğlak da olsa, vermeye yarayacak araçları olmalıdır.

Yanıt: Etki metaforları ve yeni metaforları açıklamak, metafor dil için bazı güçlükler doğurur. Bunun bir yönünü 2) sorunda gördük. Ancak yeni metaforların ne olduğunu iyi belirlersek, buradaki sorunun sandığımızdan daha küçük olduğu görülebilir. Yeni metafor terimiyle, I) tamamen yeni; daha önce hiç dile getirilmemiş metaforlar ve II) henüz taze; dile yerleşik diyemeyeceğimiz metaforlar kastedilir. II) türünden yeni metaforların, henüz, sınırlı bir kullanım alanı vardır. Ancak bunlar yine de metafor dil içerisinde anlaşılabilir. Çünkü bir metafor, birden fazla kişi tarafından birden fazla iletişim ortamında anlaşılıyorsa; onun artık metafor dilin bir parçası olduğu savunulabilir.

İlk tür yeni metaforlar ise düz dilde, ilk kez dile getirilen yeni bir ifade gibi düşünülebilir. Düz dilde de tamamen yeni ifadelerin ortaya çıkması mümkündür. Örneğin yeni keşfedilen bir çam türünü veya sık yaşadığımız bir durumu ilk defa adlandırdığımızı düşünelim. Dilde yeni ifadelerin ortaya çıkmasının şartları, dilin özellikleriyle ilgilidir. Buna göre dilin bazı uylaşım ve şartlarından tamamen bağımsız, yeni ifadeler ileri süremeyiz. I) türü metaforların ortaya çıkmasını da buna benzer olarak düşünmek mümkündür. Buna göre I) metaforlar, bir ihtiyacı tatmin etmek için ve metafor dilin şartlarına göre ortaya çıkmalıdırlar. Tamamen yeni bir metafor, mecaz özelliklerine göre dile gelir ve benzetilebilirlik ilkesi ile anlaşılabilir. Konuşan, muhatabın, metafor dile aşına ve yeni bir metafor ifadeyi bu dil içinde anlayabilir olduğunu varsayarak konuşur. Tamamen yeni metaforlar, metafor dil içinde anlaşılabilir.

5.3. SONUÇ

Bu bölümde üç farklı değerlendirme yapıldı. İlk *Searle* ve *Davidson*'ın metafor kuramlarını karşılaştırdık. Buna göre iki kuram, metafor anlamı ikinci bir anlam olarak kabul etmek veya etmemek açısından, birbirlerine karşıttırlar. Ayrıca

kullanım meselesi, iki kuram için semantik/pragmatik ve postsemantik olarak ayrılır. Ancak, önceki kuramlara verilen eleştiriler ve benzetme/benzerlik ilişkilerine getirilen kısıtlar açısından bazı ortak özellikler vardır. Ayrıca *Lycan*, iki kuramın birleştirilebilir olduğunu gösterir. Bu görüşün bazı savlarının yerinde olduğunu kabul etmek gerekir.

İkinci olarak, çalışmada incelenen kuramlardan hareketle, bir metafor kuramının veya incelemesinin dikkate alması gereken bazı özellikler verildi. Metaforların diğer betilerle ilişkisini incelemenin, metaforun anlaşılması için faydalı olduğuna değindik. Bunlardan hareketle metaforun tanımı ve metaforların türleri açısından kuramsal incelemeler için önemli iki ayırım elde ettik. Bunlardan sonra Türkçe metafor tartışmalarında dikkate alınması gereken bazı notlar paylaştık.

Son olarak ise metaforların anlaşılması için metafor dil olarak adlandırdığımız bir yöntemin savunulabileceğini gösterdik. Buna göre metaforları, kendine özgü art alan yetilerine dayanan, kendi kurucu kuralları ve işlev yükleme özelliği bulunan ve benzetilebilirlik ilkesi ile çalışan ayrı bir dil olarak düşünmek mümkündür. Böylece bu çalışmada incelenen kuramların karşılaştığı sorunlardan kaçınmayı sağlayabiliriz. Bunların başında metaforun ikinci bir anlamı olup olmadığı sorunu gelir. Metafor dile göre, metaforların tek ama metafor anlamı olduğu kabul edilir. Ayrıca metafor cümlelerin doğru olup olmadığı sorunu da çözülür. Metafor cümleler metafor anlamlarına göre doğru veya yanlış olabilir. Dahası açıklama ve yorumlamayla ilgili tartışmalardan da kurtulmuş olunur. Metafor dil kendi içinde anlamlara sahip olduğu için zaten anlam aktarımı gerçekleşeceği için açıklamaya gerek kalmaz. Yorumlama ise metafor üzerine konuşmak veya *Davidsoncı* kökten yorumlama bağlamında mümkün olabilir. Bu sebeplerle metafor dil önerisinin yararlı olduğu gösterilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aksan,
Doğan: **Anlambilim: Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi**, Ankara, Engin Yayın Evi, 2009.
- Abrams,
Howard M.: **A Glossary of Literary Terms**, 7. Bs., Boston, Heinle & Heinle, 1999.
- Altınörs,
Atakan: "Toplumsal Gerçekliğin İnşasında Söz Edimleri," **Söz Edimleri: Seçilmiş Yazılar**, ed. Atakan Altınörs, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2019.
- Anderson Jr.,
R. Dean: **Glossary of Greek Rhetorical Terms Connected to Methods and Argumentation, Figures And Tropes From Anaximenes to Quintilian**, Leuven, Peeters, 2000.
- Aristoteles: **Poetika**, çev. İsmail Tunalı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1987.
Retorik, çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1995.
- Ashworth,
Jennifer E.: "Metaphor and Logicians from Aristotle to Cajetan," **Vivarium**, 45/2-3, 2007, s. 311-327.
- Aune,
Bruce: "Quine on Translation and Reference", **Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition**, 27/4, 1975, s. 221-236.
- Austin, J.L.: **Söylemek ve Yapmak**, Çev. R. Levent Aysever, İstanbul, Metis, 2009.

- Aysever, R. Levent: "Sunuş: Dil Felsefesi, Söz Edimleri Kuramı ve John R. Searle," **Söz Edimleri**, John R. Searle, Ankara, Ayraç Yayınevi, 2000.
- Beardsley, Monroe C.: **Aesthetics: Problems in the Philosophy of Criticism**, Harcourt, Brace & World, 1958.
- "The Metaphorical Twist," **Philosophy and Phenomenological Research**, 22/3, 1962, s. 293-307.
- "Metaphorical Senses," **Nous**, 12/1, 1978, s. 3-16.
- Bilgegil, Kaya: **Edebiyat Bilgi ve Teorileri: Belagat**, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1989.
- Black, Max: **Models and Metaphors: Studies in Language and Philosophy**, New York, İthaca, 1962.
- "Metaphor," **Proceedings of the Aristotelian Society**, 55, 1955, s. 273-294.
- "More About Metaphor," **Dialectica**, 31-3/4, 1977, s. 431-457.
- "How Metaphors Work: A Reply to Donald Davidson", **Critical Inquiry**, 6/1, 1979, s. 131-143.
- Bredin, Hugh: "The Literal and the Figurative," **Philosophy**, 67/259, 1992, s. 69-80.
- Brown, Stuart C.: "I.A. Richards' New Rhetoric: Multiplicity, Instrument and Metaphor," **Rhetoric Review**, 10/2, 1992, s. 218-231.
- Camp, Elisabeth: "Metaphor and That Certain 'Je Ne Sais Quoi'", **Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition**, 129/1, 2006, s. 1-25.
- "Metaphor and Varieties of Meaning", **A Companion to Donald Davidson**, Ed. by Ernie Lepore, Kirk Ludwig, West Sussex, Wiley Blackwell, 2013.

Cavell,
Marcia: "Metaphor, Dreamwork and Irrationality", **Perspectives on the Philosophy of Donald Davidson**, Ed. by Ernest LePore, Oxford, Basil Blackwell, 1989.

Cebeci,
Oğuz: **Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri**, İstanbul, İthaki, 2019.

Coşkun,
Menderes: **Sözün Büyüsü: Edebi Sanatlar**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2014.

Cuddon,
Anthony J.: **A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory**, 5. Bs., Oxford, Wiley-Blackwell, 2013.

Davidson,
Donald: "Theories of Meaning and Learnable Languages", **Inquiries into Truth and Interpretation**, 2. Ed., Ed. by Donald Davidson, Oxford, Oxford University Press, 2001. (1965)

"Truth and Meaning", **Inquiries into Truth and Interpretation**, 2. Ed., Ed. by Donald Davidson, Oxford, Oxford University Press, 2001. (1967)

"True to the Facts", **Inquiries into Truth and Interpretation**, 2. Ed., Ed. by Donald Davidson, Oxford, Oxford University Press, 2001. (1969)

"Radical Interpretation", **Inquiries into Truth and Interpretation**, 2. Ed., Ed. by Donald Davidson, Oxford, Oxford University Press, 2001. (1973)

"On the Very Idea of Conceptual Scheme", **Inquiries into Truth and Interpretation**, 2. Ed., Ed. by Donald Davidson, Oxford, Oxford University Press, 2001. (1974)

"What Metaphors Mean", **Inquiries into Truth and Interpretation**, 2. Ed., Ed. by Donald Davidson, Oxford, Oxford University Press, 2001. (1978)

"A Coherence Theory of Truth and Knowledge", **Subjective, Intersubjective and Objective**, Ed. by Donald Davidson, Oxford, Oxford University Press, 2001. (1983)

- Davidson,
Donald: "Communication and Convention", **Inquiries into Truth and Interpretation**, Ed. by Donald Davidson, Oxford, Oxford University Press, 2001. (1984)
- "A Nice Derangement of Epitaphs", **Truth, Language, and History**, Ed. by Donald Davidson, Oxford, Oxford University Press, 2005. (1986)
- "Rational Animals", **Subjective, Intersubjective and Objective**, Ed. by Donald Davidson, Oxford, Oxford University Press, 2001. (1988)
- "Second Person", **Subjective, Intersubjective and Objective**, Ed. by Donald Davidson, Oxford, Oxford University Press, 2001. (1992)
- "The Problem of Objectivity", **Problems of Rationality**, Ed. by Donald Davidson, Oxford, Oxford University Press, 2004. (1995)
- "The Folly of Trying to Define Truth", **Truth, Language, and History**, Ed. by Donald Davidson, Oxford, Oxford University Press, 2005. (1996)
- "Seeing Through Language", **Truth, Language, and History**, Ed. by Donald Davidson, Oxford, Oxford University Press, 2005. (1997)
- Devellioğlu,
Ferit: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 29. Bs., Ankara, Aydın Kitabevi, 2009.
- Farrell,
Frank B.: "Metaphor and Davidsonian Theories of Meaning", **Canadian Journal of Philosophy**, 17/3, 1987, s. 625-642.
- Fogelin,
Robert J. **Figuratively Speaking**, Oxford, Oxford University Press, 2011.
- "Metaphors, Simile and Similarity," **Aspects of Metaphor**, ed. Jaakko Hintikka, Dordrecht, Springer Science+Business Media, 1994.

- Goodman,
Nelson: "Metaphor as Moonlighting", **Critical Inquiry**, 6/1, 1979, s.125-130.
- Grice, Paul: **Studies in the Way of Words**, 4. Bs., Cambridge, Harvard University Press, 1995.
- Haack,
Susan: "Dry Truth and Real Knowledge: Epistemologies of Metaphor and Metaphors of Epistemology," **Aspects of Metaphor**, ed. Jaakko Hintikka, Dordrecht, Springer Science+Business Media, 1994.
- Heal,
Jean: "Radical Interpretation", **A Companion to the Philosophy of Language**, Ed. by Bob Hale, Crispin Wright, Oxford, Blackwell Publishers, 1998.
- Hengirmen,
Mehmet: **Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, Ankara, Engin Yayınevi, 1999.
- Hills, David: "Aptness and Truth in Verbal Metaphor," **Philosophical Topics**, 25/1, 1997, s. 117-153.
- "Metaphor," The Standford Encyclopedia of Philosophy, ed. Edward Zalta, 2017.
<<https://plato.stanford.edu/archives/fall2017/entries/metaphor/>>.
Erişim 08 Ekim 2019.
- "The What and The How of Metaphorical Imagining, Part One," **Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition**, 174/1, 2017, s. 13-31.
- Hintikka,
Jaakko,
Sandu,
Gabriel: "Metaphor and Other Kinds of Nonliteral Meaning", **Aspects of Metaphor**, ed. Jaakko Hintikka, Dordrecht, Springer Science+Business Media, 1994.
- İmer, Kamile,
vd.: **Dilbilim Sözlüğü**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011.

- Johnson, Mark: "Introduction: Metaphor in the Philosophical Tradition," **Philosophical Perspectives on Metaphor**, Mineapolis, University of Minnesota Press, 1981.
- Kerimoğlu, Caner: **Genel Dilbilime Giriş**, 2. bs., Ankara, Pegem Akademi, 2014.
- Kıran, Zeynel ve Eziler Kıran, Ayşe: **Dilbilime Giriş**, 3. bs., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2006.
- Kittay Feder, Eva: "The Creation of Similarity: A Discussion of Metaphor in Light of Tversky's Theory of Similarity," **Proceedings of Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association**, 1982, s. 394-405.
- Kirby, John T.: "Aristotle on Metaphor," **The American Journal of Philology**, 118/4, 1997, s. 517-554.
- Kocakaplan, İsa: **Açıklamalı Edebî Sanatlar**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1992.
- Leezenberg Michiel: **Contexts of Metaphor**, Oxford, Elsevier, 2001.
- Lepore, Ernie, Ludwig, Kirk: **Donald Davidson: Meaning, Truth, Language, an Reality**, Oxford, Oxford University Press, 2005.
- Donald Davidson's Truth-Theoretic Semantics**, Oxford, Oxford University Press, 2007.

- Loewenberg,
Ina: "Truth and Consequences of Metaphors," **Philosophy & Rhetoric**, 6/1, 1973, s. 30-46.
- Ludwig,
Kirk: "Davidson", **Dil Felsefesi**, Der. Barry Lee, Çev. Ünsal Çimen, Ankara, Fol Yayınları, 2019.
- Lycan,
William G.: **Philosophy of Language: A Contemporary Introduction**, 2. Edt., New York, Routledge, 2008.
- "An Irenic Idea about Metaphor," **Philosophy**, 88/343, 2013, s. 5-32.
- Macha,
Jakup: "Searle on Metaphor," **Organon**, F/19, 2012, s. 186-197.
- Magidor,
Ofra: "Category Mistake and Figurative Language," **Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition**, 174/1, 2017, s. 65-78.
- Moran,
Richard: "Metaphor," **A Companion to the Philosophy of Language**, 2. Bs. ed. Bob Hale, Crispin Wright, Oxford, Blackwell Publishers, 1998.
- Nişanyan,
Sevan: "Mecaz," **Nişanyan Sözlük: Çağdaş Türkçenin Etimolojisi**, <https://www.nisanyansozluk.com/?k=mecaz>
- Özaltun,
Eylem: "Dummett ve Davidson: Düşüncenin Dile Bağlılığı Üzerine", **Beytülhikme: An International Journal of Philosophy**, 3/1, 2021, s.47-78.
- Platon: **Devlet**, çev. Cenk Saraçoğlu, Veysel Atayman, İstanbul, BS Yayın Basım.

- Ramberg, Bjorn T.: **Davidson's Philosophy of Language: An Introduction**, New York, Basil Blackwell, 1989.
- Reimer, Marga: "Davidson on Metaphor", **Midwest Studies in Philosophy**, XXV, 2001, s. 142-155.
- "Metaphorical Meaning. Do You See What I Mean", **Baltic International Yearbook of Cognition, Logic And Communication**, 3, 2008, s. 1-20.
- Richards, I. A.: **Philosophy of Rhetoric**, New York, Galaxy Book, 1965.
- Rust, Joshua: **John Searle**, London, Continuum, 2009.
- Quine, Williard V. O.: "Ontological Relativity", **The Journal of Philosophy**, 65/7, 1968, s. 185-212.
- Word and Object**, New Ed., Massachusetts, The MIT Press, 2013.
- Searle, John R.: **Söz Edimleri**, Çev. R. Levent Aysever, Ankara, Ayraç Yayınevi, 2000.
- Bilinç ve Dil**, Çev. Muhittin Macit, Ferruh Özpilavcı, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2005.
- Toplumsal Gerçekliğin İnşası**, Çev. Muhittin Macit, Ferruh Özpilavcı, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2005.
- Intentionality an Essay in the Philosophy of Mind**, Cambridge, Cambridge University Press, 1983.
- "Bir Edimsöz Edimleri Taksonomisi," **Söylemek ve Anlatmaya Çalışmak**, ed. John R. Searle, çev. R. Levent Aysever, Ankara, Bilgesu, 2011.
- "Dolaylı Söz Edimleri," **Söylemek ve Anlatmaya Çalışmak**, ed. John R. Searle, çev. R. Levent Aysever, Ankara, Bilgesu, 2011.

- Searle, John R.: "Eğretileme," **Söylemek ve Anlatmaya Çalışmak**, ed. John R. Searle, çev. R. Levent Aysever, Ankara, Bilgesu, 2011.
- Smith, Barry: "From Speech Acts to Social Reality," **John Searle**, ed. Barry Smith, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.
- Stern, Josef: **Metaphor in Context, Cambridge**, Cambridge, The MIT Press, 2000.
- Şahan, Kayhan: **Şiirde Derin Yapı Metafor: Modern Türk Şiiri Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul, Ebabil, 2020.
- Şişkolar, Cem: "'Quine ve Semantik Belirsizlik' Üzerine", **Felsefe Tartışmaları 52. Kitap**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Tarski, Alfred: "The Semantic Conception of Truth: and the Foundations of Semantics", **Philosophy and Phenomenological Research**, 4/3, 1944, s. 341-376.
- Tirrel, Lynne: "Reductive and Nonreductive Simile Theories of Metaphor," **The Journal of Philosophy**, 88/7, 1991, s. 337-338.
- Turetzky, Philip: "Metaphor and Paraphrase," **Philosophy and Rethoric**, 21/3, 1988, s. 205-219.
- Tversky, Amos: "Features of Similarity," **Psychological Review**, 84/4, 1977, s. 327-352.
- Usta, Çiğdem: **Mizah Dilinin Gizemi**, 2. bs., Ankara, Akçağ, 2009.

- Uysal, R.
Selçuk: **Belâgat ve Edebî Sanatlar Lügati**, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2010.
- Vanderveken, Daniel: "Universal Grammar and Speech Act Theory," **Essays in Speech Act Theory**, ed. Daniel Vanderveken, Susumu Kubo, Amsterdam, John Benjamins Publishing, 2001.
- Vardar, Berke: **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, 2. bs., İstanbul, Multilingual, 2007.
- Wittgenstein, Ludwig: **Felsefi Soruşturmlar**, Çev. Haluk Barışcan, 2. Bs., İstanbul, Metis, 2010.
- Yablo, Stephen: "Does Ontology Rest on a Mistake," **Proceedings of Aristotelian Society**, C:72, 1998, s. 229-283.

"Metaphor," **Oxford Learner's Dictionaries**,

<<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/metaphor?q=metaphor>>

"Metafor," **TDK Güncel Türkçe Sözlük**,

<<https://www.sozluk.gov.tr>>

"Keçi," **TDK Güncel Türkçe Sözlük**,

<<https://www.sozluk.gov.tr>>

ÖZGEÇMİŞ

2003 yılında Anadolu öğretmen lisesinden mezun olarak ortaöğretimi tamamladım. Sonrasında fizik eğitimi almayı denedim ancak bundan vazgeçerek, 2006 yılında, Yıldız Teknik Üniversitesi'nde çalışmak üzere, İstanbul'a taşındım. Burada 11 sene boyunca, çeşitli birimlerde idari görevlerde bulundum. 2017 yılında Artvin Çoruh Üniversitesi Felsefe Bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladım. 2009 yılında İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümünde başladığım eğitimimi 2013 yılında bitirdim. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi'nde yüksek lisans eğitimi için kabul aldım. 2017 yılında bu eğitimi tamamlayarak aynı üniversitenin doktora programına girdim. Halen Çoruh Üniversitesindeki görevime devam etmekteyim.